

Б.2.2 Ақса
Қ 77

Алтыншаш Құрманәлі

**АҒЫЛШЫН
ТІЛІНІҢ
ГРАММАТИКАСЫ**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Сулейман Демирель атындағы университет

Алтыншаш Құрманәлі

**АҒЫЛШЫН ТІЛІНІН
ГРАММАТИКАСЫ**

(Оқу құралы)

Алматы
2013

УДК 811.111(075.8)
ББК 81.2-2 АҒЫЛ
Қ77

Баспаға Сулейман Демирель атындағы университеттің Ғылыми Кеңесі ұсынған
(Хаттама № 11, 28.06.2013 ж).

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің
«Шетел тілдері» мамандықтар тобы бойынша республикалық оқу-әдістемелік Кеңесі
ұсынған (Хаттама № 1, 19.09.2013 ж).

Пікір жазғандар:

Ф.ғ.д., профессор Зәуреш Қанашқызы Ахметжанова
Ф.ғ.к., асоц. профессор Майра Шорақызы Сарыбай
П.ғ.к., доцент Аида Кеңесбекқызы Садықова

Құрманәлі Алтыншаш Арыстанбекқызы

Қ77 Ағылшын тілінің грамматикасы: Оқу құралы. -Алматы: С. Демирель атындағы
университет, 2013. – 250 б.

ISBN 9965-792-67-4

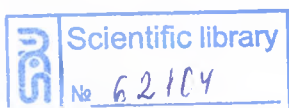
Ұсынылып отырған оқу құралында қазақ бөлімі студенттері мен магистранттарының ағылшын тілінің грамматикасы бойынша теориялық білімдерін тереңдетумен қатар, олардың ағылшын тілінде қарым-қатынас жасауға қажетті біліктерін дамыту мақсаты көзделіп отыр. Оқу құралын жазуда сыныптағы уақыттың тапшылығы ескеріліп, білімгерлердің өз бетінше жұмыс істеуіне баса назар аударылды.

Грамматиканы оқытудағы басты мақсат білімгерлердің грамматикалық құбылыстарды сөз әрекетінің әрбір түрінде қолдана білу дағдыларын қалыптастырып, одан әрі дамыту болғандықтан, грамматикалық материалдарды бекітуге арналған жаттығулар мен тестер көптеп қамтылды.

Ұсынылып отырған кітап жоғары оқу орындарының тілдік емес факультеттерінің қазақ бөлімінің 1-курс студенттері мен магистранттарына «Ағылшын тілін» базалық пән ретінде оқыту барысында ағылшын тілінің грамматикасын меңгертуде көмекші оқу құралы ретінде пайдалануға арналған.

УДК 811.111(075.8)
ББК 81.2-2 АҒЫЛ

ISBN 9965-792-67-4

© Құрманәлі А.А., 2013
© «Таңбалы», 2013

АЛҒЫ СӨЗ

Бүгінгі таңда егеменді еліміз әлемдік өркениетті елдердің қатарына қосылып, өзге елдермен саяси, экономикалық, мәдени және достық қарым-қатынастары нығайып, әлемдік қауымдастықта ықпалының артуына байланысты жастарымыздың бірнеше тіл білуі, әсіресе ғылым, білім және халықаралық қарым-қатынас тілі болып табылатын ағылшын тілін жетік меңгеруі заман талабына айналып отыр. Осы орайда, елімізде ағылшын тілін үйрету мақсатында кітаптар көптеп жазылуда. Алайда студенттер мен магистранттарға ағылшын тілінің грамматикасын ана тілімізде оқытуға арналған кітаптар жоқтың қасы. Қазақ тілді білімгерлер үшін ағылшын тілінің грамматикалық құрылысын тікелей ағылшын тілінде немесе орыс тілі арқылы үйрену айтарлықтай қиындықтар туғызады. Орыс тілінде жазылған оқулықтарда болса, қазақ тілінің грамматикалық ерекшеліктері ескерілмейді немесе қазақ тілді білімгерлер үшін онай кейбір грамматикалық тұлғалар күрделі тәсілдермен түсіндіріледі.

Ұсынылып отырған оқу құралы осы олқылықтардың орнын толтыра отырып, ағылшын тілінің грамматикасын тілдік смес факультеттердің қазақ бөлімі студенттері мен магистранттарына ана тілімізде түсіндіру нәтижесінде жылдам, әрі берік меңгерту мақсатында жазылып отыр.

Оқу құралын жазуда сыныптағы уақыттың тапшылығы ескеріліп, білімгерлердің өз бетінше жұмыс істеуіне баса назар аударылды. Теориялық білімді практикамен ұштастырғанда ғана тілді жетік үйренуге болатындықтан, білімгерлердің ағылшын тілі грамматикасы бойынша теориялық білімдерін тереңдетумен қатар, олардың тікелей ағылшын тілінде қарым-қатынас жасауға қажетті біліктіліктері мен дағдыларын дамыту мақсатында күнделікті тұрмыста жиі қолданылатын сөздермен және сөз тіркестерімен сөйлем құрауға аса мән берілді. Грамматикалық тұлғалар жүйелі түрде қолға алынып, есте сақтауға қолайлы кестелер және сызбалар арқылы көрсетілді, сондай-ақ мүмкіндігінше қарапайым тілмен түсіндірілді.

Оқу құралында білімгерлердің практикалық дағдыларын дамыту мақсатында мысалдар мен жаттығулар көптеп берілді. Грамматиканы оқытудағы басты мақсат білімгерлердің грамматикалық құбылыстарды сөз әрекетінің әрбір түрінде қолдана білу дағдыларын қалыптастырып, одан әрі дамыту болғандықтан, грамматикалық материалдарды бекітуге арналған жаттығулардың маңызы ескеріліп, грамматикалық материалдарды бекітуге арналған жаттығулар мен тестер көптеп қамтылды. Атап айтқанда, әрбір грамматикалық тақырып жаттығулармен және тестермен түйінделді.

Оқу құралын жазуда Betty Schramper Azar'дың “Fundamentals of English Grammar. Longman, 2003”, John Eastwood'тың “Oxford Practice Grammar. Oxford University Press, 1993” және Raymond Murphy'дің “English Grammar in Use. Cambridge University Press, 2004” оқулықтары негізге алынды және “Oxford Wordpower” (Dictionary, for Learners of English Oxford University Press, 2004); “Oxford Student’s Dictionary”, Oxford University Press, 1988; “English-Kazakh Dictionary” (S.G. Akhmetova, J.B. Tursunbaeva, J.I. Iskakova, E.Ph. Yarova, Almaty, 2004); В. Франк. Орысша-қазақша-ағылшынша пәндік-тақырыптық сөздік”, 2000; “Langenscheid’s Grand Dictionary English-Turkish”, Istanbul, 1994; “Longman Dictionary of Contemporary English”, 1993 т.б. сөздіктер пайдаланылды.

Ұсынылып отырған кітап жоғары оқу орындарының тілдік емес факультеттерінің қазақ бөлімінің 1-курс студенттері мен магистранттарына «Ағылшын тілін» базалық пән ретінде оқыту барысында ағылшын тілінің грамматикасын меңгертуде көмекші оқу құралы ретінде пайдалануға арналған.

Автор

PLURAL FORMS of NOUNS (ЗАТ ЕСІМДЕРДІҢ КӨПШЕ ТҮРІ)

Қазақ тілінде көптік ұғым - тар / -тер, - дар / -дер, -лар / -лер жалғаулар арқылы білдірілетін болса, ағылшын тілінде зат есімдерге көптік мағына үстеу үшін **-s** және **-es** жалғаулары жалғанады.

Ескерту: Ағылшын тілінде зат есімдер саналатын (Countable Nouns) және саналмайтын (Uncountable Nouns) болып екіге бөлінеді. Саналатын зат есімдердің көпше түрінде бір мағынасын үстейтін, яғни жалқылық ұғымын білдіретін **a / an** белгісіз артиклі қолданылмайды. Ал саналмайтын зат есімдердің көпше түрі болмайды, сондықтан олар ешқашан көптік жалғауын қабылдамайды.

I. Зат есімдердің көпше түрі көбінесе зат есімдердің жекеше түріне **-s** көптік жалғауының жалғануы арқылы жасалады. Мысалы:

a book	→	books	(кітап → кітаптар)
a picture	→	pictures	(сурет → суреттер)
a window	→	windows	(терезе → терезелер)
a chair	→	chairs	(орындық → орындықтар)
a student	→	students	(студент → студенттер)
a teacher	→	teachers	(мұғалім → мұғалімдер)
a president	→	presidents	(президент → президенттер)

II. **S, ss, ch, tch, sh, x, z** әріптерімен аяқталған зат есімдерден кейін **-es** жалғауы жалғанады. Мысалы:

a bus	→	buses	(автобус → автобустар)
a dress	→	dresses	(көйлек → көйлектер)
a waitress	→	waitresses	(даяшы → даяшылар)
a church	→	churches	(шіркеу → шіркеулер)
a peach	→	peaches	(шабдалы → шабдалылар)
a watch	→	watches	(қол сағат → қол сағаттар)
a match	→	matches	(сіріңке → сіріңкелер)
a wish	→	wishes	(тілек → тілектер)
a brush	→	brushes	(щетка → щеткалар)
a box	→	boxes	(жәшіктер → жәшіктер)
a tax	→	taxes	(салық → салықтар)

III. **'O'** әрпімен аяқталған зат есімдерден кейін де **-es** жалғауы жалғанады. Мысалы:

a tomato	→	tomatoes	(қызанақ → қызанақтар)
a potato	→	potatoes	(картоп → картоптар)
a hero	→	heroes	(батыр → батырлар)

Ескерту: **'O'** әрпімен аяқталған кейбір халықаралық зат есімдерге тек қана **-s** жалғауы жалғанады. Мысалы:

a photo	→	photos	(сурет → суреттер)
a radio	→	radios	(радио → радиолар)
a kimano	→	kimanos	(кимано → киманолар)
a zoo	→	zoos	(зоопарк → зоопарктар)
a studio	→	studios	(студия → студиялар)

IV. Соңғы әрпі (жазылуы немесе айтылуы) ‘f’ әрпімен аяқталған зат есімдердің көпше түрінде болса, алдымен ‘f’ әрпі ‘v’ әрпіне ауысады, содан кейін -es жалғауы жалғанады. Мысалы:

f → v + es

a shelf	→	shelves	(сөре → сөрелер)
a leaf	→	leaves	(жапырақ → жапырақтар)
a knife	→	knives	(пышак → пышактар)
a wife	→	wives	(әйел → әйелдер)

Ескерту: ‘f’ әрпімен аяқталған кейбір зат есімдерге тек қана -s жалғауы жалғанады.

Мысалы:

a safe	→	safes	(сейф → сейфтер)
a cliff	→	cliffs	(жартаc → жартаcтар)
a belief	→	beliefs	(сенім → сенімдер)
a roof	→	roofs	(шатыр → шатырлар)

V. ‘y’ әрпімен аяқталған және ‘y’ әрпінен бұрын дауыссыз дыбыс келген зат есімдердің көпше түрі төмендегідей жасалады:

y → i + es

a city	→	cities	(қала → қалалар)
a nationality	→	nationalities	(ұлт → ұлттар)
a lady	→	ladies	(ханым → ханымдар)
a dictionary	→	dictionaries	(сөздік → сөздіктер)

Ескерту: ‘y’ әрпінен бұрын дауысты дыбыс келген зат есімдерге тек қана -s жалғауы жалғанады. (Дауысты дыбыстар: a, o, e, u, i)

a day	→	days	(күн → күндер)
a holiday	→	holidays	(мейрам → мейрамдар)
a toy	→	toys	(ойыншык → ойыншықтар)
a key	→	keys	(кілт → кілттер)

VI. Ережеден тыс:

a man	→	men	(еркек → еркектер)
a woman	→	women	(әйел → әйелдер)
a foot	→	feet	(аяқ → аяқтар)
a tooth	→	teeth	(тіс → тістер)
a goose	→	geese	(қаз → қаздар)
a child	→	children	(бала → балалар)
a person	→	people	(адам → адамдар)
an ox	→	oxen	(өгіз → өгіздер)
a mouse	→	mice	(тышқан → тышқандар)

a deer	deer	(киік → киіктер)
a sheep	sheep	(қой → қойлар)
a fish	fish	(балық → балықтар)

Мысалдар:

one notebook	(бір дәптер)	→ two notebooks	(екі дәптер)
one waitress	(бір даяшы)	→ two waitresses	(екі даяшы)
one diary	(бір күнделік)	→ two diaries	(екі күнделік)
one fireman	(бір өрт сөндіруші)	→ two firemen	(екі өрт сөндіруші)
one child	(бір бала)	→ two children	(екі бала)
one tomato	(бір қызанақ)	→ two tomatoes	(екі қызанақ)
one piano	(бір пианино)	→ two pianos	(екі пианино)
one thief	(бір ұры)	→ two thieves	(екі ұры)
one ashtray	(бір күл салғыш)	→ two ashtrays	(екі күл салғыш)

Exercise 1. Write the below given nouns in Plural Form:

1. a school	→ schools	21. a peach
2. a secretary		22. a policeman
3. a desk		23. a dish
4. a holiday		24. a baby
5. a fox		25. a zoo
6. a housewife		26. a cliff
7. a brush		27. a butterfly
8. a fish		28. a deer
9. a lorry		29. a sandwich
10. a boy		30. a library
11. a boss		31. a person
12. a wolf		32. a holiday
13. a mouse		33. a potato
14. a monkey		34. a sheep
15. an ox		35. a leaf
16. a photo		36. a horse
17. a thief		37. an air-hostess
18. an actress		38. a donkey
19. a hero		39. a child
20. a businesswoman		40. a month

Exercise 2. Write the Plural Forms of the following Nouns.

Example: one brush → two brushes

1. one businesswoman → two	11. one dress → thirty
2. one envelope → three	12. one goose → forty
3. one diary → four	13. one box → fifty
4. one tomato → five	14. one shelf → sixty
5. one key → six	15. one fish → seventy
6. one dictionary → seven	16. one chief → eighty
7. one postman → eight	17. one fireman → ninety
8. one child → nine	18. one baby → one hundred
9. one waitress → ten	19. one glass → one thousand
10. one family → twenty	20. one photo → one million

Exercise 3. Change the following sentences from singular to plural as in the example:

Example: He is a clever boy. **They are clever boys.**

1. She is a waitress.	
2. It is an old shelf.	
3. He is a policeman.	
4. It is a new building.	
5. It is a new city.	
6. He is a kind person.	
7. It is an old church.	
8. She is a housewife.	
9. It is a rich country.	
10. She is a beautiful lady.	

Exercise 4. Change the following sentences from singular to plural as in the example:

Example: The bus is full. **The buses are full.**

1. The window is closed.	
2. The child is in the garden.	
3. The shelf is full of books.	
4. The watch is expensive.	
5. The baby is crying.	
6. The potato is rotten.	
7. The secretary is absent today.	
8. The knife is dull.	
9. The sandwich is delicious.	
10. The sportsman is healthy.	

UNCOUNTABLE NOUNS (САНАЛМАЙТЫН ЗАТ ЕСІМДЕР)

Саналмайтын зат есімдер әрқашан жекеше түрде қолданылады және жекеше етістікті талап етеді. Төменде саналмайтын зат есімдердің тізімі беріліп отыр.

Food and drinks

food
bread
cheese
butter
sugar
honey
jam
salt
pepper
meat
rice
flour
soup
oil
fruit
tea
coffee
juice
milk
yoghurt
cream
coke
wine
beer
champagne
whisky

Games

darts
billiards
checkers
draughts
dominoes

Science and Subjects of study

linguistics
politics
mathematics
physics
economics
electronics

The other words

time
money
news
work
homework
information
advice
furniture
weather
light
air
paper
weather
chalk
sand
grass
energy
perfume
vocabulary
medicine
noise
hair
soap
rain
snow
fog
ice
knowledge
accommodation
luggage
baggage
health
love
happiness
honesty
luck
experience
patience
silence
confidence
courage

PERSONAL PRONOUNS (ЖІКТЕУ ЕСІМДІКТЕРІ)

I	→	мен	we	→	біз
you	→	сен / сіз	you	→	сендер / сіздер
he / she / it	→	ол	they	→	олар

TO BE КӨМЕКШІ ЕТІСТІГІНІҢ ОСЫ ШАҚТА (SIMPLE PRESENT) ЖІКТЕЛУІ

I am	...	→	Мен ...	-пын /-пін (- бын / - бін, -мын /-мін).
You are	...	→	Сен ...	-сың /-сің.
He (she / it) is	...	→	Ол ...	Ø.
We are	...	→	Біз ...	-пыз /-піз (- быз /-біз, -мыз /-міз).
You are	...	→	Сендер ...	-сындар /-сіндер.
They are	...	→	Олар ...	Ø.

I am Kazakh.	(I'm Kazakh.)	Мен – қазақпын.
You are very clever.	(You're very clever.)	Сен – өте ақылдысың.
He is a dentist.	(He's a dentist.)	Ол – тіс дәрігері.
She is in Egypt now.	(She's in Egypt now.)	Ол қазір Египетте.
It is very expensive.	(It's very expensive.)	Ол – өте қымбат.
We are in class now.	(We're in class now.)	Біз қазір сабақтамыз.
You are very lazy.	(You're very lazy.)	Сендер өте жалқаусындар.
They are on holiday now.	(They're on holiday now.)	Олар қазір демалыста.

Affirmative Sentences (Болымды сөйлемдер):

I am a student.	Мен – студентпін.
You are a doctor.	Сен – дәрігерсің.
He is an engineer.	Ол – инженер.
She is a teacher.	Ол – мұғалім.
We are journalists.	Біз – журналиспіз.
You are businessmen.	Сіздер – іскер адамдарсыздар.
They are cooks.	Олар – аспаздар.

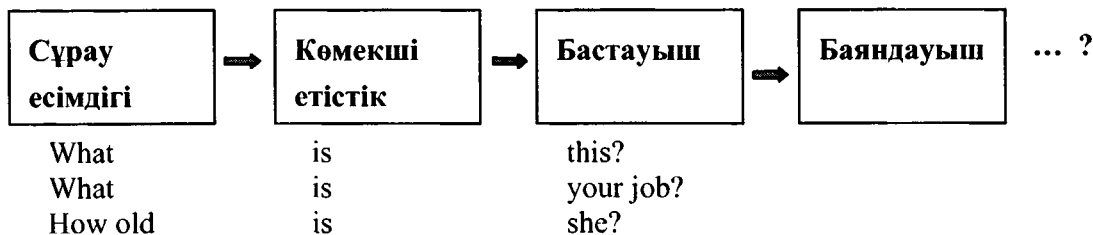
Negative Sentences (Болымсыз сөйлемдер):

I'm not a cleaner.	Мен тазалықшы емеспін.
You aren't a writer.	Сен жазушы емессің.
He isn't an actor.	Ол актер емес.
She isn't an actress.	Ол актриса емес.
We aren't pensioners.	Біз зейнеткер емеспіз.
You aren't policemen.	Сендер полиция емессіндер.
They aren't waitresses.	Олар даяшы емес.

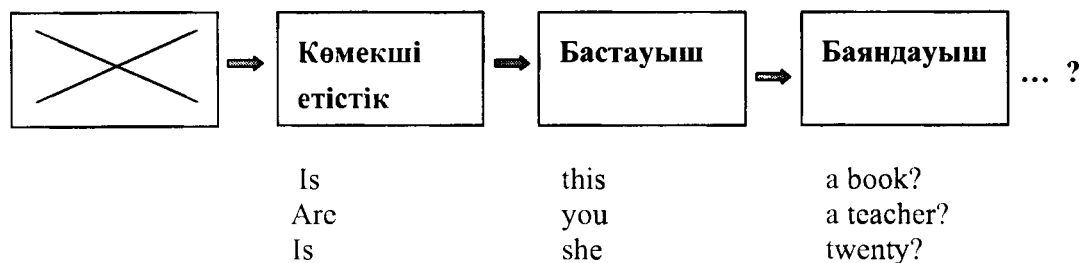
WORD ORDER in INTERROGATIVE SENTENCES (СҰРАУЛЫ СӨЙЛЕМДЕРДЕГІ СӨЗ ТӘРТІБІ)

Ағылшын тілінде сұраулы сөйлемдер сұрау есімдігі бар және сұрау есімдігі жоқ сұраулы сөйлемдер болып екіге бөлінеді. Сұрау есімдігі бар сұраулы сөйлемдер сұрау есімдігімен басталады, ал сұрау есімдігі жоқ сұраулы сөйлемдер көмекші етістікпен басталады. Екі сөйлем түрінде де қалған сөз тәртібі бірдей. Атап айтқанда, ағылшын тілінде сұраулы сөйлемдер төмендегідей сөз тәртібімен жасалады.

A. Сұрау есімдігі бар сұраулы сөйлемдер:

Ә. Сұрау есімдігі жоқ сұраулы сөйлемдер:

Positive Interrogative Sentences (Болымды сұраулы сөйлемдер):

Am I your servant?	Мен сенің қызметшіңмін бе?
Are you a lawyer?	Сен адвокатсың ба?
Is he a minister?	Ол министр ме?
Is she a poet?	Ол акын ба?
Are we porters?	Біз жүк тасушымыз ба?
Are you singers?	Сендер әншісіңдер ме?
Are they reporters?	Олар тілшілер ме?

Negative Interrogative Sentences (Болымсыз сұраулы сөйлемдер):

Aren't I your friend?	Мен сенің досың емеспін бе?
Aren't you a manager?	Сіз директор емессіз бе?
Isn't he a rector?	Ол ректор емес пе?
Isn't she a dean?	Ол декан емес пе?
Aren't we students?	Біз студент емеспіз бе?
Aren't you nurses?	Сендер мейірбике емессіңдер ме?
Aren't they journalists?	Олар журналистер емес пе?

W- Question Sentences (Сұрау есімдігі бар сұраулы сөйлемдер):

Who are you?	Сен кімсің?
Who is he / she?	Ол кім?
How are you?	Жағдайың қалай?
How is he / she?	Оның жағдайы қалай?
How old are you?	Жасың нешеде?
How old is he / she?	Оның жасы нешеде?
What is your name?	Атың кім?
What is his / her name?	Оның аты кім?

GETTING INTRODUCED (ТАНЫСУ)

1. – What’s your name?	– Сенің атың кім?
– My name’s Magzhan.	– Менің атым – Мағжан.
2. – What’s your job?	– Мамандығың не?
– I’m a student.	– Студентпін.
3. – How old are you?	– Жасың нешеде?
– I’m twenty-five.	– Жиырма бес жастамын.
4. – Are you married?	– Үйленгенсің бе?
– No, I’m not.	– Жоқ, бойдакпын.
5. – What country are you from?	– Қай елденсің?
– I’m from Kazakhstan.	– Қазақстаннанмын.
6. – What city are you from?	– Қай қаладансың?
– I’m from Almaty.	– Алматыданмын.
7. – What nationality are you?	– Ұлтың не?
– I’m Kazakh.	– Қазақпын.

INTRODUCING PEOPLE (КІСІЛЕРДІ ТАНЫСТЫРУ)

1. – What’s her name?	– Оның аты кім?
– Her name’s Mary Brown.	– Аты-жөні Мэри Браун.
2. – What’s her job?	– Мамандығы кім?
– She’s an English teacher.	– Ағылшын тілі мұғалімі.
3. – How old is she?	– Жасы нешеде?
– She’s thirty-two.	– Оғыз екі жаста.
4. – Is she married?	– Тұрмысқа шыққан ба?
– Yes, she is.	– Иә, тұрмысқа шыққан.
5. – What country is she from?	– Қай елден?
– She’s from England.	– Англиядан.
6. – What city is she from?	– Қай қаладан?
– She’s from London.	– Лондон қаласынан.
7. – What nationality is she?	– Ұлты не?
– She’s English.	– Ағылшын.

PRESENT SIMPLE of *TO BE*

Exercise 5. Complete the sentences with **am, is** or **are**.

1. I ... a student at Suleyman Demirel University.
2. This is Mary Smith. She ... an accountant.
3. My name is Fernando. I ... from Spain.
4. They ... on holiday now.
5. Naomi Campbell ... a model.
6. You ... very beautiful.
7. Angelina Jolie ... a famous film star.
8. We ... tourists.
9. John and Mike ... hardworking students.
10. Her brother ... a famous musician.
11. The Baiterek Tower ... in Astana.
12. My parents ... pensioners.
13. We ... the champions.
14. You ... very lazy today.
15. He ... good at mathematics.
16. London ... a capital of England.
17. Ahmet and Ali ... Turkish.
18. It ... Monday today.
19. They ... very successful.
20. The Lexus ... an expensive car.

Exercise 6. Write negative sentences.

Example: I'm a dentist. I'm not an optician.

1. He is Portuguese. Brazilian.
2. It's a restaurant. a café.
3. They are from Spain. from Italy.
4. It's a CD. a cassette.
5. We are architects. constructors.
6. She is a model. an actress.
7. They are in Greece. in Turkiye.
8. He is forty. fifty.

9. I am single. married.
10. You are a nurse. a doctor.

Exercise 7. Complete the sentences with *am / is / are*.

1. they at school?
2. I late?
3. you thirsty?
4. they on business here?
5. she a psychiatrist?
6. her parents on holiday?
7. he a millionaire?
8. you at home?
9. they from the USA?
10. you good at tennis?

Exercise 8 . Put the words in the right order to make questions.

Example: Where / you / from / are ?

Where are you from?

1. Name / is / what / your?
2. They / where / are / now?
3. You / old / are / how?
4. What / is / nationality / he?
5. They / Canadian / are?
6. City / what / you / are / from?
7. Is / engaged / she?
8. Country / are / what / from / they?
9. You / a / businesswoman / are?
10. He / married / is / or / single?

Exercise 9. Translate the following sentences into English:

1. – Сіздің атыңыз кім? – Аты-жөнім – Давид Арчер.
.....
2. – Мамандығыңыз не? – Дәрігермін.
.....
3. – Жасыңыз нешеде? – Жырма сегіз жастамын.
.....

4. – Үйленгенсіз бе? – Иә, үйленгенмін.

5. – Қай елденсің? – Англияданмын.

6. – Қай қаладансыз? – Оксфордтанмын.

7. – Ұлтыңыз не? – Ағылшынмын.

Exercise 10. Translate the following sentences into English:

1. – Оның аты кім? – Оның аты – Тони Мюллер.

2. – Мамандығы не? – Инженер.

3. – Жасы нешеде? – Қырық бес жаста.

4. – Үйленген бе? – Иә, үйленген.

5. – Қай елден? – Германиядан.

6. – Қай қаладан? – Берлиннен.

7. – Ұлты не? – Неміс.

Exercise 11. Translate the following sentences into English:

1. Мен қазір Лондондамын.

2. Бүгін күн жылы.

3. Сен қазір демалыстасың ба?

4. Біз қазір сабақтамыз.

5. Олар егіз.

6. Сіз тіс дәрігерісіз бе?

7. Сен тым өзімшілсің.

8. Ағаң үйде ме?

9. Оның әкесі атакты сәулетші.

10. Сен Атыраудансың ба?

11. Олар студент емес.

12. Ол неміс пе, әлде ағылшын ба?

13. Бастық қазір кеңседе емес.

14. Олар қазір жиналыста ма?

15. Олар қай қаладан?

PREPOSITIONS OF PLACE (МЕКЕН КӨМЕКШІ СӨЗДЕРІ)

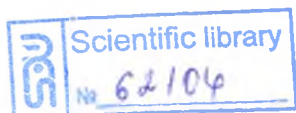
Ағылшын тілінде мекен-жайды білдіру үшін зат есімдердің алдында **in, on, at, under, near, next to, in front of, behind, opposite, between, among, in the middle of** т.б. көмекші сөздер (предлогтар) қолданылады. Мысалы:

in → ішінде, -да / -де

– Where is the teapot?	– Шәйнек қайда?
– It's in the cupboard.	– Шкафтың ішінде.
– Where are the cups?	– Кеселер қайда?
– They're in the cupboard, too.	– Олар да шкафтың ішінде.
– Where are the children?	– Балалар қайда?
– They're in the garden.	– Бақшада.
– Where is your dictionary?	– Сөздігің қайда?
– It's in my bag.	– Сөмкемеде.
– Where is your boss?	– Бастығың қайда?
– He's in China.	– Қытайда.
– Where is Mr Askar Bolatov?	– Асқар Болатов мырза қайда?
– He's in Astana.	– Астанада.
– Where are Ainur and Ardak?	– Айнұр мен Ардақ қайда?
– They're in the car (in the taxi).	– Машинада (таксиде).

on → үстінде, -да / -де

– Where are the books?	– Кітаптар қайда?
– They're on the desk.	– Жазу үстелінің үстінде.
– Where are the new magazines?	– Жаңа журналдар қайда?
– They're on the shelf.	– Сөреде.
– Where are the pictures?	– Суреттер қайда?
– They're on the wall.	– Қабырғада.
– Where is the carpet?	– Кілем қайда?
– It's on the floor.	– Еденде.
– What floor is your flat on ?	– Пәтеріңіз қай қабатта?
– It's on the first floor.	– Бірінші қабатта.
– Where are you?	– Қайдасың?
– I'm on the bus (on the train).	– Автобустамын (пойыздамын).

at → -да, -де

– Where is your mother?	– Анаң қайда?
– She is at home.	– Үйде.
– Where is your father?	– Әкең қайда?
– He is at work.	– Жұмыста.
– Where are the students?	– Студенттер қайда?
– They are at the conference.	– Конференцияда.
– Where is Mr Mukhtar Nurtayev?	– Мұхтар Нұртаев мырза қайда?
– He is at the meeting.	– Жиналыста.
– Where is your sister?	– Әпкең қайда?
– She is at the hairdresser's.	– Шаштаразда.
– Where is the manager?	– Директор қайда?
– He is at the doctor's.	– Дәрігерде.
– Where are your parents?	– Әке-шешен қайда?
– They are at the wedding.	– Тойда.

under → астында

– Where is the cat?	– Мысық қайда?
– It's under the table.	– Үстелдің астында.
– Where are the boxes?	– Қораптар қайда?
– They're under the bed.	– Кереуеттің астында.

near → маңында

– Where is your hostel?	– Жатақханаң қайда?
– It's near the hospital.	– Аурухананың маңында.
– Where is Saken's house?	– Сәкеннің үйі қайда?
– It's near the museum.	– Мұражайдың маңында.

next to → жанында

– Where is Erdaulet's school?	– Ердәулеттің мектебі қайда?
– It's next to the national library.	– Ұлттық кітапхананың жанында.
– Where is the new bus station?	– Жаңа автовокзал қайда?
– It's next to the stadium.	– Стадионның жанында.

in front of → алдында

1. – Where are you? – Қайдасың?
– I'm **in front of** the museum. – Мұражайдың алдындамын.
2. – Where is your car? – Машинаң қайда?
– It's **in front of** the factory. – Фабриканың алдында.

behind → артында

1. – Where is the post-office? – Пошта қайда?
– It's **behind** the shopping centre. – Сауда орталығының артында.
2. – Where is the bookshop? – Кітап дүкені қайда?
– It's **behind** the cinema. – Кинотеатрдың артында.

opposite → қарама-қарсысында

1. – Where are you? – Қайдасындар?
– We're **opposite** the museum. – Мұражайдың қарама-қарсысындамыз.
2. – Where is the Auezov theatre? – Әуезов театры қайда?
– It's **opposite** the Kazakh Circus. – Қазақ циркінің қарама-қарсысында.

between → (екі заттың) арасында

1. – Where is the Art Gallery? – Өнер галереясы қайда?
– It's **between** our house and the station. – Біздің үй мен вокзалдың арасында
2. – Where is the restaurant? – Мейрамхана қайда?
– It's **between** the pharmacy and the college. – Дәріхана мен колледждің арасында.

among → (екіден көп заттың) арасында

1. – Where is the villa? – Вилла қайда?
– It's **among** the apple-trees. – Алма ағаштарының арасында.
2. – Where is the lecturer? – Оқытушы қайда?
– He is **among** the students. – Студенттердің арасында.

in the middle of → ортасында

1. – Where is the pool? – Бассейн қайда?
– It's **in the middle of** the garden. – Бақшаның ортасында.
2. – Where is the table? – Үстел қайда?
– It's **in the middle of** the living- room. – Қонақ бөлменің ортасында.

**PREPOSITIONS of PLACE (IN, AT, ON)
(IN, AT, ON МЕКЕН КӨМЕКШІ СӨЗДЕРІ)**

Көмекші сөздердің ішінен көбінесе **in, on, at** мекен көмекші сөздері айтарлықтай қиындық туғызады. Бұл мәселені жеңілдету мақсатымен, төменде аталған көмекші сөздермен қолданылатын сөздерді ұсынып отырмыз.

IN мекен көмекші сөзімен қолданылатын сөздер:

1. in Kazakhstan	26. in the water
2. in Astana	27. in the river
3. in the city	28. in the lake
4. in the country	29. in the sea
5. in the village	30. in the ocean
6. in the centre	31. in the car
7. in the street	32. in the taxi
8. in Zheltoksan Street	33. in the world
9. in the west of / in the east of ...	34. in the sky
10. in mosque	35. in the newspaper
11. in church	36. in the magazine
12. in hospital	37. in the book
13. in prison	38. in the picture
14. in class	39. in the photograph
15. in the villa	40. in the mirror
16. in the house	41. in the field
17. in the flat	42. in a chair
18. in the bag	43. in an arm-chair
19. in the cupboard	44. in the corner of (the room)
20. in the fridge	45. in the front / back row
21. in the room	46. in the queue
22. in the classroom	47. in the rain (in the snow)
23. in the kitchen	48. in a foggy weather
24. in the garden	49. in the sun
25. in the pool	50. in the dark

АТ мекен көмекші сөзімен қолданылатын сөздер:

1. at home
2. at work
3. at school
4. at high school
5. at college
6. at university
7. at the port
8. at the airport
9. at the station
10. at the bus station
11. at the police station
12. at the petrol station
13. at the bus stop
14. at the traffic lights
15. at 25 Zheltoksan Street
16. at the cinema
17. at the 'Arman'(Cinema)
18. at the theatre
19. at the concert
20. at the party
21. at the wedding
22. at the stadium
23. at the football match
24. at the Sports Centre
25. at the meeting
26. at the conference
27. at the congress
28. at the reception
29. at my brother's (house)
30. at the doctor's
31. at the hairdresser's
32. at the chemist's (pharmacy)
33. at the baker's (= bakery)
34. at the butcher's
35. at the grocer's (= grocery)
36. at the greengrocer's
37. at the stationer's (=stationery)
38. at the jeweller's (= jewellery)
39. at the dry cleaner's
40. at the office
41. at the shop
42. at the hotel
43. at the restaurant
44. at the zoo
45. at the garage
46. at the customs
47. at the top **of** (the letter / the list)
48. at the bottom **of** (the letter / the list)
49. at the beginning **of** the concert
50. at the end **of** the concert

ON мекен көмекші сөзімен қолданылатын сөздер:

1. on the shelf
2. on the wall
3. on the ceiling
4. on the floor
5. on the first floor
6. on the balcony
7. on the roof
8. on the ground
9. on the tree
10. on the grass
11. on the beach
12. on the coast
13. on the island
14. on the road
15. on the corner of (the street)
16. on the bicycle (bike)
17. on the motor-bike
18. on the horse
19. on the donkey
20. on the plate
21. on the farm
22. on the bus
23. on the train
24. on the plane
25. on the boat
26. on the ship
27. on the ferry
28. on holiday
29. on the tour
30. on the excursion
31. on the trip / journey
32. on a cruise
33. on strike
34. on a diet
35. on television (TV)
36. on the radio
37. on the phone
38. on the computer
39. on the Internet
40. on the camera
41. on one's arm
42. on one's finger
43. on one's nose
44. on the notice board
45. on the envelope
46. on page nine
47. on the list
48. on the map
49. on the menu
50. on the right

Exercise 12. Choose the correct preposition to complete the sentences.

1. The computer is ... the desk.
2. The sofa is ... the armchair and the bookcase.
3. The letters are ... the drawer of the computer desk.
4. Our university is ... Abai Street.
5. There are some birds ... the tree.
6. The toys are ... the toybox.
7. They live ... the second floor.
8. There is a good film ... TV tonight.
9. Malika's school is ... the Baikonur Cinema and the market.
10. We are ... the theatre now.
11. The children are swimming ... the pool.
12. Akbota's house is ... 52 Auezov Street.
13. My aunt isn't at home. She is ... the hairdresser's.
14. There are a lot of people ... the wedding.
15. There are 58 passengers ... the plane.

Exercise 13. Translate the following sentences into English:

1. – Анаң қайда? – Ас бөлмеде.
2. – Орындықтар қайда? – Балконда.
3. – Оның үйі қайда? – Жаңа мешіттің маңында.
4. – Қайдасындар? – Театрдың алдындамыз.
5. – Жаңа стадион қайда? – Автовокзал мен әуежайдың арасында.
6. – Қайдасыз? – Жұмыстамын.
7. – Кілт қайда? – Кілемшенің астында.
8. – Мұхтардың мектебі қайда? – «Сарыарқа» кинотеатрының артында.
9. – Қонақтар қайда? – Мәжіліс залында.
10. Жаңа сауда орталығы «Жібек-Жолы» мейрамханасының қарама-қарсысында.
11. «Алтын-Орда» кафесі Орталық демалыс паркінде.
12. Олардың виллалары шырша ағаштарының арасында.
13. Біздің жатақханамыз Мұқанов мұражайының қарама-қарсысында.
14. Біз қазір пойыздамыз.
15. Азаматтың офісі екінші қабатта.

TEST on PREPOSITIONS of PLACE (IN, AT, ON)

1. **There were a lot of people ... the concert.**
A. in B. at C. on
2. **Our school is ... Al - Farabi Street.**
A. in B. at C. on
3. **There is a good programme ... TV tonight. Let's watch together.**
A. in B. at C. on
4. **We were ... Serik's house last weekend.**
A. in B. at C. on
5. **-Where is your aunt? - She's ... the hairdresser's.**
A. in B. at C. on
6. **They met each other ... the plane.**
A. in B. at C. on
7. **Her grandparents live ... a small village.**
A. in B. at C. on
8. **Write your names ... the top of the page.**
A. in B. at C. on
9. **There are too many clouds ... the sky. It's going to rain.**
A. in B. at C. on
10. **You should put the desk ... the corner of the room.**
A. in B. at C. on
11. **The address of the hotel is ... the bottom of the letter.**
A. in B. at C. on
12. **Translate the passage ... page 25.**
A. in B. at C. on
13. **He has been ... hospital for a week.**
A. in B. at C. on
14. **Their office is ... the ground floor.**
A. in B. at C. on
15. **They live ... 25 Auezov Street.**
A. in B. at C. on
16. **I like walking ... the rain.**
A. in B. at C. on
17. **There is a bookshop ... the corner of the street.**
A. in B. at C. on
18. **We couldn't find your surname ... the list.**
A. in B. at C. on

19. We would like to spend our holiday ... the island.
A. in B. at C. on
20. There isn't a label ... the bottle.
A. in B. at C. on
21. Did you come ... your car or by taxi?
A. in B. at C. on
22. We are having a great time ... the party.
A. in B. at C. on
23. Leave your key ... the reception.
A. in B. at C. on
24. The garden is ... the back of the house.
A. in B. at C. on
25. Aigul: Have a piece of cake, please. Arai: Thanks, I'm ... a diet.
A. in B. at C. on
26. I last saw Michael ... his aunt's wedding.
A. in B. at C. on
27. I listen to music ... the computer in my free time.
A. in B. at C. on
28. Why weren't you ... the meeting yesterday?
A. in B. at C. on
29. I read an interesting article about the whales ... yesterday's newspaper.
A. in B. at C. on
30. He usually comes to school ... the bike.
A. in B. at C. on
31. I'm afraid of driving ... a foggy weather.
A. in B. at C. on
32. We won't be at home tonight. We'll be ... the theatre.
A. in B. at C. on
33. Their new store is ... Fifth Avenue.
A. in B. at C. on
34. Wait for me ... the bus stop, will you?
A. in B. at C. on
35. They will go ... an excursion to Turkestan this weekend.
A. in B. at C. on

**PREPOSITIONS of TIME (IN, AT, ON)
(IN, AT, ON МЕЗГІЛ КӨМЕКШІ СӨЗДЕРІ)**

Жыл, ай және жыл мезгілдері атауларында **in** көмекші сөзі қолданылады. Мысалы:

Жылдар → **in** 1734, **in** 1875, **in** 1999, **in** 2005
Айлар → **in** February, **in** April, **in** June, **in** August
Жыл мезгілдері → **in** winter, **in** spring, **in** summer, **in** autumn

Сағаттарда **at** көмекші сөзі қолданылады. Мысалы:

at five o'clock, **at** half past seven, **at** quarter past nine, **at** quarter to ten

Аптаның күндерінде **on** көмекші сөзі қолданылады. Мысалы:

on Monday, **on** Wednesday, **on** Thursday, **on** Saturday

IN

in the morning	таңертен
in the afternoon	түстен кейін
in the evening	кешке
in March (in May)	наурыз айында (мамыр айында)
in the future	болашақта
in the Stone Ages	тас дәуірінде
in two days (in three weeks)	екі күннен кейін (үш аптадан кейін)

AT

at dawn	таң атқанда
at sunrise	күн шыққанда
at noon	тал түсте
at sunset	күн батқанда
at night	түнде
at midnight	түн жарымда
at the weekend	апта соңында
at the same time	бір уақытта
at the moment / at present	дәл қазір, қазір

ON

on Tuesday morning	сейсенбі күні таңертен
on Friday afternoon	жұма күні түстен кейін
on Sunday evening	жексенбі күні кешке
on a summer day	жаздың бір күнінде
on his / her birthday	туған күнінде
on the New Year's Eve	Жаңа жыл қарсаңында

TEST on PREPOSITIONS of TIME

1. **The next meeting is ... 20 April.**
A. in B. at C. on
2. **What do you do ... the evenings?**
A. in B. at C. on
3. **He will come to Almaty ... Wednesday.**
A. in B. at C. on
4. **She finished high school ... the age of 17.**
A. in B. at C. on
5. **See you ... Saturday afternoon.**
A. in B. at C. on
6. **What do you usually do ... the weekend?**
A. in B. at C. on
7. **We went on holiday ... June last year.**
A. in B. at C. on
8. **They will move into their new flat ... next week.**
A. in B. at C. –
9. **The dean came to work ... twelve o'clock today.**
A. in B. at C. on
10. **Take care of yourself. See you ... ten days.**
A. in B. at C. on
11. **They often have a short holiday ... Christmas.**
A. in B. at C. on
12. **Our English teacher went to Denmark yesterday. He'll back ... a month.**
A. in B. at C. on
13. **My cousin was born ... the first of January 2008.**
A. in B. at C. on
14. **He often comes home ... midnight.**
A. in B. at C. on
15. **I met her in the park ... a spring day. She was riding a bike.**
A. in B. at C. on
16. **We arrived in Shymkent ... sunset.**
A. in B. at C. on
17. **I like walking in the park ... the mornings.**
A. in B. at C. on
18. **They came for a holiday ... the Eve of Ramadan Holiday.**
A. in B. at C. o

19. They moved to Taldykorgan ... 1997.
A. in B. at C. on
20. She goes to the English course ... Thursdays.
A. in B. at C. on
21. We will go on a Europe tour ... the New Year's Eve.
A. in B. at C. on
22. The General Manager is busy ... the moment. Could you ring later, please?
A. in B. at C. on
23. My nephew is in the USA now. He will return ... next month.
A. in B. at C. –
24. My friends are on their way to Astana. They left Almaty ... dawn.
A. in B. at C. on
25. They have been engaged for 5 months. They are going to get married ... spring.
A. in B. at C. on
26. She was born ... 25th of August.
A. in B. at C. on
27. They will have a party ... Saturday evening.
A. in B. at C. on
28. Mr Kennedy will come to Almaty ... 2 weeks.
A. in B. at C. on
30. We will go to the club ... Magzhan's birthday.
A. in B. at C. on
31. My niece started school ... the age of five.
A. in B. at C. on
32. He's afraid of walking alone ... night.
A. in B. at C. on
33. The Express Train will arrive in Moscow ... Tuesday morning.
A. in B. at C. on
34. She usually does her homework ... the afternoons.
A. in B. at C. on
35. Let's meet in front of the theatre ... o'clock.
A. in B. at C. on

HAVE GOT ... / HAS GOT ... → Бар

I have got ...	Менің ... бар.	We have got ...	Біздің ... бар.
You have got ...	Сенің ... бар.	You have got ...	Сендердің ... бар.
He has got ...			
She has got ...	Оның ... бар.	They have got ...	Олардың ... бар.
It has got ...			

Affirmative Sentences (Болымды сөйлемдер):

I have got two English-Kazakh dictionaries.	Менің екі қазақша-ағылшынша сөздігім бар.
You have got an English lesson on Monday.	Сенің дүйсенбі күні ағылшын тілі сабағың бар.
He has got a flat in the city centre.	Оның қала орталығында пәтері бар.
She has got a lot of money in the bank.	Оның банкіде көп ақшасы бар.
The house is very big. It has got five rooms.	Үй өте үлкен. Бес бөлмесі бар.
We have got a country house in Kaskelen.	Біздің Қаскелеңде саяжайымыз бар.
You have got two exams tomorrow.	Ертең сендердің екі емтихандарың бар.
They have got eight children.	Олардың сегіз баласы бар.

HAVEN'T GOT ... / HASN'T GOT ... → Жоқ

I haven't got ...	Менің ... жоқ.	We haven't got ...	Біздің ... жоқ.
You haven't got ...	Сенің ... жоқ.	You haven't got ...	Сендердің ... жоқ.
He hasn't got ...			
She hasn't got ...	Оның ... жоқ.	They haven't got ...	Олардың ... жоқ.
It hasn't got ...			

Negative Sentences (Болымсыз сөйлемдер):

I haven't got much free time this week.	Менің бұл аптада көп бос уақытым жоқ.
You haven't got many lessons this term.	Сенің бұл семестрде көп сабағың жоқ.
He hasn't got any money in the bank.	Оның банкіде еш ақшасы жоқ.
She hasn't got a car.	Оның машинасы жоқ.
The house is very small. Moreover, it hasn't got a balcony.	Үй өте кішкентай, мұнымен қоса балконы да жоқ.

We **haven't got** many lessons this week.

Біздің бұл аптада көп сабағымыз жоқ.

You **haven't got** any exams next week.

Сендердің келесі аптада ешқандай емтихандарың жоқ.

They **haven't got** any children.

Олардың еш баласы жоқ.

HAVE ... GOT... ? / HAS ... GOT ... ? → Бар ма?

Have I got ... ?	Менің ... бар ма?	Have we got ... ?	Біздің ... бар ма?
Have you got ... ?	Сенің ... бар ма?	Have you got ... ?	Сендердің ... бар ма?
Has he got ... ?		Have they got ... ?	Олардың ... бар ма?
Has she got ... ?	Оның ... бар ма?		
Has it got ... ?			

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

Have I got a History lesson tomorrow?	Менің ертең тарих сабағым бар ма?
Have you got a Kazakh-German dictionary?	Сенің қазақша-немісше сөздігің бар ма?
Has he got a flat in Almaty?	Оның Алматыда пәтері бар ма?
Has she got much money in the bank?	Оның банкіде көп ақшасы бар ма?
Have we got a Chinese lesson next term?	Біздің келесі семестрде қытай тілі сабағымыз бар ма?
Have you got any questions?	Сұрақтарыңыз бар ма?
Have they got many exams next week?	Олардың келесі аптада көп емтихандары бар ма?

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

<u>How many brothers and sisters</u> have you got?	Қанша бауырыңыз бар?
<u>How many cars</u> has your boss got?	Бастығыңның қанша көлігі бар?
<u>How many exams</u> have you got tomorrow?	Ертең қанша емтихандарың бар?
<u>How many lessons</u> have they got today?	Олардың бүгін қанша сабағы бар?
<u>How much money</u> have you got in the bank?	Банкіде қанша ақшаң бар?
<u>How much drinking water</u> have they got?	Олардың қаншалықты ауызсуы бар?

A LOT OF, SOME, MANY, MUCH, ANY, HOW MANY, HOW MUCH

A lot of, some, many, much, any, how many, how much зат есім көрсеткіштерінің қолданысын қолға алайық.

I. A lot of және **some** зат есім көрсеткіштері саналатын зат есімдермен де, саналмайтын зат есімдермен де қолданылады. **A lot of** да, **some** да тек қана болымды сөйлемдерде қолданылады. Мысалы:

a lot of + саналатын зат есім (көпше түрі)	→ көп
a lot of + саналмайтын зат есім	→ көп

I have got **a lot of foreign friends**.
He has got **a lot of money** in the bank.

Менің көп шетелдік достарым бар.
Оның банкіде көп ақшасы бар.

some + саналатын зат есім (көпше түрі)	→ бірнеше
some + саналмайтын зат есім	→ біраз

I have got **some foreign friends**.
He has got **some money** in the bank.

Менің бірнеше шетелдік достарым бар.
Оның банкіде біраз ақшасы бар.

II. Many зат есім көрсеткіші саналатын зат есімдермен, **much** зат есім көрсеткіші болса, саналмайтын зат есімдермен қолданылады. Бұл зат есім көрсеткіштері болымсыз және сұраулы сөйлемдерде қолданылады. Мысалы:

many + саналатын зат есім (көпше түрі)	→ көп
much + саналмайтын зат есім	→ көп

I haven't got **many foreign friends**.
He hasn't got **much money** in the bank.
Have you got **many foreign friends**?
Has he got **much money** in the bank?

Менің көп шетелдік достарым жоқ.
Оның банкіде көп ақшасы жоқ.
Сенің көп шетелдік достарың бар ма?
Оның банкіде көп ақшасы бар ма?

III. Any саналатын зат есімдермен де, саналмайтын зат есімдермен де болымсыз және сұраулы сөйлемдерде қолданылады. Мысалы:

any + саналатын зат есім (көпше түрі)	→ еш
any + саналмайтын зат есім	→ еш

I haven't got **any foreign friends**.
He hasn't got **any money** in the bank.
Have you got **any foreign friends**?
Has he got **any money** in the bank?

Менің еш шетелдік досым жоқ.
Оның банкіде еш ақшасы жоқ.
Сенің шетелдік достарың бар ма?
Оның банкіде ақшасы бар ма?

IV. How many саналатын зат есімдермен, **how much** болса саналмайтын зат есімдермен сұраулы сөйлемдерде қолданылады. Мысалы:

how many + саналатын зат есім (көпше түрі)	→ қанша? неше?
how much + саналмайтын зат есім	→ қанша? неше?

How many foreign friends have you got?
How much money have you got in the bank?

Сенің қанша шетелдік досың бар?
Банкіде қанша ақшаң бар?

Exercise 14. Put have, has, haven't, hasn't instead of the points.

1. Nurdaulet ... got some dictionaries.
2. ... you got a red pencil?
3. ... Aliya got a camera?
4. I ... got a terrible headache.
5. You ... got any message.
6. ... he got any money in the bank?
7. The baby ... got many toys.
8. ... you got an umbrella?
9. ... he got any chance?
10. Aidana, you got a calculator?

Exercise 15. Translate the following sentences into English:

1. Айжанның бір әпкесі және екі ағасы бар.
2. Жанымда төлқұжатым жоқ.
3. Оның пәтері бар ма?
4. Сенің қанша сөздігің бар?
5. Сіздің балаларыңыз бар ма?
6. Біздің Қапшағайда үйіміз бар.
7. Концертке билетің бар ма?
8. Ағанның қанша баласы бар?
9. Оның күйеуі жоқ.
10. Менің бір пікірім бар.
11. Қалтаңда қанша ақшаң бар?
12. Олардың жазғы демалыста көп бос уақыттары бар.
13. Сенің жүргізуші куәлігің бар ма?
14. Шолпанның ертең қанша сабағы бар?
15. Ерболдың жаңа Мерседесі бар.
16. Сенің фотоаппаратың бар ма?
17. Олардың соңғы кезде ешқандай бос уақыттары жоқ.
18. Оның бұл аптада ешқандай емтиханы жоқ.
19. Сенің ыдыс-аяқ жуатын машинан бар ма?
20. Оның қанша немересі бар?

THERE IS... / THERE ARE... → Бар

There is жекеше түрдегі және саналмайтын зат есімдерде қолданылады. **There are** болса, көпше түрдегі зат есімдерде қолданылады.

Есте сақтаңыз: Саналмайтын зат есімдердің көпше түрі болмайды.

There is <u>a book</u> on the shelf.	Сөреде бір кітап бар.
There are <u>ten books</u> on the shelf.	Сөреде он кітап бар.
There are <u>a lot of books</u> on the shelf.	Сөреде көп кітап бар.
There are <u>some books</u> on the shelf.	Сөреде бірнеше кітап бар.
There is <u>a lot of money</u> in the wallet.	Әмиянда көп ақша бар.
There is <u>some money</u> in the wallet.	Әмиянда біраз ақша бар.

Exercise 16. Put *there is / there are* instead of the points.

- a little water in the jug.
- five rooms in our house.
- a nice clock on the wall.
- four seasons in a year.
- about fifty states in the USA.
- some sugar in the bowl.
- two hundred and fifty pages in this book.
- a bookshop at the corner of the street.
- 16 players in the team.
- a new TV set in the kitchen.
- four glasses on the table.
- a lot of traffic in the street today.
- a few envelopes on the desk.
- a red carpet on the floor.
- some policemen in front of the hotel.

Exercise 17. Translate the following sentences into English.

- Бақта бір алма ағашы бар.
- Бақта бес алма ағашы бар.
- Бақта көп алма ағашы бар.
- Бақта бірнеше алма ағашы бар.
- Шәйнекте көп шай бар.
- Шәйнекте біраз шай бар.

Exercise 18. Translate the following sentences into English.

1. Біздің ауылда бір мектеп бар.
2. Біздің көшеде екі кітап дүкені бар.
3. Астанада көптеген университет бар.
4. Біздің қалада бірнеше кітапхана бар.
5. Сәмкеде көп ақша бар.
6. Бөтелкеде біраз шарап бар.
7. Қытайда көп қазақ бар.
8. Алматыда бірнеше шіркеу бар.
9. Кәрзеңкеде көп жеміс бар.
10. Тоңазытқышта біраз ет бар.

Exercise 19. Translate the following sentences into English:

1. Бір ғасырда жүз жыл бар.
2. Бір жылда 365 күн бар.
3. Бір жылда 4 жыл мезгілі бар.
4. Бір жылда 12 ай бар.
5. Бір айда 30 күн бар.
6. Бір айда 4 апта бар.
7. Бір аптада 7 күн бар.
8. Бір күнде 24 сағат бар.
9. Бір сағатта 60 минут бар.
10. Бір минутта 60 секунд бар.

THERE ISN'T... / THERE AREN'T ... → Жок

Many зат есім көрсеткіші көпше түрдегі зат есімдерде, **much** зат есім көрсеткіші болса, жекеше түрдегі зат есімдерде қолданылады. Мысалы:

There isn't a balcony in our house.
There aren't any balconies in our hostel.

Біздің үйде балкон жоқ.
Біздің жатақханада еш балкон жоқ.

There aren't many apples in the basket.
There aren't any eggs in the fridge.

Кәрзеңкеде көп алма жоқ.
Тоңазытқышта еш жұмыртқа жоқ.

There isn't much rice in the sack.

Қапта көп күріш жоқ.

There isn't any milk in the bottle.

Бөтелкеде еш сүт жоқ.

Exercise 20. Put *there isn't* / *there aren't* instead of the points.

1. a library in our university.
2. many mistakes in your exam paper.
3. any butter in the fridge.
4. a television in our kitchen.
5. any flowers in the vase.
6. many foreign students in our class.
7. a balcony in her flat.
8. any pictures on the wall.
9. much money in the purse.
10. any factories in my town.
11. much water in the jug.
12. many passengers on the bus.
13. any salt in the salt-shaker.
14. any books on the shelf.
15. much fruit in the fridge.

Exercise 21. Translate the following sentences into English.

1. Бөлмемде телефон жоқ.
2. Офисімде еш телефон жоқ.
3. Біздің ас бөлмеде телевизор жоқ.
4. Жатақханамызда еш телевизор жоқ.
5. Бүгін көшеде көп машина жоқ.
6. Мұздатқышта ет жоқ.
7. Тоңазытқышта көп ірімшік жоқ.
8. Кәрзеңкеде еш жеміс жоқ.
9. Алматыда көп мешіт жоқ.
10. Аудиторияда еш студент жоқ.
11. Бүгін көшеде көп қар жоқ.
12. Тоңазытқышта еш сары май жоқ.
13. Троллейбуста көп жолаушы жоқ.
14. Біздің пәтерде балкон жоқ.
15. Графинде көп шырын жоқ.

IS THERE ... ? / ARE THERE ... ? → Бар ма?

Is there a library in your village?	Ауылыңызда кітапхана бар ма?
Are there any libraries in your village?	Ауылыңызда (еш) кітапхана бар ма?
Are there many shopping centres in Taraz?	Таразда көп сауда орталығы бар ма?
Are there any balconies in your house?	Үйіңізде (еш) балкон бар ма?
Is there much oil in Kazakhstan?	Қазақстанда көп мұнай бар ма?
Is there any water in the jug?	Графинде (еш) су бар ма?

Exercise 22. Change the affirmative form into the interrogative form.

Example:

There are some students in the classroom. Are there any any students in the classroom?
There is some cheese in the fridge. Is there any cheese in the fridge?

1. There is a television set in my room.
.....?
2. There are a lot of cars in the street.
.....?
3. There is a clock on the wall.
.....?
4. There are some biscuits on the plate.
.....?
5. There are eight teachers in the staff room.
.....?
6. There is some salt in the shaker.
.....?
7. There are some dirty glasses on the table.
.....?
8. There is a picture on the wall.
.....?
10. There is some water in the glass.
.....?

Exercise 23. Translate the following sentences into English.

1. Аудиторияда мұғалім бар ма?
2. Мұғалімдер бөлмесінде (еш) мұғалім бар ма?
3. Сіздің зауытыңызда көп жұмысшы бар ма?
4. Факультетіңізде (еш) шетелдік студент бар ма?
5. Су қоймасында көп су бар ма?
6. Сейфте (еш) ақша бар ма?

HOW MANY ... ? / HOW MUCH ... ?

<u>How many students are there</u> in your department?	Бөліміңізде қанша студент бар?
<u>How many children are there</u> in your nursery?	Балабақшаңызда қанша бала бар?
<u>How much money is there</u> in the wallet?	Әмиянда қанша ақша бар?
<u>How much sugar is there</u> in the sack?	Қапта қанша құмшекер бар?

Exercise 24. Put there is ... / there are ... instead of the points.

1. How many flowers ... in the vase?
2. How much cheese ... in the fridge?
3. How many days ... in a week?
4. How much bread ... on the dining table?
5. How much money ... in the purse?
6. How many cars ... in the carpark?
7. How much flour ... in the sack?
8. How many people ... at the party?
9. How much meat ... in the freeze?
10. How many pears ... in the basket?

Exercise 25. Change the affirmative sentences into the intorrogative sentences.

Example:

There are ten peach-trees in the garden.
There is some soup in the pan.

How many peach-trees are there in the garden?
How much soup is there in the pan?

1. There are a lot of bananas in the basket.
2. There is some milk in the bottle.
3. There are five rooms in their house.
4. There is a lot of fruit in the basket.
5. There are some books on the shelf.
6. There are a lot of people at the concert.
7. There are four seasons in a year.
8. There is some jam in the jar.
9. There are a lot of trees in our garden.
10. There are some oranges in the fridge.

Exercise 26. Translate the following sentences into English:

1. Бір ғасырда қанша жыл бар?
2. Бір жылда қанша күн бар?
3. Бір жылда қанша жыл мезгілі бар?
4. Бір жылда қанша ай бар?
5. Бір айда қанша күн бар?
6. Бір айда қанша апта бар?
7. Бір аптада қанша күн бар?
8. Бір күнде қанша сағат бар?
9. Бір сағатта қанша минут бар?
10. Бір минутта қанша секунд бар?

Exercise 27. Translate the following sentences into English:

1. Қазақстанда қанша университет бар?
2. Графинде қанша су бар?
3. Үйіңізде қанша бөлме бар?
4. Алматыда қанша театр бар?
5. Банкада қанша бал бар?
6. Англияда қанша қала бар?
7. Бұл зоопаркте қанша түлкі бар?
8. Бөтелкеде қанша шабдалы шырыны бар?
9. АҚШ-та қанша штат бар?
10. Қазақ әліпбиінде қанша әріп бар?
11. Қапта қанша ұн бар?
12. Су қоймасында қанша су бар?
13. Тоңазытқышта қанша сары май бар?
14. Қазанда қанша сорпа бар?
15. Сыныпта қанша оқушы бар?
16. Бөтелкеде қанша сұйық май бар?
17. Себетте қанша жеміс бар?
18. Шәйнекте қанша шай бар?
19. Бақта қанша алма ағашы бар?
20. Сіздің университетте қанша студент бар?

POSSESSIVE FORM of NOUNS (ЗАТ ЕСІМДЕРДЕ ТӘУЕЛДІЛІК)

Қазақ тілінде тәуелділікті білдіру үшін *-тың / -тің, -дың / -дің, -ның / -нің* жалғаулары қолданылады. Ағылшын тілінде болса, тәуелділікті білдіру үшін **'s** жалғауы, тек қана **'** (апостроф) және **of** көмекші сөзі қолданылады.

I. Зат есімдердің жекеше түрінде тәуелділік **'s** жалғауының жалғануы арқылы жасалады. Мысалы:

Her sister's name is Asem.

Оның әпкесінің аты – Әсем.

Aigul's computer is very old.

Айгүлдің компьютері өте ескі.

His friend's father is a doctor.

Оның досының әкесі – дәрігер.

II. Зат есімдердің ережеге сай көпше түрінде тәуелділік тек **'** (апостроф) арқылы жасалады. Мысалы:

Her sisters' names are Asem and Asel.

Оның әпкелерінің аттары – Әсем және Әсел.

Babies' clothes are very expensive.

Сәбилердің киімдері өте қымбат.

The ladies' clothes are on the first floor.

Әйелдердің киімі бірінші қабатта.

III. Зат есімдердің ережеден тыс көпше түрінде тәуелділік жекеше түрдегідей зат есімдерге **'s** жалғауының жалғануы арқылы жасалады. Мысалы:

The children's room is upstairs.

Балалардың бөлмесі жоғарғы қабатта.

The men's clothes are on the second floor.

Ер кісілердің киімі екінші қабатта.

Women's rights are always on the agenda.

Әйелдердің құқықтары әрдайым күн тәртібінде.

Есте сақтаныз: **'** (апостроф) зат есімдердің жекеше және ережеден тыс көпше түрінде **'s** әрпінен бұрын, ал зат есімдердің ережеге сай көпше түрінде болса, **'s** әрпінен кейін жалғанады.

IV. Жансыз зат есімдерде тәуелділік **of** көмекші сөзі арқылы жасалады.

зат есім + **of** + зат есім

the name of the street

көшенің аты

the manager of the school

мектептің директоры

the garden of the hotel

қонақ үйдің бақшасы

the capital of Kazakhstan

Қазақстанның астанасы

the map of the city

қаланың картасы

the dean of our faculty

факультетіміздің деканы

the success of the company

компанияның жетістігі

the border of the country

елдің шекарасы

the flag of our team

біздің команданың жалауы

the result of the examination

смитханның нәтижесі

the colour of his car

оның көлігінің түсі

the secret of success

жетістіктің сыры

the power of love

махаббаттың күші

the picture of happiness

бақыттың суреті

Мысалдар:

1. – **Whose dictionary** is it? – Бұл кімнің сөздігі?
– It's **Bakdaulet's** dictionary. – Бақдәулеттің сөздігі.
2. – **Whose car** is it? – Бұл кімнің машинасы?
– It's **my boss's** car. – Бастығымның машинасы.
3. – **Whose glasses** are they? – Бұл кімнің көзілдірігі?
– They're **my grandmother's** glasses. – Әжемнің көзілдірігі.
4. – **Whose shoes** are they? – Бұл кімнің аяқ-киімі?
– They're Samat's **cousin's** shoes. – Саматтың бөлесінің аяқ-киімі.
5. – Who is the President of Russia? – Ресейдің президенті кім?
– The President of Russia is V.Putin. – Ресейдің президенті – В. Путин.
6. – Who is the manager of your school? – Сіздің мектептің директоры кім?
– The manager of our school is Mr Edilov. – Біздің мектептің директоры – Еділов мырза.
7. – What's the capital of Switzerland? – Швейцарияның астанасы қай қала?
The capital of Switzerland is Geneva. – Швейцарияның астанасы – Женева.
8. – Where is the dean of your faculty? – Факультетіңіздің деканы қайда?
– He is on holiday. – Демалыста.

Exercise 28. Translate the following sentences into Kazakh.

1. Zhanar's husband's office is in Kurmangazy Street.
2. Who is the President of Turkey?
3. What's the secret of your success?
4. The students' parents whose children study at that school are very pleased.
5. Who is the owner of this car?
6. What's the capital of Spain?
7. The girls' points are higher than the boys' points.
8. The children are in the garden of the school.
9. Whose mobile phone is it?
10. Whose gloves are they?

Exercise 29. Translate the following sentences into English.

1. Бекзаттың әкесі – жазушы.
2. Оның машинасының түсі ақ.
3. АҚШ-тың президенті кім?
4. Азаматтың әпкесінің бастығы – миллионер.
5. Түркияның астанасы қай қала? Ыстамбұл ма, әлде Анкара ма?
6. Сіздің компанияның директоры кім?
7. Ас үйдің есігі кілттеулі.
8. Бұл кімнің қолшатыры?
9. Мұғалімдердің жалақысы өте аз.
10. Бұл кімнің сөмкесі?
- 11.

IMPERATIVE (БҰЙРЫҚ РАЙ)

Бұйрық райдың болымды түрі

Бұйрық райдың болымсыз түрі

Етістік ...	Don't + етістік ...
Read. → Оқы. (Оқыңдар.) Оқыңыз. (Оқыңыздар.)	Don't read. → Оқыма. (Оқымандар.) Оқымаңыз. (Оқымаңыздар.)
Read this text. → Мына мәтінді оқы.	Don't read my letter. → Хатымды оқыма.

Мысалдар:

Read this article.	Мына мақаланы оқы.
Don't read that novel.	Ол романды оқыма.
Write a letter to Jennifer.	Джениферге хат жаз.
Don't write your surnames.	Фамилияларыңды жазбандар.
Open your notebooks.	Дәптерлеріңді ашыңдар
Don't open your books.	Кітаптарыңды ашпаңдар.
Close the door.	Есікті жап.
Don't close the window.	Терезені жаппа.
Come to Almaty on Sunday.	Жексенбі күні Алматыға кел.
Don't come after eight o'clock.	Сағат сегізден кейін келмеңдер.
Go to the library on Saturday.	Сенбі күні кітапханаға барыңдар.
Don't go to work tomorrow.	Ертең жұмысқа барма.
Take my dictionary.	Менің сөздігімді ал.
Don't take your sister's umbrella.	Әпкеңнің қолшатырын алма.
Give me a ruler.	Маған бір сызғыш бер.
Don't give him any money.	Оған еш ақша берме.
Teach us German.	Бізге немісше үйретіңіз.
Don't teach them English.	Оларға ағылшынша үйретпе.
Translate this article into Kazakh.	Мына мақаланы қазақшаға аудар.
Don't translate the texts.	Мәтіндерді аудармаңдар.
Be clever.	Ақылды бол.
Don't be stupid.	Ақымақ болма.
Be modest.	Қарапайым бол.
Don't be proud.	Тәкаппар болма.
Be a doctor.	Дәрігер бол.
Don't be a singer.	Әнші болма.

Exercise 30. Make sentences as in the example.

Example: Books / open / your. Open your books.

1. Eyes / your / close.
2. A mobile phone / me / buy / please.
3. A noise / not / make.
4. Careful / be / please.
5. Not / please / disturb / us.
6. For / at the bus-stop / wait / me.
7. Article / this / English / translate / into.
8. Not / here / smoke.
9. Go / tomorrow / the library / to
10. Sleep / not / too much.

Exercise 31. Translate the following sentences into English:

1. Мына журналды оқындар.
2. Күнделігімді оқыма.
3. Бүгін Джейнге хат жаз.
4. Аттарыңды жазбаңдар.
5. Терезелерді аш.
6. Есікті жаппа.
7. Ертең курсқа келмеңдер.
8. Бүгін кешке театрға барыңдар.
9. Менің қаламсауытымды алма.
10. Маған бір қалам бер.
11. Маған французша үйретіңіз.
12. Мына сөйлемдерді ағылшыншаға аударыңыздар.
13. Мұқият бол.
14. Жалқау болмаңдар.
15. Инженер бол.
16. Футболшы болма.
17. Сабақта тек қана ағылшынша сөйлеңдер.
18. Қазақша-ағылшынша сөздік сатып алыңдар.
19. Мына суретке қараңдар.
20. Менің компьютерімді қолданбаңдар.

TENSES (ШАҚТАР)

Ағылшын тілінде 12 шақ бар. Шақ категориясын жетік меңгеру өте маңызды, себебі төлеу сөз, өзгелік етіс, ырықсыз етіс т.б. көптеген грамматикалық категориялар шақтармен тығыз байланысты. Қазір сол шақтарды кезегімен қолға алайық.

THE PRESENT CONTINUOUS TENSE

am / is / are + V- ing

Жасалуы:

The Present Continuous Tense to be көмекші етістігінің осы шақта жіктелуімен (**am / is / are**) және негізгі етістікке **-ing** жалғауының жалғануы арқылы жасалады. Бұл шақ қазақ тіліне нақ осы шақтың күрделі түрімен, яғни **-ып / -іп / -п / отыр (жатыр / тұр / жүр)** жалғауларымен аударылады. Мысалы:

I am reading a novel.	Мен роман оқып отырмын.
You are reading a magazine.	Сен журнал оқып отырсың.
He is reading a newspaper.	Ол газет оқып отыр.
She is reading a tale.	Ол ертегі оқып отыр.
We are reading a text.	Біз мәтін оқып отырмыз.
You are reading a story.	Сендер әңгіме оқып отырсындар.
They are reading an article.	Олар мақала оқып отыр.

The Present Continuous Tense'тің жасалуында назар аударарлық жайттар:

1. 'e' әрпімен аяқталған етістіктерде 'e' әрпі түсіп, **-ing** жалғауы жалғанады. Мысалы:

write	→	writ – ing	translate	→	translat–ing
smoke	→	smok – ing	type	→	typ –ing

2. 'ie' әріптерімен аяқталған етістіктерде 'ie' әріптері 'y' әрпіне айналады, содан кейін **-ing** жалғауы жалғанады. Мысалы:

lie	→	ly – ing	die	→	dy – ing
tie	→	ty – ing	vie	→	vy – ing

3. Ал жалғыз, әрі бітеу буынды кейбір етістіктерде соңғы әріп жұптаса отырып, **-ing** жалғауы жалғанады. Мысалы:

put	→	putt – ing	sit	→	sitt – ing
cut	→	cutt – ing	get	→	gett – ing
chat	→	chatt – ing	shut	→	shutt – ing
knit	→	knitt – ing	swim	→	swimm – ing
stop	→	stopp – ing	drop	→	dropp – ing
clap	→	clapp – ing	win	→	winn – ing
run	→	runn – ing	plan	→	plann – ing

The Present Continuous Tense'пен бірге қолданылатын мезгіл үстеулері:

now / at the moment / at present	→	қазір
right now / just now	→	дәл қазір
for now / for the time being	→	әзірше
today	→	бүгін
this week (this month, this year)	→	бұл аптада (бұл айда, биыл...)

Қолданылуы:

The Present Continuous Tense әдетте дәл сөйлеу сәтінде болып жатқан іс-әрекет және оқиғаларды білдіру үшін қолданылады. Мысалы:

I'm writing a letter to my friend in England *now*. Мен қазір Англиядағы досыма хат жазып отырмын.

He's working in a Turkish construction company *now*. Ол қазір бір түрік құрылыс компаниясында жұмыс істеп жүр.

– Where is Maқpal? – She's having a rest in her room. – Мақпал қайда? – Ол бөлмесінде демалып жатыр.

He's listening to the news on the radio *at the moment*. Ол қазір радиодан хабарларды тындап отыр.

I'm waiting for my friends in front of the library *just now*. Мен дәл қазір кітапхананың алдында достарымды күтіп тұрмын.

The Present Continuous Tense дәл сөйлеу сәтінде болып жатқан іс-әрекет пен оқиғаларды білдірумен қатар, сирек болса да, сөйлеу сәтінен кейін жүзеге асатын іс-қимылдарды білдіру үшін де қолданылады. Алайда, аты аталған шақтың бұл функциясында міндетті түрде келер шақты меңзейтін мезгіл үстеулері қолданылуы тиіс. Мысалы:

I'm staying at home *tonight*. Бүгін кешке үйде боламын.

Aigerim is flying to Australia *tomorrow*. Айгерім ертең Австралияға ұшады.

They're getting married *next weekend*. Олар келесі аптаның соңында үйленеді.

Kanat is meeting his parents at the station *tomorrow morning*. Қанат ертең таңертең вокзалда ата-анасын күтіп алады.

We're doing the cleaning *tomorrow*. Біз ертең үйге тазалық жасаймыз.

Affirmative Sentences (Болымды сөйлемдер):

1. The manager is waiting for you in his room.	Директор кабинетінде сіздерді күтіп отыр.
2. The students are translating a text from English into Kazakh.	Студенттер ағылшыншадан қазақшаға мәтін аударып жатыр.
3. Murat's playing a game on the computer right now.	Мұрат дәл қазір компьютерде ойын ойнап отыр.
4. I'm not ready yet. I'm getting ready.	Әлі дайын емеспін. Дайындалып жатырмын.
5. It's raining cats and dogs outside.	Далада шелектеп жаңбыр жауып тұр.
6. They're still waiting for the dean.	Олар әлі деканды күтіп отыр.
7. We are looking for a three- room flat.	Үш бөлмелі пәтер іздеп жүрміз.
8. I'm not free today, I'm doing the cleaning.	Бүгін қолым бос емес, үйге тазалық жасап жатырмын.
9. He is working as an interpreter for now.	Ол әзірше аудармашы болып жұмыс істеп жүр.
10. Ersultan is translating the minister's speech into English.	Ерсұлтан министрдің сөзін ағылшыншаға аударып отыр.

Negative Sentences (Болымсыз сөйлемдер):

1. I'm not laughing at you, I'm laughing at myself.	Мен саған күліп отырған жоқпын, өзіме күліп отырмын.
2. You aren't listening to me carefully.	Сендер мені ынтамен тыңдап отырған жоқсыңдар.
3. He isn't doing his homework, he's having a chat on the Internet.	Ол үй жұмысын орындап отырған жоқ, интернетте сұхбаттасып отыр.
4. I'm not using my computer now, you can use it.	Мен қазір компьютерімді қолданып жатқан жоқпын, қолдануына болады.
5. They aren't speaking Spanish now, they are speaking French.	Олар қазір испанша сөйлесіп жатқан жоқ, французша сөйлесіп жатыр.

6. She isn't swimming in the pool, she is swimming in the sea.	Ол бассейнде жүзіп жүрген жоқ, теңізде жүзіп жүр.
7. They aren't doing the test, they're playing chess.	Олар тест шешіп жатқан жоқ, шахмат ойнап отыр.
8. I'm not painting the windows, I'm painting the doors.	Мен терезелерді бояп жатқан жоқпын, есіктерді бояп жатырмын.
9. She isn't crying, she is laughing.	Ол жылап жатқан жоқ, күліп жатыр.
10. They aren't going to the theatre, they are going to the museum.	Олар театрға бара жатқан жоқ, мұражайға бара жатыр.

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

1. Are they staying at the "Alatau" Hotel?	Олар «Алатау» қонақ үйінде тұрып жатыр ма?
2. Are you doing your homework or writing a poem?	Сен үй жұмысыңды жасап жатырсың ба, әлде өлең жазып отырсың ба?
3. Is he still looking for a job?	Ол әлі жұмыс іздеп жүр ме?
4. Are you going to the library?	Сендер кітапханаға бара жатырсыңдар ма?
5. Is she still cleaning the kitchen?	Ол әлі ас бөлмені тазалап жатыр ма?
6. Are you waiting for the dean?	Сіз деканды күтіп отырсыз ба?
7. Are you listening to the evening news?	Сендер кешкі хабарларды тыңдап отырсыңдар ма?
8. Is Mary still doing the cleaning?	Мэри әлі тазалық жасап жатыр ма?
9. Is Asem looking after her sister's baby today?	Әсем бүгін әпкесінің бөпесіне қарап жатыр ма?
10. Are the students writing a composition or doing a test?	Студенттер шығарма жазып жатыр ма, әлде тест шешіп отыр ма?

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

1. What are you reading?	Не оқып отырсыз?
2. What is Amina reading?	Әмина не оқып отыр?
3. Where are you working now?	Қазір қайда жұмыс істеп жүрсің?
4. Where is your brother working?	Ағаң қайда жұмыс істеп жүр?
5. What are you translating?	Не аударып отырсың?
6. What is Balnur translating?	Балнұр не аударып отыр?
7. Where are you staying now?	Қазір қайда тұрып жатырсыңдар?
8. Where is your friend staying?	Досың қайда тұрып жатыр?
9. Why are you crying?	Неге жылап отырсың?
10. Why is the baby crying?	Бөпе неге жылап отыр?
11. Where are you going to ?	Қайда бара жатырсың?
12. Where is David going to ?	Давид қайда бара жатыр?
13. Who are you waiting for ?	Кімді күтіп тұрсыңдар?
14. Who is Jim waiting for ?	Джим кімді күтіп тұр?
15. What are you listening to ?	Не тыңдап отырсың?
16. What's Askar listening to ?	Асқар не тыңдап отыр?
17. Where are you coming from ?	Қайдан келе жатырсыңдар?
18. Where are they coming from ?	Олар қайдан келе жатыр?
19. What are you waiting for ?	Не күтіп тұрсың?
20. What are they waiting for ?	Олар не күтіп тұр?
21. Who are you looking for ?	Кімді іздеп жүрсіндер?
22. Who is Michelle looking for ?	Мичель кімді іздеп жүр?
23. Which language are you learning?	Қай тілді үйреніп жүрсің?
24. Which language are they learning?	Олар қай тілді үйреніп жүр?
25. Whose song are you listening to ?	Кімнің әнін тыңдап отырсыңдар?
26. Whose song are they listening to ?	Олар кімнің әнін тыңдап отыр?
27. Why are you boiling the water?	Суды не үшін қайнатып жатырсың?
28. Why is she boiling the water?	Ол суды не үшін қайнатып жатыр?
29. Where are you phoning from ?	Қайдан телефон соғып тұрсың?
30. Where is Saule phoning from ?	Сәуле қайдан телефон соғып тұр?

Есте сақтаныз!

Кейбір етістіктер үздіксіз қимыл-әрекетті білдіретін шақтарда, яғни Continuous Tense-терде (мысалы **Present Continuous, Past Continuous, Present Perfect Continuous, Past Perfect Continuous**'та) қолданылмайды. Бұл етістіктерде **Simple Present, Simple Past, Present Perfect, Past Perfect** сияқты шақтар қолданылады. **Present Perfect Continuous** туралы мағлұмат берілгенде, бұл қолданысқа арнайы тоқталамыз (92-бет). Аталған етістіктерде **Present Continuous**-тың орнына **Simple Present** қолданылады. Мысалы:

I love you.	I'm loving you.	Мен сені сүйемін (жақсы көремін).
He hates me.	He is hating me.	Ол мені жек көреді.

Continuous Tense-терде қолданылмайтын етістіктер:

1. adore	16. love
2. believe	17. mean
3. belong	18. need
4. care	19. own
5. consider	20. possess
6. consist	21. prefer
7. contain	22. realise
8. depend	23. remember
9. deserve	24. resemble
10. dislike	25. seem
11. doubt	26. suppose
12. forget	27. trust
13. hate	28. understand
14. know	29. want
15. like	30. worship

Мысалдар:

I know your parents.

He adores his Literature teacher.

We don't believe his explanations.

This villa belongs to my grandfather.

He prefers tea to coffee.

I like him very much.

She likes playing chess in my free time.

They don't know the city very well.

I don't understand what they are talking about.

She doesn't resemble either of her parents.

THE SIMPLE PRESENT TENSE

V₁ (do / does)

Жасалуы:

The Simple Present Tense'тің болымды түрінде көмекші етістік қолданылмайды, бастауыштан кейін тікелей етістіктің бірінші формасы (V₁) қолданылады. Аталған шақтың болымсыз және сұраулы түрлерінде болса, **do** және **does** көмекші етістіктері қолданылады. **The Simple Present Tense**'тің қазақ тіліндегі баламасы – ауыспалы осы шақ.

I go to work every day.	Мен күнде жұмысқа барамын.
You go to work every day.	Сен күнде жұмысқа барасың.
He goes to work every day.	Ол күнде жұмысқа барады.
She goes to work every day.	Ол күнде жұмысқа барады.
We go to work every day.	Біз күнде жұмысқа барамыз.
You go to work every day.	Сендер күнде жұмысқа барасындар.
They go to work every day.	Олар күнде жұмысқа барады.

I go to work every day.	Мен күнде жұмысқа барамын.
I don't go to work every day.	Мен күнде жұмысқа бармаймын.
Do you go to work every day?	Сіз күнде жұмысқа барасыз ба?
How many days a week do you go to work?	Сіз бір аптада қанша күн жұмысқа барасыз?

He / she goes to work every day.	Ол күнде жұмысқа барады.
He / she doesn't go to work every day.	Ол күнде жұмысқа бармайды.
Does he / she go to work every day?	Ол күнде жұмысқа бара ма?
How many days a week does he / she go to work?	Ол аптасына қанша күн жұмысқа барады?

The Simple Present Tense'те тек қана жекеше түр 3-жақтағы етістік **-s** немесе **-es** жалғауын қабылдайды, ал басқа жақтық формадағы етістіктер еш жалғау қабылдамайды.

I. Жекеше түр 3-жақта негізгі етістікке көбінесе **-s** жалғауы жалғанады. Мысалы:
translate → translates live → lives work → works

II. *s, ss, ch, tch, sh, x* әріптерімен аяқталған етістіктерге **-es** жалғауы жалғанады. Мысалы:

miss → misses	teach → teaches	watch → watches
finish → finishes	wish → wishes	mix → mixes

III. 'y' әрпімен аяқталған және 'y' әрпінен бұрын дауыссыз дыбыс келген етістіктерде 'y' әрпі 'i' әрпіне ауыса отырып, **-es** жалғауын қабылдайды. Мысалы:

study → studies	carry → carries	cry → cries
try → tries	deny → denies	worry → worries

Ескерту: Ал 'y' әрпінен бұрын дауысты дыбыс келген етістіктерге тек қана **-s** жалғауы жалғанады. Мысалы:

pay → pays	play → plays	say → says
stay → stays	buy → buys	enjoy → enjoys

IV. Ерекше жайт:

go → goes	do → does	have → has
-----------	-----------	------------

Салыстырыңыз:

I live in the village.	He lives in the city.
I watch TV two hours a day.	He watches TV at least five hours a day.
I study at Suleiman Demirel University.	He studies at Kazakh National University.
I play the violin well.	He plays the piano well.
I go to the course twice a week.	He goes to the course three times a week.
I do my homework in the afternoon.	He does his homework in the evening.
I have breakfast at seven o'clock.	He has breakfast at ten o'clock.

The Simple Present Tense’пен қолданылатын мезгіл үстеулері:

every day	күн сайын, күнде
every week (month / year ...)	апта сайын (ай сайын, жыл сайын...)
every morning/ every evening	күнде таңертең / күнде кешкісін
from time to time	анда-санда, оқта-текте
once (twice / three times) a week	аптасына бір рет (екі рет / үш рет)
once a month / a year	айына (жылына) бір рет

Қолданылуы:

I. The Simple Present Tense үнемі қайталанатын, үзбей болатын, дағдыға айналған іс-қимылдармен қатар, қабілеттілікті және салт-дәстүрлерді білдіру үшін қолданылады. Мысалы:

I <u>get up</u> at seven o'clock every day.	Мен күнде сағат жетіде тұрамын.
They <u>go</u> on holiday in winter.	Олар демалысқа қыста шығады.
My sister <u>plays</u> the guitar very well.	Әпкем гитараны өте жақсы тартады.
We <u>celebrate</u> the Nauryz Holiday on 22th of March.	Біз Наурыз мейрамын наурыздың жиырма екісінде тойлаймыз.

II. The Simple Present Tense ешқашан өзгермейтін, яғни уақытқа тәуелді емес ұғымдарды, табиғаттың заңды құбылыстары мен ғылыми заңдарды, ережелерді білдіру үшін де қолданылады. Мақалдар мен қанатты сөздер көбінесе **Simple Present**’те беріледі. Мысалы:

The Earth <u>goes</u> around the Sun.	Жер Күнді айналады.
Water <u>boils</u> at 100 °C.	Су 100 градуста қайнайды.
A barking dog seldom <u>bites</u> .	Көп үрген ит қаппайды.
A burnt child dreads the fire.	Аузы күйген үрлеп ішер.

III. The Simple Present Tense келешекте орындалуы уақыт кестесіне байланысты жоспарларды да білдіреді. Бірақ аты аталған шақ формасы бұл функциясында келер шақты меңзейтін мезгіл үстеулерімен немесе уақыт көрсеткішімен қолданылуы тиісті. Мысалы:

The Office Furniture Fair opens on the *fifteenth of September*. Кеңсе жиһаздары көрмесі қыркүйектің он бесінде ашылады.

The delegation leaves for Astana at nine a.m. *tomorrow*. Делегация ертең таңғы тоғызда Астанаға жолға шығады.

The train arrives in Oral at seven o'clock *tomorrow evening*. Пойыз Оралға ертең кешке сағат жетіде барады.

IV. The Simple Present Tense газеттегі мақала аттарында жедел өткен шақтың орнына қолданылады. Мысалы:

Real Madrid wins the cup. Реал Мадрид кубокты жеңіп алды.

Prince Charles visits the Central Asia. Принц Чарльз Орта Азияға барып қайтты.

About two hundred people die in the earthquake. Жер сілкінісінде екі жүздей адам өлді.

ADVERBS of FREQUENCY (ЖИІЛІК ҮСТЕУЛЕРІ)

Жиілік үстеулері **Simple Future**, **Simple Past** және **Present Perfect** сияқты шақтық формалармен бірге қолданылғанымен, олардың **Simple Present**'те қолданысы өте жиі кездеседі. Сондықтан жиілік үстеулерін **Simple Present**'пен бірге қолға алғанды жөн көрдік.

always	→ әрқашан	usually	→ көбінесе
often = frequently	→ жиі	sometimes	→ кейде
occasionally	→ анда-санда	seldom = rarely	→ сирек
never	→ ешқашан	ever	→ ешқашан

Жиілік үстеулері хабарлы сөйлемдерде әдетте көмекші етістіктерден кейін қолданылады. Алайда **The Simple Present Tense**'тің болымды түрінде көмекші етістік болмайтындықтан, жиілік үстеулері бастауыштан кейін қолданылады. Жиілік үстеулері сұраулы сөйлемдерде де бастауыштан кейін қолданылады. Мысалы:

I **always** get up early. Мен әрқашан ерте тұрамын.
 I don't **always** get up early. Мен әрқашан ерте тұрмаймын.
 Do you **always** get up early? Сен әрқашан ерте тұрасың ба?
 What time do you **always** get up? Сен әрқашан қаншада тұрасың?

Dina **usually** goes to bed late. Дина әдетте кеш жатады.
 Dina doesn't **usually** go to bed late. Дина әдетте кеш жатпайды.
 Does Dina **usually** go to bed late? Дина әдетте кеш жата ма?
 What time does Dina **usually** go to bed? Дина әдетте қаншада жатады?

We often go to the theatre.
We don't often go to the theatre.
Do you often go to the theatre?
How often go to the theatre?

Біз театрға жиі барамыз.
Біз театрға жиі бармаймыз.
Сендер театрға жиі барасыздар ма?
Сендер театрға қаншалықты жиі барасындар?

Жиілік үстеулерінің **to be** көмекші етістігімен қолданылуын қолға алайық.

You are beautiful.
You are **always** beautiful.

Сен әдемісің.
Сен әрқашан әдемісің.

She is very selfish.
She is **sometimes** very selfish.

Ол – өзімшіл.
Ол кейде өзімшіл.

They are very careful.
They are **always** very careful.

Олар – өте мұқият.
Олар әрқашан өте мұқият.

He is late for work.
He is **usually** late for work.

Ол жұмысқа кеш қалады.
Ол көбінесе жұмысқа кеш қалады.

Our Russian teacher is too strict.

Біздің орыс тілі мұғаліміміз тым қатал.

Our Russian teacher is **sometimes** too strict.

Біздің орыс тілі мұғаліміміз кейде тым қатал.

Affirmative Sentences (Болымды сөйлемдер):

1. We live in a two-room flat in the city centre. Біз қала орталығында екі бөлмелі пәтерде тұрамыз.
2. Our boss speaks English fluently. Біздің бастық ағылшын тілінде еркін сөйлейді.
3. I like walking in the rain. Жаңбырда қыдырғанды жақсы көремін.
4. He always goes to work by taxi. Ол әрқашан жұмысқа таксимен барады.
5. They work for a construction company. Олар құрылыс компаниясында жұмыс істейді.
6. Jane visits her grandparents once a month. Джейн ата-әжесін көруге айына бір рет барады.
7. I sometimes listen to classical music. Мен кейде классикалық музыка тыңдаймын.
8. My sister studies at the Faculty of Medicine. Менің әпкем медицина факультетінде оқиды.
9. They rarely go to the theatre. Олар театрға сирек барады.
10. We go to the computer course twice a week. Біз аптасына екі рет компьютер курсына барамыз.

Negative Sentences (Болымсыз сөйлемдер):

1. I don't usually have breakfast.	Мен көбінесе таңғы асты ішпеймін.
2. She doesn't teach Maths, she teaches Chemistry.	Ол математикадан сабақ бермейді, химиядан сабақ береді.
3. We don't have lunch in the canteen.	Біз түскі асты асханадан жемейміз.
4. He sometimes doesn't go to work.	Ол кейде жұмысқа бармайды.
5. This dress doesn't suit you.	Бұл көйлек саған жараспайды.
6. Vegeterians don't eat meat.	Вегетариандар ет жемейді.
7. We don't know the meaning of these verbs.	Біз мына етістіктердің мағынасын білмейміз.
8. I don't like telling a lie.	Мен өтірік айтқанды ұнатпаймын.
9. It doesn't snow in Antalya in winter.	Қыста Анталияда қар жаумайды.
10. Eyes don't tell a lie.	Көздер өтірік айтпайды.

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

1. Do you always tell the truth?	Сен әрқашан шындықты айтасың ба?
2. Does she live with her parents?	Ол әке-шешесімен бірге тұра ма?
3. Do they often go to the cinema?	Олар кинотеатрға жиі бара ма?
4. Does your brother speak Chinese fluently?	Сенің ағаң қытайша еркін сөйлей ме?
5. Do you work on Saturdays?	Сіз сенбі күндері жұмыс істейсіз бе?
6. Does your daughter study at college or at university?	Қызыңыз колледжде оқи ма, әлде университетте ме?
7. Do they live in the city or in the village?	Олар қалада тұра ма, әлде ауылда ма?
8. Does it ever snow in Antalya?	Анталияда еш қар жауа ма?
9. Do you like listening to classical music?	Классикалық музыка тыңдағанды ұнатасыз ба?
10. Does Aigerim go to work every day?	Айгерім күнде жұмысқа бара ма?

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

1. What do you do?	Қандай жұмыс істейсің?
2. What does your father do?	Әкең қандай жұмыс істейді?
3. Where do you live?	Қайда тұрасың?
4. Where does your brother live?	Ағаң қайда тұрады?
5. How many languages do you speak?	Сіз қанша тілде сөйлейсіз?
6. How many languages does Jack speak?	Джек қанша тілде сөйлейді?
7. What kind of books do you read?	Сен қандай кітаптар оқисың?
8. What kind of books does she read?	Ол қандай кітаптар оқиды?
9. Where do you study?	Қайда оқисың?
10. Where does Martin's brother study?	Мартиннің ағасы қайда оқиды?
11. What do you do in your free time?	Сен бос уақытыңда не істейсің?
12. What does Erdaulet do in his free time?	Ердәулет бос уақытыңда не істейді?
13. How much scholarship do you get?	Айына қанша степендия аласың?
14. How much scholarship does he get?	Ол айына қанша степендия алады?
15. Where do you work?	Қайда жұмыс істейсің?
16. Where does your cousin work?	Бөлең қайда жұмыс істейді?
17. What kind of music do you listen to?	Қандай музыка тыңдайсыз?
18. What kind of music does he listen to?	Ол қандай музыка тыңдайды?
19. Where do you spend our holiday?	Сен демалысыңды қайда өткізесің?
20. Where does your boss spend his holiday?	Бастығың демалысын қайда өткізеді?
21. Which languages do you speak?	Сіз қай тілдерде сөйлейсіз?
22. Which languages does Dinara speak?	Динара қай тілдерде сөйлейді?
23. How much money do you spend a month?	Айына қанша ақша жаратасың?
24. How much money does Tom spend a month?	Том айына қанша ақша жаратады?
25. What time do you usually get up?	Сіз көбінесе сағат нешеде тұрасыз?
26. What time does Kulash get up?	Күләш сағат нешеде тұрады?
27. How many hours a day do you study?	Күнде қанша сағат сабақ оқисың?
28. How many hours a day does she study?	Ол күнде қанша сағат сабақ оқиды?
29. What time do you leave work?	Сіз сағат қаншада жұмыстан шығасыз?
30. What time does Dana leave work?	Дана сағат қаншада жұмыстан шығады?

The Present Continuous Tense пен **The Simple Present Tense**'тің
ҚОЛДАНЫЛУ ТҰРҒЫСЫНАН САЛЫСТЫРЫЛУЫ

I. The Present Continuous Tense әдетте дәл сөйлеу сәтінде болып жатқан іс-әрекет және оқиғаларды білдіру үшін қолданылады. **The Simple Present Tense** болса, үнемі қайталанатын, үзбей болатын, дағдыға айналған іс-қимылдарды, қабілеттілікті, дәстүрлерді және салттарды білдіру үшін қолданылады. Мысалы:

a) I'm going to school now.	Мен қазір мектепке бара жатырмын.
b) I go to school five days a week.	Мен аптасына бес күн мектепке барамын.
a) He's having lunch in the canteen now.	Ол асханада түскі тамақты ішіп отыр.
b) He has lunch in the canteen every day.	Ол күнде түскі тамақты асханада ішеді.
a) My cousin is speaking German now.	Бөлем қазір немісше сөйлеп жүр.
b) My cousin speaks German fluently.	Менің бөлем немісше еркін сөйлейді.

II. Үздіксіз іс-қимылды білдіретін шақтармен қолданылмайтын етістіктерде (қараңыз 48-бет) **Present Continuous**'тың орнына **Simple Present** қолданылады. Мысалы:

He loves Jane.	He's loving Jane.	Ол Джейнді сүйеді (жақсы көреді).
We know your teacher.	We are knowing...	Біз сенің мұғаліміңді танимыз.
I don't understand him.	I'm not understanding him.	Мен оны түсінбеймін.

III. The Simple Present Tense ешқашан өзгермейтін, яғни уақытқа тәуелді емес ұғымдарды, табиғат құбылыстары және ғылыми заңдарды, ережелерді білдіру үшін де қолданылады. Мысалы:

The Earth goes around the Sun.	Жер Күнді айналады.
Water boils at 100 °C.	Су 100 градуста қайнайды.

IV. Жиілік үстеулері (always, usually, often, sometimes, rarely, never, ever және т.б.) әдетте **Simple Present**'пен қолданылады. Мысалы:

I always get up early.	Мен әрқашан ерте тұрамын.
We often go to the theatre.	Біз театрға жиі барамыз.
They rarely visit their grandparents.	Олар ата-әжесін көруге сирек барады.

ЕСКЕРТУ: Always жиілік үстеуі ашулану, ренжу, ызалану, кеюді білдіруде **Present Continuous Tense**-пен де қолданылады. Мысалы:

He's very forgetful. He's always losing his things.	Ол – өте ұмытшақ, әрқашан заттарын жоғалтып жүреді.
You should be careful. You're always making a lot of mistakes on the examination.	Ұқыпты болуың керек. Сен емтиханда әрқашан көп қате жібересің.

THE SIMPLE FUTURE TENSE

will + V₁

Жасалуы:

The Simple Future Tense *will* көмекші етістігі мен негізгі етістіктің (V₁) тіркесуі арқылы жасалып, қазақ тіліне ауыспалы келер шақтың шақтық жұрнақтарымен (-а, -е, -й) қатар, болжалды келер шақтың жұрнақтарымен (-ар, -ер, -р) аударылады.

Ескерту: I немесе we жіктеу есімдіктерінде *shall* көмекші етістігінің қолданысын көру мүмкін. Алайда қазіргі ағылшын тілінде *shall* көмекші етістігі көбінесе ерекше жайттарда ғана қолданылады. Бұл қолданыс жайында 58-бетте сөз етіледі. Сондықтан жіктеу есімдіктерінің барлығында *will* көмекші етістігін қолданған жөн.

I will get up early tomorrow.	Мен ертең ерте тұрамын.
You will get up early tomorrow.	Сен ертең ерте тұрасың.
He / she will get up early tomorrow.	Ол ертең ерте тұрады.
We will get up early tomorrow.	Біз ертең ерте тұрамыз.
You will get up early tomorrow.	Сендер ертең ерте тұрасыңдар.
They will get up early tomorrow.	Олар ертең ерте тұрады.

I will go to work tomorrow.	Мен ертең жұмысқа барамын.
I won't go to work tomorrow.	Мен ертең жұмысқа бармаймын.
Will you go to work tomorrow?	Сіз ертең жұмысқа барасыз ба?
What time will you go to work tomorrow?	Ертең жұмысқа қаншада барасыз?

The Simple Future Tense' пен бірге қолданылатын мезгіл үстеулері:

tomorrow	→	ертең
the day after tomorrow	→	бүрсігүні
next week (next month, next year...)	→	келесі аптада (келесі айда, келесі жылы)
today	→	бүгін
tonight	→	бүгін кешке
this week (this month, this year)	→	бұл аптада (бұл айда, биыл...)
soon	→	жақында
in a week (in two months)	→	бір аптадан кейін (екі айдан кейін)

Қолданылуы:

I. The Simple Future Tense' сөйлеу сәтінен кейін жүзеге асатын іс-қимылдарды білдіру үшін қолданылады. Бұл іс-қимылдар көбінесе сөйлеу сәтінен бұрын жоспарланады.

I <u>will move</u> into my new flat next week.	Мен келесі аптада жаңа пәтеріме көшемін.
--	--

She <u>will graduate</u> from university next year.	Ол келесі жылы университетті бітіреді.
---	--

We will go on an excursion to Otyrar next weekend. Біз келесі аптаның соңында Отырарға экскурсияға барамыз.

They will learn Arabic at school this year. Олар биыл мектепке арабша үйренеді.

He will take the children to the circus the day after tomorrow. Ол бүгінгіні балаларды циркке аарады.

II. The Simple Future Tense келешекте жүзеге асуы сөйлеу сәтінде жоспарланған іс-әрекеттерді білдіру үшін де қолданылады. Мысалы:

Bolat: My car has broken down. Машинам бұзылып қалды.

Arman: Don't worry. We will help you with repairing it. Уайымдама. Біз саған машинаңды жөндеуге көмектесеміз.

Marat: Let's go to a cafe after the lesson. Сабақтан соң кафеге барайық

Damir: I can't come, because I haven't got any money with me. Мен бара алмаймын, себебі қалтамда ешқандай ақшам жоқ.

Marat: I will lend you some money. Мен саған қарызға бере тұрамын.

Saule: I have got a terrible headache. Басым қатты ауырып тұр.

Anel: I'll give you an aspirin now. Қазір саған аспириин беремін.

III. The Simple Future Tense болжамды білдіру үшін де қолданылады, яғни Simple Future-дың бұл функциясында іс-қимылдың болып болмайтындығы нақты білдірілмейді, шамалап, болжап айтылады. Сондықтан қазақ тіліндегі болжалды келер шақтағы сөйлемдерді ағылшын тіліне *Simple Future*-дың шактық көрсеткіштерінің көмегімен аударуға болады.

Мысалы:

You will be a professor one day.

Бір күн профессор боласың (боларсың).

Maybe we will meet one day.

Мүмкін бір күні кездесерміз.

ЕРЕКШЕ ЖАЙТ:

I. **Shall I + V₁ ... ? / Shall we + V₁ ... ?** ұсынысты білдіру үшін қолданылып, қазақ тілінде «-айын ба? / -сйін бе? / -айық па? / -ейік пе?» деп аударылады.

Shall I help you?

Сізге көмектессйін бе?

Shall we help you?

Сізге көмектессейік пе?

Shall I go to the market tomorrow?

Ертең базарға барайын ба?

Shall we go to the market tomorrow?

Ертең базарға барайық па?

II. **Will you + V₁ ... ?** өтінішті білдіру үшін қолданылады.

Will you turn on the light?

Жарықты жағып жібересің бе?

Will you wait for me after the lesson?

Сабақтан кейін мені күте тұрасыңдар ма?

Will you sign this document?

Мына құжатқа қол қойып жібересіз бе?

Affirmative Sentences (Болымды сөйлемдер):

1. I will go to the wedding to Shymkent this Saturday. Мен бұл сенбі күні Шымкентке тойға барамын.
2. We will go to the library tomorrow afternoon. Біз ертен түстен кейін кітапханаға барамыз.
3. She will make a speech at tomorrow's meeting. Ол ертеңгі жиналыста сөз сөйлейді.
4. I will buy a new mobile phone when I get my scholarship. Стипендиямды алған кезде жаңа ұялы телефон сатып аламын.
5. The Minister of Education will visit our college tomorrow afternoon. Ертен түстен кейін біздің колледжге Білім министрі келеді.
6. They will spend their holiday in Saryagash this year. Олар биыл кезекті демалыстарын Сарыағашта өткізеді.
7. We will meet you at the railway station. Біз Сізді теміржол вокзалынан күтіп аламыз.
8. Ruslan will join the army as soon as he graduates from university. Руслан университетті бітіре салысымен, әскерге кетеді.
9. My brother will buy a computer for me when he gets his salary. Ағам айлығын алғанда, маған компьютер сатып алады.
10. They will return from holiday the day after tomorrow. Олар демалыстан бүрсігүні қайтып келеді.

Negative Sentences (Болымсыз сөйлемдер):

1. I won't go to the course tomorrow, because I must study for the exam. Ертен курсқа бармаймын, себебі емтиханға дайындалуым керек.
2. He is very angry with you. He won't never forgive you. Ол саған қатты ашуланды. Ол сені ешқашан кешірмейді.
3. We won't work next Friday, because it's a holiday. Біз келесі жұмада жұмыс істемейміз, өйткені ол күні – мейрам.
4. I won't enter tomorrow's exam, because I couldn't study for it. Мен ертеңгі емтиханға кірмеймін, себебі дайындала алмадым.
5. They won't go on holiday this year. Олар биыл демалысқа шықпайды.

6. It won't rain today, so you needn't take an umbrella.	Бүгін жаңбыр жаумайды, сондықтан қолшатырынды алудың қажеті жоқ.
7. She won't graduate from university this year.	Ол университетті биыл бітірмейді.
8. We won't paint the house this summer.	Біз бұл жазда үйді боямаймыз.
9. We won't attend tomorrow's conference, we have got an exam at that time.	Ертеңгі конференцияға қатыспаймыз, ол уақытта емтиханымыз бар.
10. I don't feel well. I won't go to work today.	Мазам болмай тұр. Бүгін жұмысқа бармаймын.

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

1. Will you leave home early tomorrow?	Ертең үйден ерте шығасың ба?
2. Will they move into their new flat soon?	Олар жаңа пәтеріне жақында көше ме?
3. Will your brother graduate from college this year?	Інің колледжді биыл бітіре ме?
4. Will the order be ready by 5 o'clock?	Тапсырыс беске дейін дайын бола ма?
5. Will your sister help with writing your article?	Әпкең мақаланды жазуға көмектесе ме?
6. Will they return by the end of this month?	Олар бұл айдың соңына дейін қайтып келе ме?
7. Will she enter the Beauty contest this year?	Ол биыл сұлулық байқауына қатыса ма?
Браун мырза конференцияға қатыса ма?
8. Will Mr Brown attend the conference?	
9. Shall I paint the doors white or blue?	Есіктерді ақ түске бояйын ба, әлде көк түске ме?
10. Shall I come early tomorrow?	Ертең ерте келейін бе?
11. Shall I buy an English-Kazakh dictionary	Ағылшынша-қазақша сөздік сатып алайық па?
12. Shall we go to Balkhash Lake next weekend?	Келесі аптаның соңында Балқаш көліне барайық па?

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

1. What time will you get up tomorrow? Ертең сағат нешеде тұрасын?
2. How many people will they invite to the wedding? Олар тойға қанша кісі шақырады?
3. How long will your parents stay in Germany? Ата-анаң Германияда қанша уақыт болады?
4. What will you do after lunch tomorrow? Ертең түскі тамақтан кейін не істейсіңдер?
5. Where will they spend their holiday? Олар демалыстарын қайда өткізеді?
6. How many exams will you take next week? Келесі аптада қана емтихан тапсырасыңдар?
7. What time will the dinner be ready? Кешкі ас сағат нешеде дайын болады?
8. Where will you spend your summer holidays this year? Биыл жазғы каникулдарыңды қайда өткізесіңдер?
9. How many days will they stay in Sweden? Олар Швецияда қанша күн болады?
10. In what country will the next Olympic Games take place? Келесі Олимпиада қай елде өтеді?
11. When will she get her driving licence? Ол жүргізуші куәлігін қашан алады?
12. What time will they leave the hotel? Олар қонақ үйден қаншада шығады?
13. Where will you go tomorrow? Ертең қайда барасың?
14. How will you go to Taraz? By train? Таразға немен барасыз? Пойызбен бе?
15. When shall I go to Astana? Next week? Астанаға қашан барайын? Келесі аптада ма?
16. Which meal shall I cook for dinner? Кешкі асқа қандай тамақ пісірейін?
17. How many tickets shall I buy for the concert? Концертке қанша билет сатып алайын?
18. How much money will we give them? Оларға қанша ақша берейік?
19. Where shall we meet? In the library or in the canteen? Қайда кездесейік? Кітапханада, әлде асханада ма?
20. What time shall we come to work tomorrow? Ертең жұмысқа қаншада келейік?

GOING TO FUTURE

am / is / are + going + to +V₁

Жасалуы:

Going to Future *am / is / are* көмекші етістігіне **going** сөзі мен етістіктің тұйық рай формасының (**to+V₁**) тіркесуі арқылы жасалады. Бұл шақты қазақ тіліне ауыспалы келер шақтың шақтық жұрнақтарымен (-ар, -ер, -р) қатар, мақсатты келер шақтың шақтық жұрнақтарымен де (-мақ, -мек, -пак, -пек, бақ, -бек) аударуға болады.

<u>I'm going to get up</u> early tomorrow.	Мен ертең ерте тұрамын.
<u>You're going to get up</u> early tomorrow.	Сен ертенңерте тұрасың.
<u>He / she is going to get up</u> early tomorrow.	Ол ертең ерте тұрады.
<u>We're going to get up</u> early tomorrow.	Біз ертең ерте тұрамыз.
<u>You're going to get up</u> early tomorrow.	Сендер ертең ерте тұрасыңдар.
<u>They're going to get up</u> early tomorrow.	Олар ертең ерте тұрады.

<u>I'm going to buy</u> a car this year.	Мен биыл машина сатып аламын.
<u>I'm not going to buy</u> a car this year.	Мен биыл машина сатып алмаймын.
<u>Are you going to buy</u> a car this year?	Сен биыл машина сатып аласың ба?
When <u>are you going to buy</u> a car?	Сен қашан машина сатып аласың?

Going to Future'мен қолданылатын мезгіл үстеулері:

tomorrow	→ ертең
the day after tomorrow	→ бүрсігүні
next week (next month, next year)	→ келесі аптада (келесі айда, келесі жылы)
soon	→ жақында
this week (this month, this year)	→ бұл аптада (бұл айда, биыл...)

Қолданылуы:

I. Going to Future да **The Simple Future Tense** сияқты кимылдың іс-әрекеттің сөйлеу сәтінен кейін болатынын білдіреді. **Going to Future** -дың **The Simple Future Tense**-тен ең басты айырмашылығы, сөйлеу сәтінде жоспарланған іс-әрекеттерді білдіреді, сөйлеу сәтінде жоспарланған іс-әрекеттерді білдірмейді. Мысалы:

<u>I'm going to spend</u> my holiday in France this year.	Мен биыл демалысымды Францияда өткіземін.
<u>We're going to stay</u> in the hostel next year.	Біз келесі жылы жатақханада тұрамыз.
<u>Mary's going to play</u> the violin at tomorrow's concert.	Мэри ертеңгі концертте скрипка тартады.
<u>They're going to get married</u> in June next year.	Олар келесі жылы маусым айында үйленеді.

II. Going To Future жақын уақытта жүзеге асуы әбден мүмкін іс-қимылдарды да білдіреді. Мысалы:

There are too many clouds in the sky. It is going to rain today. Аспанды қара бұлт қаптап кетті. Бүгін жаңбыр жауады.

Be careful. You're going to fall into the hole. Абайла! Шұңқырға түсіп кетесің.

Look out. You're going to break the dishes. Байқа! Ыдыс-аяқты сындырасың.

Be careful. The chandelier is going to fall on your head. Абайла! Люстра басыңа түседі.

Affirmative Sentences (Болымды сөйлемдер):

I'm going to get up late tomorrow, because I haven't got any lessons. Мен ертең кеш тұрамын, өйткені еш сабағым жоқ.

My sister is going to fly to America tonight. Әпкем бүгін түнде Америкаға ұшады.

You're going to make a speech at tomorrow's meeting. Сен ертеңгі жиналыста баяндама жасайсың.

We're going to move to Aktau at the end of this month. Біз бұл айдың соңында Актауға кетеміз.

They are going to spend their holiday in Switzerland next summer. Олар келесі жазда кезекті демалыстарын Швейцарияда өткізеді.

Mary is going to look after her sister's baby tomorrow. Мэри ертең әпкесінің бөпесіне қарайды.

We are going to invite twenty scientists to the conference. Біз конференцияға жиырма ғалым шақырамыз.

Dauren is going to graduate from university this year. Дәурен биыл университетті бітіреді.

I'm going to write a composition this evening. Мен бүгін кешке шығарма жазамын.

She is going to enter the TOEFL exam next month. Ол келесі айда TOEFL емтиханын тапсырады.

Есте сақтаңыз!

Go және come етістіктері **Going to Future Tense**'те қолданылмайды, оның орнына **Present Continuous**'та қолданылады. Мысалы:

He 's going to the theatre tomorrow.	Ол ертең театрға барады.
I'm coming home late tonight.	Бүгін кешке үйге кеш келемін.
We're going on an excursion this weekend.	Біз бұл аптаның соңында экскурсияға барамыз.
The Minister of Education is coming to our university next week.	Келесі аптада біздің университетке Білім министрі келеді.
They are going on holiday next week.	Олар келесі аптада демалысқа шығады.

Negative Sentences (Болымсыз сөйлемдер):

I'm not going to buy a house, I'm going to rent a flat.	Үй сатып алмаймын, пәтер жалдаймын.
Erasyl isn't going to join the army this year.	Ерасыл биыл әскерге кетпейді.
They aren't going to stay in the hostel next year.	Олар келесі жылы жатақханада тұрмайды.
She isn't going to work on Saturdays next month.	Ол келесі айда сенбі күндері жұмыс істемейді.
We aren't going to invite many people to the wedding.	Біз тойға көп адам шақырмаймыз.
The dean isn't going to attend the meeting today, because he has got a lecture at that time.	Декан бүгін жиналысқа қатыспайды, себебі ол уақытта оның лекциясы бар.
We aren't going to take tomorrow's exam, because we aren't ready.	Біз ертеңгі емтиханға кірмейміз, себебі дайын емеспіз.
She isn't going to do cleaning this Sunday, because she is going on an excursion.	Ол бұл жексенбіде тазалық жасамайды, себебі экскурсияға кетеді.
They aren't going to play football this Saturday.	Олар сенбіде футбол ойнамайды.
He isn't going to buy a car this year, because he hasn't got enough money.	Ол биыл машина сатып алмайды, өйткені жеткілікті ақшасы жоқ.

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

Are you going to have a rest after dinner?	Кешкі тамақтан кейін демаласыз ба?
Is she going to move into her new flat next month?	Ол келесі айда жаңа пәтеріне көше ме?
Are you going to watch tomorrow's competition?	Сендер ертеңгі жарысты тамашалайсындар ма?
Is your nephew going to graduate from the college this year?	Жиенің биыл колледжді бітіре ме?
Are they going to sell their house in Kaskelen?	Олар Қаскелендегі үйлерін сата ма?
Are you studying for the exam tomorrow evening?	Сендер ертең кешке емтиханға дайындаласыздар ма?
Are they going to learn French at school this year?	Олар биыл мектепке французша үйрене ме?
Is your little brother going to finish high school this year?	Інің лицейді биыл бітіре ме?
Are the foreign guests going to the National Museum tomorrow?	Шетелдік қонақтар ертең Ұлттық мұражайға бара ма?
Are you going to bed early tonight?	Сен бүгін кешке ерте жатасың ба?

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

What are you going to do on Sunday?	Жексенбі күні не істейсіңдер?
What time are you going to get up tomorrow?	Сен ертең сағат қаншада тұрасың?
When is he going to buy a new car?	Ол қашан жаңа машина сатып алады?
How many days are they going to stay in Turkey?	Олар Түркияда қанша күн болады?
Where is he going to spend his holiday this year?	Ол биыл кезекті демалысын қайда өткізеді?
How many exams are you going to enter next week?	Сендер келесі аптада қанша емтихан тапсырасыздар?
Until what time are you going to work this Saturday?	Бұл сенбі күні сағат нешеге дейін жұмыс істейсіңдер?

When is they going to move into his new house? Олар жаңа пәтеріне қашан көшеді?

How many people are you going to invite to the wedding? Тойға қанша кісі шақырасыңдар?

SIMPLE FUTURE мен GOING to FUTURE арасындағы айырмашылықтар:

Бұл екі шақтық форма да қимылдың, іс-әрекеттің сөйлеу сәтінен кейін болатынын білдіреді. Бірақ **the Simple Future Tense** әрі сөйлеу сәтінен бұрын, әрі сөйлеу сәтінде жоспарланған іс-қимылдарды да білдіреді. **Going to Future** болса, сөйлеу сәтінен бұрын жоспарланған іс-қимылдарды білдіру үшін ғана қолданылады. Мысалы:

Murat: Eldos is in hospital.	Елдос ауруханада.
Zhanar: Really? I didn't know. I will visit him today. (I am going to visit him today.)	Рас па? Менің хабарым жоқ. Бүгін оның көңілін сұрауға барамын.
Aigerim: I know. I'm going to visit him today. (= I will visit him today.)	Білемін. Мен бүгін оның көңілін сұрауға барамын.

Бұл диалогта Жанар Елдостың ауруханада жатқанын сөйлеу сәтінде ғана біліп, оған баруға шешім қабылдайды. Сондықтан Жанар бұл шешімін тек қана **Simple Future**'да жеткізуге мәжбүр. **Going to Future** қолданылған жағдайда, сөйлем қате болып саналады. Ал Айгерімнің бұл оқиға жайында бұрыннан хабары бар. Сондықтан ол шешімін айтуда екі шақты да қолдана алады. Бірақ **Going to Future** қолданғаны жөн.

Мысалдар:

- Olzhas: Let's go to a cafe after the lesson. Сабактан кейін кафеге барайық.
- Nurzhan: I can't come, because I haven't got any money with me. Мен бара алмаймын, себебі жанымда мүлдем акша жоқ.
- Olzhas: I will lend you some money. Мен саған қарызға акша беремін.
(~~I'm going to lend you some money.~~)
- Aidana: Why are you boiling the water? Суды не үшін қайнатып жатырсың?
- Anel: I'm going to wash my blouses. Жейделерімді жуамын.
(= I will wash my blouses.)
- Arailym: I have got a terrible headache. Басым қатты ауырып тұр.
- Asel: I'll give you an aspirin now. Қазір саған аспирин беремін.
(~~I'm going to give you an aspirin now.~~)

THE SIMPLE PAST TENSE

V₂ (did)

Жасалуы:

The Simple Past Tense’ тің болымды түрінде көмекші етістік қолданылмайды, бастауыштан кейін тікелей етістіктің екінші формасы (V₂) қолданылады. Аталған шақтың болымсыз және сұраулы түрлерінде **did** көмекші етістігі мен етістіктің бірінші формасы (V₁) қолданылады. **The Simple Past Tense**’тің қазақ тіліндегі баламасы – анық өткен шақ.

I **went** to work yesterday.

Мен кеше жұмысқа бардым.

I **didn't go** to work yesterday.

Мен кеше жұмысқа бармадым.

Did you go to work yesterday?

Сіз кеше жұмысқа бардыңыз ба?

What time **did you go** to work yesterday?

Кеше жұмысқа қаншада бардыңыз?

Dias **worked** last Sunday.

Диас өткен жексенбіде жұмыс істеді.

Dias **didn't work** last Sunday.

Диас өткен жексенбіде жұмыс істемеді.

Did Dias work last Sunday?

Диас өткен жексенбіде жұмыс істеді ме?

How many hours **did Dias work** yesterday? Диас кеше қанша сағат жұмыс істеді?

The Simple Past Tense’пен жасалатын етістіктер дұрыс етістіктер (regular verbs) немесе бұрыс етістіктер (irregular verbs) болып екіге бөлінеді. Дұрыс етістіктердің аты аталған шақ формасындағы жасалуын үйреніп алу керек, ал бұрыс етістіктерді жаттап алған жөн.

Дұрыс етістіктердің анық өткен шақта жасалуы:

I. Дұрыс етістіктер көбінесе **-ed** жалғауымен жасалады. Мысалы:

work → worked

finish → finished

clean → cleaned

II. Ал ‘e’ әрпімен аяқталған дұрыс етістіктер тек қана **-d** жалғауын қабылдайды.

Мысалы:

live → lived

type → typed

graduate → graduated

III. ‘y’ әрпімен аяқталған және ‘y’ әрпінен бұрын дауыссыз дыбыс келген етістіктерде ‘y’ әрпі ‘i’ әрпіне ауыса отырып, **-ed** жалғауын қабылдайды.

Мысалы:

study → studied

carry → carried

cry → cried

try → tried

dry → dried

copy → copied

Ескерту: ‘y’ әрпінен бұрын дауысты дыбыс келген етістіктерге **-ed** жалғаулы жалғанады. Мысалы:

play → played

stay → stayed

enjoy → enjoyed

IV. Жалғыз, әрі бітеу буынды кейбір етістіктердің соңғы әрпі жұптаса отырып, **-ed** жалғауын қабылдайды. Мысалы:

stop → stopped

drop → dropped

clap → clapped

chat → chatted

knit → knitted

plan → planned

Төменде күнделікті сөйлеу тілінде жиі қолданылатын бұрыс етістіктердің 1-формасы (V₁) мен 2-формасын (V₂) беріп отырмыз. Алдымен осы бұрыс етістіктерді жаттап алған жөн. Бұрыс етістіктердің толық кестесі 217-бетте берілген.

IRREGULAR VERBS (БҰРЫС ЕТІСТІКТЕР):

Қазақшасы:	V ₁	V ₂
1. оқу	read	read
2. жазу	write	wrote
3. келу	come	came
4. кету, бару	go	went
5. беру	give	gave
6. алу, апару	take	took
7. әкелу	bring	brought
8. сатып алу	buy	bought
9. сату	sell	sold
10. үйрену	learn	learnt
11. үйрету	teach	taught
12. ішу	drink	drank
13. жеу	eat	ate
14. көру	see	saw
15. танысу, қарсы алу	meet	met
16. табу	find	found
17. жоғалту	lose	lost
18. тастау, шығу	leave	left
19. ұйықтау	sleep	slept
20. ояну	wake up	woke up
21. алу, сатып алу	get	got
22. жіберу	send	sent
23. қарызға беру	lend	lent
24. (демалыс т.б.) өткізу	spend	spent
25. (үй) салу	build	built
26. бастау	begin	began
27. ұтып алу	win	won
28. төлеу	pay	paid
29. айту	say	said
30. (машина) айдау	drive	drove
31. сөйлеу	speak	spoke
32. жүзу	swim	swam
33. есту	hear	heard
34. отыру	sit	sat
35. ойлау	think	thought
36. кию	wear	wore
37. кесу	cut	cut
38. қою	put	put
39. ұстау, ұстап алу	catch	caught
40. сындыру	break	broke
41. (ат т.б.) міну	ride	rode
42. білу	know	knew
43. айту	say	said
44. сақтау	keep	kept
45. жүгіру	run	ran

The Simple Past Tense'пен қолданылатын мезгіл үстеулері:

1. yesterday	→	кеше
yesterday evening (afternoon / morning)	→	кеше кешке (кеше таңетөң /түсте)
the day before yesterday	→	алдыңғы күні
2. last ...	→	өткен
last week (last month)	→	өткен аптада (өткен айда)
last night	→	кеше түнде
last year	→	былтыр
last summer (last autumn)	→	былтыр жазда (былтыр күзде)
3. ... ago	→	... бұрын
an hour ago / two days ago ...	→	бір сағат бұрын / екі күн бұрын...

I **got** a letter from my friend *yesterday*.

Мен кеше досымнан хат алдым.

We **went** on a picnic *last week*.

Біз өткен аптада пикникке бардық.

He **became** a manager *three years ago*.

Ол үш жыл бұрын директор болды.

Қолданылуы:

I. The Simple Past Tense көбінесе өткен шақта белгілі бір уақытта жүзеге асқан іс-әрекеттерді, атап айтқанда жылы, айы, күні, сағаты белгілі іс-әрекеттерді білдіру үшін қолданылады. Мысалы:

We **lived** in Kokshetau *from 1995 to 2005*.

Біз 1995 жылынан 2005 жылына дейін Көкшетауда тұрдық.

David **came** to Kazakhstan *in June*.

Дэвид Қазақстанға маусым айында келді.

They **got married** *on August 31*.

Олар тамыздың отыз бірінде үйленді.

We **went** to the theatre *on Saturday*.

Біз сенбі күні театрға бардық.

She **left** home *at eight o'clock*.

Ол үйден сағат сегізде шықты.

II. The Simple Past Tense-те баяндауышы өткен уақыт еншісінде іс әрекеттерді өз көзімен көргендей, өзі басы-қасында болғандай сеніммен білдіреді. Бұл жайт тарихи оқиғаларды баяндауда, ертегілерде және өмірбаяндарда жиі кездеседі. Мысалы:

A) Once upon a time there was a rich caliph in Baghdat. One day he sent one of his servants to the market. After a while his servant came back and told the caliph what happened to him in the market and asked him to send him to his hometown. At first, the caliph didn't want to send him, but finally he allowed him to go.

Ә) A famous Kazakh poet Magzhan Zhumayev was born in 1893. He studied in medressa (religious school). In 1913 M. Zhumabayev entered the teachers' college. In 1923-1927 he studied at Moscow Institute of Literature. From 1927 he devoted himself to the pedagogical activities.

Affirmative Sentences (Болымды сөйлемдер)

We went to the theatre <i>yesterday evening</i> . The play was very interesting.	Біз кеше театрға бардық. Қойылым өте қызықты болды.
I read an article about the whales in a magazine <i>last week</i> .	Мен өткен аптада бір журналдан киттер туралы мақала оқыдым.
They came home very late <i>yesterday evening</i> .	Олар кеше кешке үйге өте кеш келді.
Serik did his military service <i>five years ago</i> .	Серік азаматтық борышын бес жыл бұрын өтеді.
The delegation left for Astana <i>two hours ago</i> .	Делегация екі сағат бұрын Астанаға жолға шықты.
She graduated from university <i>in 2003</i> .	Ол университетті 2003 жылы бітірді.
We had a farewell party <i>last night</i> .	Біз кеше түнде қоштасу сауық-кешін өткіздік.
They went to England <i>last week</i> . They will stay there for a month.	Олар өткен аптада Англияға кетті. Ол жерде бір ай болады.
He spent his summer holidays in the village <i>last year</i> .	Ол былтыр жазғы демалысын ауылда өткізді.
She started work in 1998.	Ол жұмысқа 1998 жылы орналасты.

Negative Sentences (Болымсыз сөйлемдер):

I didn't go to university <i>last week</i> .	Мен өткен аптада университетке бармадым.
You didn't phone me <i>yesterday</i> .	Сен кеше маған телефон соқпадың.
He didn't watch <i>yesterday's</i> match.	Ол кешегі матчты тамашаламады.
We didn't see her at the concert <i>yesterday evening</i> .	Біз кеше кешке оны концертте көрмедік.
It was very cloudy <i>yesterday</i> , but it didn't rain.	Кеше күн өте бұлтты еді, бірақ жаңбыр жаумады.
The concert didn't start on time, it started twenty minutes late.	Концерт уақытында басталмады, жиырма минут кеш басталды.
He didn't move into his new flat last Saturday, because he couldn't find a lorry.	Ол өткен сенбіде жаңа пәтеріне көшкен жоқ, өйткені көлік таба алмады.
I didn't enter yesterday's exam, because I couldn't study well for it.	Мен кешегі емтиханға кірген жоқпын, себебі жақсы дайындала алмадым.

She didn't post the letters yesterday, because she didn't have time. Ол кеше хаттарды жіберген жоқ, себебі уақыты болмады.

I didn't make many mistakes on the exam. Мен емтиханда көп қате жіберген жоқпын.

They didn't come to the concert. Олар кеше концертке келмеді.

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

Did you go to the theatre yesterday?	Кеше театрға бардың ба?
Did your sister win the competition?	Әпкең жарыста жүлделі орын алды ма?
Did you see Richard yesterday?	Сен кеше Ричардты көрдің бе?
Did they pass the exam?	Олар емтиханнан өтті ме?
Did Ermek phone you yesterday afternoon?	Ермек саған кеше түстен кейін телефон соқты ма?
Did you study well for the exam?	Емтиханға жақсы дайындалдыңдар ма?
Did she go to Greece last year?	Ол былтыр Грекияға барды ма?
Did they study German at high school?	Олар лицейде немісше үйренді ме?
Did you sleep well last night?	Сен кеше түнде жақсы ұйықтадың ба?
Did you read the novel from the beginning to end?	Романды басынан соңына дейін оқыдың ба?
Did Aidana take part in the yesterday's competition?	Айдана кешегі жарысқа қатысты ма?
Did you congratulate Mr Dosmukanov on his promotion?	Досмұқанов мырзаны қызметінде жоғарылауымен құттықтадыңыз ба?
Did they move into their new flat?	Олар жаңа пәтерлеріне көшті ме?
Did your brother finish high school?	Інің лицейді бітірді ме?
Did you go on a picnic on Sunday?	Жексенбі күні серуенге шықтыңдар ма?

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

What time did you get up this morning?	Бүгін таңертең қаншада тұрдың?
When did they finish the project?	Олар жобаны қашан бітірді?
How did she come to work today? By car?	Ол бүгін жұмысқа немен келді? Машинамен ме?
Where did you buy your blouse?	Жейдеңді қайдан сатып алдың?
How many exams did you take last week?	Өткен аптада қанша емтихан тапсырдың?
What time did the exam start?	Емтихан сағат қаншада басталды?
How many days did he stay in Italy?	Ол Италияда қанша күн болды?
What faculty did you study at?	Қай факультетте оқыдыңыз?
When did you last go to the theatre?	Театрға соңғы рет қашан бардыңыз?
Where did they spend their holiday last year?	Олар былтыр кезекті демалысын қайда өткізді?
Until what time did he work yesterday?	Ол кеше сағат нешеге дейін жұмыс істеді?
Which novels did they read last semester?	Олар өткен семестрде қандай романдар оқыды?
When did Miss Aizhan Mameshova become a rector?	Айжан Мамешова қашан ректор болды?
When and where were you born?	Сіз қашан және қайда тудыңыз?
Where did you spend your childhood?	Балалық шағыңызды қайда өткіздіңіз?
When did he finish school?	Ол мектепті қашан бітірді?
What department did you study in?	Қай бөлімде оқыдыңыз?
When did he graduate from university?	Ол университетті қашан бітірді?
How many hours did she work yesterday?	Ол кеше қанша сағат жұмыс істеді?
Where did you go for a holiday last summer?	Былыр жазда демалысқа қайда бардыңыз?

TO BE КӨМЕКШІ ЕГІСТІГІНІҢ ЖЕДЕЛ ӨТКЕН ШАҚТА (SIMPLE PAST) ЖІКТЕЛУІ

To be көмекші егістігі жедел өткен шақта (Simple Past) төмендегідей жіктеледі:

I was ...	→	Мен ...	едім.
You were ...	→	Сен ...	едің.
He / She / It was...	→	Ол ...	еді.
We were ...	→	Біз ...	едік.
You were ...	→	Сендер ...	едіндер.
They were ...	→	Олар ...	еді.

Affirmative Sentences (Болымды сөйлемдер):

I was at the concert last night.	Мен кеше кешке концертте едім.
You were on holiday in June.	Сен маусымда демалыста едің.
He was very lazy at high school.	Ол лицейде өте жалқау болатын.
She was with us yesterday evening.	Ол кеше кешке бізбен еді.
It was very cold yesterday.	Кеше күн өте суық еді.
We were very hardworking at school.	Біз мектепте өте еңбекқор едік.
You were at the meeting at ten o'clock.	Сіздер сағат онда жиналыста едіңіздер.
They were at the wedding last Sunday.	Олар өткен жексенбіде тойда болатын.

Negative Sentences (Болымсыз сөйлемдер):

I wasn't at home yesterday evening.	Мен кеше кешке үйде болған жоқпын.
You weren't at work at 3 o'clock today.	Сен бүгін үште жұмыста болған жоқсың.
He wasn't a manager last year.	Ол былтыр директор емес еді.
She wasn't beautiful at high school.	Ол лицейде сұлу емес еді.
It wasn't cloudy in the morning.	Таңертең күн бұлтты емес еді.
We weren't at the hotel last night.	Біз кеше түнде қонақүйде болған жоқпыз.
You weren't in the office yesterday.	Сендер кеше кеңседе болған жоқсындар.
My parents weren't pensioners then.	Ата-анам ол кезде зейнеткер емес еді.

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

Was I spoilt when I was a child?	Мен бала кезімде ерке болдым ба?
Were you at the meeting at eleven?	Сен сағат он бірде жиналыста ма едің?
Was Mr Bekzhanov a rector then?	Бекжанов мырза ол кезде ректор ма еді?
Was Akbota at the conference at two?	Ақбота сағат екіде конференцияда ма еді?

Was it Monday yesterday?	Кеше дүйсенбі ме еді?
Were we on holiday in June?	Біз маусымда демалыста болдық па?
Were you at the wedding last night?	Сендер кеше түнде тойда болдыңдар ма?
Were the exam questions difficult?	Емтихан сұрақтары қиын болды ма?

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

<u>Where</u> were you yesterday afternoon?	Сен кеше түстен кейін қайда болдың?
<u>Where</u> was the rector yesterday? In Astana?	Ректор кеше қайда болды? Астанада ма?
<u>What time</u> were you at university yesterday?	Кеше сағат қаншада университетте едіңдер?
<u>What time</u> was the minister at your college?	Министр сағат қаншада сіздің колледжде болды?
Where were you on Sunday?	Жексенбі күні қайда болдың?
<u>Who</u> was she at the concert <u>with</u> ?	Ол концертте кіммен бірге еді?
<u>Where</u> were you this time last year?	Сен былтыр бұл уақытта қайда болдың?
<u>Where</u> were they an hour ago?	Олар бір сағат бұрын қайда еді?
<u>What</u> were the exam questions like ?	Емтихан сұрақтары қалай болды?
<u>How many libraries</u> were there in your city in 2000?	2000 жылы сіздің қалада қанша кітапхана бар еді?
<u>How much money</u> was there in the wallet?	Әмиянда қанша ақша бар еді?
<u>How many students</u> were there in the classroom when the dean came?	Декан келген кезде аудиторияда қанша студент бар еді?
<u>How many people</u> were there at the wedding?	Тойда қанша адам болды?
<u>What</u> was Almaty like thirty years ago?	Алматы отыз жыл бұрын қандай еді?
<u>What</u> was the weather like in London yesterday?	Кеше Лондонда ауа-райы қалай еді?

THE PAST CONTINUOUS TENSE

was / were + V- ing

Жасалуы:

The Past Continuous Tense to be көмекші етістігінің өткен шақта жіктелуімен (**was / were**) және негізгі етістікке **-ing** жалғауының жалғануы арқылы жасалады.

Мысалы:

I **was writing** a poem.

You **were writing** a letter.

He (she) **was writing** a novel.

We **were writing** a story.

You **were writing** a composition.

They **were writing** an article.

Мен өлең жазып отыр едім.

Сен хат жазып отыр едің.

Ол роман жазып отыр еді.

Біз әңгіме жазып отыр едік.

Сендер шығарма жазып отыр едіңдер.

Олар мақала жазып отыр еді.

Қолданылуы:

I. The Past Continuous Tense өткен шақта белгілі бір уақытта үздіксіз түрде орындалған іс-қимылдарды білдіру үшін қолданылады. Мысалы:

I **was waiting** for a bus *at four o'clock yesterday*. Мен кеше сағат төртте автобус күтіп тұр едім.

We **were going** to the language centre *at this time yesterday*. Біз кеше бұл уақытта тіл орталығына бара жатыр едік.

He **was doing** his homework between five and six o'clock yesterday. Ол кеше сағат бес пен алты арасында үй жұмысын орындап отыр еді.

I **was working** in Karaganda *this time last year*. Мен былтыр бұл уақытта Қарағандыда жұмыс істеп жүр едім.

II. The Past Continuous өткен шақта бір уақытта жасалған іс-қимылдарды, яғни өту, орындалу уақыты қиылысқан үздіксіз іс-қимылдарды білдіру үшін қолданылады.

Бағыныңқы сөйлем

While + бастауыш + was / were + V-ing
үздіксіз іс- қимыл

Басыңқы сөйлем

бастауыш + **was / were + V-ing**
үздіксіз іс- қимыл

While I **was doing** my homework, she **was watching** a film on TV.

Мен үй жұмысын орындап отырғанда, ол теледидарда кино көріп отыр еді.

While I **was studying** at high school, my brother **was writing** his dissertation.

Мен лицейде оқып жүргенде, ағам диссертациясын жазып жүр еді.

While she **was preparing** dinner, her husband **was reading** a newspaper.

Ол кешкі асты дайындап жатқанда, күйеуі газет оқып отыр еді.

They **were playing** billiards while we **were studying** for the exam.

Біз емтиханға дайындалып жатқанда, олар бильярд ойнап жатыр еді.

III. The Past Continuous Tense өткен шақта орындалып, орындалу мезгілі қиылысқан екі іс-қимылдың ішінен үздіксіздік қасиеті болғанын білдіру үшін қолданылады. Мысалы:

A) Бағыныңқы сөйлем

Басыңқы сөйлем

While + бастауыш + was / were +V-ing

бастауыш + V₂
сәттік іс- қимыл

While (as) I **was cooking**, I burnt my hand.

Тамақ пісіріп жатқанда, қолымды күйдіріп алдым.

While (as) I **was going** to the library, I came across Bekzat.

Кітапханаға бара жатқанда, Бекзатқа жолықтым.

While (as) she **was giving** a lecture, most of the students fell asleep.

Ол лекция оқып тұрғанда, студенттердің көбі ұйықтап қалды.

He broke his leg while (as) he **was playing** football.

Ол футбол ойнап жатқанда, аяғын сындырып алды.

Ә) Бағыныңқы сөйлем

Басыңқы сөйлем

When + бастауыш + V₂
сәттік іс- қимыл

бастауыш + was / were +V-ing
үздіксіз іс- қимыл

When the concert started, it **was raining** cats and dogs.

Концерт басталғанда, шелектеп жаңбыр жауып тұр еді.

When he phoned, I **was studying** for the exam.

Ол телефон соққанда, мен емтиханға дайындалып отыр едім.

When the guests came, we **were still doing** the cleaning.

Қонақтар келгенде, біз әлі тазалық жасап жатыр едік.

The boss **was talking** to his fiancee on the phone when I entered his office.

Кабинетіне кіргенімде, бастық телефонда қалыңдығымен сөйлесіп отыр еді.

Affirmative Sentences (Болымды сөйлемдер):

I was studying for the exam this time last month.	Мен өткен айда бұл уақытта емтиханға дайындалып жүр едім.
We were skiing in Shymbulak this time last year.	Біз былтыр бұл уақытта Шымбұлақта шаңғы теуіп жүр едік.
Aset was sleeping while we were doing the cleaning.	Біз тазалық жасап жатқанда, Әсет ұйықтап жатыр еді.
While I was studying at college, Ronaldo was playing for Real Madrid.	Мен колледжде оқып жүргенде, Рональдо Реал Мадридте ойнап жүр еді.
The wind was blowing hard when we got on the ship.	Біз кемеге мінгенде, жел қатты соғып тұр еді.
When I met Bekdaulet, he was working as an engineer.	Мен Бекдәулетпен танысқанда, ол инженер болып істеп жүр еді.
My sister cut her finger while she was making a salad.	Әпкем салат жасап жатқанда, саусағын кесіп алды.
As the teacher was explaining the new subject, the bell rang.	Мұғалім жана тақырыпты түсіндіріп жатқанда, қонырау соғылды.

Negative Sentences (Болымсыз сөйлем):

Askar wasn't sleeping at two o'clock last night. He was watching TV.	Асқар кеше түнде екіде ұйықтап жатқан жоқ еді, кино көріп отыр еді.
I wasn't working this time last year. I was looking for a job.	Былтыр осы уақытта жұмыс істеп жүрген жоқ едім, жұмыс іздеп жүр едім.
When I arrived at the hostel, my roommates weren't sleeping.	Мен жатақханаға барғанымда, бөлмелес достарым ұйықтап жатқан жоқ еді.
I wasn't doing a test when dad entered my room.	Әкем бөлмеме кірген кезде, мен тест шешіп жатқан едім.
The baby wasn't crying when I came home.	Мен үйге келгенде, бөпе жылап жатқан жоқ еді.
When we left the hotel, it wasn't raining.	Біз қонақ үйден шыққанда, жаңбыр жауып жатқан жоқ еді.
They weren't sleeping while I was cleaning the room.	Мен бөлмені тазалап жатқанда, олар ұйықтап жатқан еді.
While I was talking, she wasn't listening to me. She was thinking.	Мен сөйлеп тұрғанда, ол мені тыңдап тұрған жоқ еді, ойланып тұр еді.

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

Was it raining when you left home?	Сіз үйден шыққанда, жаңбыр жауып тұрма еді?
Were you going to the language centre when the teacher saw you?	Мұғалім сендерді көргенде, тіл орталығына бара жатыр ма едіңдер?
When the phone rang, were you having a shower?	Телефон шылдырағанда, душ қабылдап жатыр ма едің?
Were you studying for the exam while they were playing chess?	Олар шахмат ойнап жатқанда, сен емтиханға дайындалып отыр ма едің?
Were they going to the pool when you came across them?	Сен оларға жолыққанда, олар бассейнге бара жатыр ма еді?
While you were swimming in the pool, was your brother having a rest at home?	Сендер бассейнде жүзіп жүргенде, ағаң үйде демалып жатыр ма еді?
Did she burn her hand while she was cooking?	Ол қолын тамақ пісіріп жатқанда күйдіріп алды ма?
Did you meet each other while you were studying in Scotland?	Сіз бір-біріңізбен Шотландияда оқып жүргенде таныстыңыздар ма?

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

What were you doing at nine o'clock yesterday?	Кеше сағат тоғызда не істеп жатыр едің?
Where was your brother working this time last year?	Ағаң былтыр бұл уақытта қай жерде жұмыс істеп жүр еді?
What were you writing when I came in?	Мен кірген кезде не жазып отыр едің?
Why was Saule crying when Aidos came?	Айдос келгенде, Сәуле неге жылап отыр еді?
Who were you waiting for when Thomas saw you?	Томас сені көргенде, кімді күтіп тұр едің?
What were you doing when the lights went out?	Жарық сөнгенде, сен не істеп отыр едің?
What were you doing while your classmates were translating the text?	Сыныптастарың мәтінді аударып жатқанда, сен не істеп отыр едің?
What was Erlan doing while you were doing the test?	Сен тест шешіп отырғанда, Ерлан не істеп отыр едің?

Exercise 32. Use the Simple Past or the Past Continuous Form of the verbs in brackets.

1. While he (paint) ... the windows, he (fall off) ... the chair and (break) ... his leg.
2. I (cross) ... the street when I (see) ... the accident.
3. The shopkeeper (catch) ... the thief while he (steal) ... the watches.
4. While I (make) ... a salad, I (cut) ... my finger.
5. Our car (break down) ... while we were driving to the office.
6. When we (have) ... breakfast, someone (knock) ... at the door.
7. While mum (prepare) ... the dinner, I (do) ... my homework.
8. What were you doing when the fire alarm (ring) ... ?
9. When I (see) ... them, they (go) ... to the theatre.
10. While they (watch) ... the match on TV, I (translate) ... business letters.
11. What (think) ... you ... about when the teacher asked you a question_
12. She didn't hear the doorbell, because she (listen) ... to music loudly.
13. It (rain) ... heavily when we left Almaty.
14. We (play) ... volleyball while they (swim) ... in the pool.
15. What (do) ... you ... when the fire (start) ...?

Exercise 33. Translate the following sentences into English:

1. Біз былтыр осы уақытта пәтер іздеп жүр едік.
2. Пошташы келгенде, біз таңғы асымызды ішіп отыр едік.
3. Мен былтыр бұл уақытта аудармашы болып жұмыс істеп жүр едім.
4. Жарық сөнгенде, біз шығарма жазып отыр едік.
5. Олар былтыр тамызда Көкшетауда демалып жатыр еді.
6. Мен лицейде оқып жүргенде, әпкем университетте оқып жүр еді.
7. Біз офистен шыққанда, далада жаңбыр жауып тұрған жоқ еді.
8. Мен үй жұмысымды орындап жатқанда, достарым баскетбол ойнап жүр еді.
9. Өрт басталғанда, біз кітапханада емтиханға дайындалып отыр едік.
10. Олар кино көріп отырғанда, мен компьютерде ойын ойнап отыр едім.
11. Қонақтар келгенде, біз үйден шығып бара жатыр едік.
12. Сен үйге келгенде, Динара ұйықтап жатыр ма еді?
13. Мұғалім аудиторияға кіргенде, студенттер жаттығу жасап отыр ма еді?
14. Өрт қоңырауы соғылғанда, не істеп жатыр едіңдер?
15. Сіз Мағжанды көргенде, ол қайда бара жатыр еді?

THE PRESENT PERFECT TENSE

have / has + V₃

Жасалуы:

The Present Perfect Tense *have / has* көмекші етістігі мен негізгі етістіктің 3-формасының (V₃) тіркесуі арқылы жасалады. Мысалы:

I **have** read this book.

(V₃)

Мен бұл кітапты оқыдым (оқығанмын / оқыппын).

The Present Perfect Tense өткен шақтан осы шаққа дейін жалғасып жатқан шақтық форма, атап айтқанда, ол өткен шақ пен осы шақ арасында көпір сипатына ие. Бұл шақтық форманы қазақ тіліне -ды /-ған / -ыпты / - ып отыр (жатыр / тұр / жүр) сияқты бірнеше шақтық тұлғалардың көмегімен аударуға болады. Осы себептен де аталған шақ ағылшын тілін үйренуші қазақ жастары үшін қиындық туғызады.

Тіл үйренушілер бұл шақты көбінесе **Simple Past'**пен немесе **Present Continuous'**пен шатастырады. Бұл – заңды құбылыс. Сондықтан алдымен аталған шақты **Simple Past'**пен шатастырмау үшін қандай жайттары назар аудару керектігін қолға алайық. **Present Perfect'i** **Simple Past'**пен шатастырмау үшін, төмендегі түсініктемелер мен ережелерді көңілге ықыласпен тоқыған жөн.

Yesterday мезгіл үстеуі немесе онымен бірге қолданылған біріккен мезгіл үстеулері, **last** және **ago** сөздерімен қолданылған біріккен мезгіл үстеулері және белгілі бір уақытта (жыл, ай, күн, аптаның күні, сағат) білдіретін мезгіл көрсеткіштері болған сөйлемдер қазақ тілінен ағылшын тіліне міндетті түрде **Simple Past'** пен аударылады.

The Simple Past Tense'пен қолданылатын мезгіл көрсеткіштері:

1. yesterday	→	кеше
yesterday evening (afternoon ...)	→	кешке (кеше түсте...)
the day before yesterday	→	алдыңғы күні
2. last week (last month)	→	өткен аптада (өткен айда)
last night	→	кеше түнде
last year	→	былтыр
last summer / last autumn	→	былтыр жазда / былтыр күзде
3. ...ago	→	... бұрын
an hour ago / two days ago ago ...	→	бір сағат бұрын / екі күн бұрын ...

4. белгілі уақытты (жыл, ай, күн, сағат) білдіретін мезгіл көрсеткіштері

Мысалдар:

I saw Malika at the concert **yesterday**.

We went to the theatre **last week**.

He finished the high school **two years ago**.

They moved to Aktau **in 2005**.

Мен кеше концертте Маликаны көрдім.

Біз өткен аптада театрға бардық.

Ол лицейді екі жыл бұрын бітірді.

Олар 2005 жылы Ақтауға көшті.

The Present Perfect Tense'пен бірге қолданылатын мезгіл көрсеткіштері:

A)

1. already	→ әлдеқашан	Болымды сөйлемдерде қолданылады.
2. never	→ ешқашан, еш	Болымсыздық мағына білдіргенмен, болымды сөйлемдерде қолданылады.
3. ever	→ ешқашан, еш	Болымсыз / сұраулы сөйлемдерде қолданылады.
4. just	→ жаңа ғана, қазір	Болымды сөйлемдерде қолданылады.
5. yet	→ әлі	Болымсыз / сұраулы сөйлемдерде қолданылады.

ЕСКЕРТУ: **Already, never, ever, just** мезгіл көрсеткіштері хабарлы сөйлемдерде көмекші етістіктен кейін қолданылады. Ал **yet** мезгіл көрсеткіші болса, сөйлемнің соңында қолданылады. Аталған мезгіл көрсеткіштері сұраулы сөйлемдерде бастауыш кейін қолданылады. Мысалы:

already

I have already done my homework. Мен үй тапсырмамды әлдеқашан орындадым.

never

I have **never** told a lie. Мен ешқашан өтірік айтқан емеспін.

ever

I haven't **ever** told a lie. Мен ешқашан өтірік айтқан емеспін.

Have you **ever** told a lie? Сен еш өтірік айттың ба?

Haven't you **ever** told a lie? Сен ешқашан өтірік айтқан жоқсың ба?

just

I have **just** had lunch. Мен түскі асты жаңа ғана (қазір) іштім.

yet

I haven't had lunch **yet**. Мен таңғы асты әлі ішкен жоқпын.

Have you had lunch **yet**? Сен түскі асты іштің бе?

Haven't you had lunch **yet**? Сен түскі асты әлі ішкен жоқсың ба?

Ә)

1. today	бүгін
2. this week (this month...)	бұл аптада (бұл айда...)
3. during this week (this month...)	бұл аптаның ішінде (бұл айдың ішінде...)
4. during the past weeks / months ...	соңғы апталарда (соңғы айларда...)
5. all day (all one's life)	күн бойы, өмір бойы

ЕСКЕРТУ: Бұл мезгіл көрсеткіштері әдетте сөйлемнің соңында қолданылады.

We haven't seen Abzal **today**. Біз бүгін Абзалды көрмедік. (Күн біткен жоқ.)

She has composed three songs **this year**. Ол биыл үш ән жазды. (Жыл біткен жоқ.)

I have written two articles **this month**. Мен бұл айда екі мақала жаздым. (Ай біткен жоқ.)

He has worked as an interpreter **all his life**. Ол өмір бойы аудармашы болып істеді. (Ол әлі өмір сүруде.)

Б)

1. recently	өткенде, соңғы кезде, жақында
2. lately	жақында, (соңғы кездерде)
3. until now / by now / so far	қазірге (осы уақытқа) дейін бүгінге дейін
up to now / up to the present	қазірге (осы уақытқа) дейін, бүгінге дейін

Ескерту: Бұл мезгіл көрсеткіштері әдетте сөйлемнің соңында қолданылады.

I have seen Erlan **recently**.

Мен өткенде Ерланды көрдім.

I haven't watched any films on TV **lately**.

Соңғы кезде теледидарда кино көрмедім.

He has written ten novels **so far**.

Ол қазірге дейін он роман жазды.

V.

1. since	→	- ден бері
2. for	→	- ден бері

Ескерту: Бұл мезгіл көрсеткіштері сөйлемнің соңында қолданылады.

We have known your brother *for ten years*.

Біз ағанды он жылдан бері танимыз.

He has loved Asem *since his childhood*.

Ол балалық шағынан бері Әсемді жақсы көреді.

I have hated him *since he told a lie to the teacher*.

Мен оны мұғалімге өтірік айтқан кезінен бері жек көремін.

We haven't seen the dean *since last week*.

Біз деканды өткен аптадан бері көрмедік.

I haven't visited my grandparents *for two months*.

Мен екі айдан бері ата-әжеме барған жоқпын.

Be және have етістіктерінің **Present Perfect'te** қолданылуын қарап көрейік:

Be → have / has been

She is a teacher.

Ол – мұғалім.

She has been a teacher **for ten years**.

Ол он жыл бойы мұғалім.

We are on holiday now.

Біз қазір демалыстамыз.

We have been on holiday **since last week**.

Біз өткен аптадан бері демалыстамыз.

Have → have / has had

I have (got) a flat.

Менің пәтерім бар.

I have had a flat **since last year**.

Менің былтырдан бері пәтерім бар.

He has (got) a yacht.

Оның яхтасы бар.

He has had a yacht **for a year**.

Оның бір жылдан бері яхтасы бар.

Қолданылуы:

I. The Present Perfect Tense өткен шақта болып өткен, бірақ өту, орындалу мезгілі белгісіз іс-қимылдарды үшін қолданылады

Ескерту: Өту, орындалу мезгілі белгілі іс-қимылдарды білдіруде **The Simple Past Tense** қолданылады.

Мысалдар:

I have seen this film before, it's very interesting. Мен бұл киноны бұрын көргенмін, ол – өте қызықты.

We have been to Istanbul three times. Біз Ыстамбұлға үш рет бардық (Біз Ыстамбұлда үш рет болдық).

I'm sure that we have done this test before. Анық білемін, біз бұл тестті бұрын шешкенбіз.

I haven't flown on the plane before, that's why I'm a bit excited. Мен бұрын ұшақпен ұшпап едім, сондықтан біраз қобалжып тұрмын.

We have visited the National Museum several times. Біз Ұлттық мұражайға бірнеше рет бардық.

II. The Present Perfect Tense өткен шақта болып өткен, бірақ мерзімі бітпеген іс-қимылдарды білдіру үшін қолданылады.

today бүгін
this week (this month ...) бұл аптада (бұл айда...)
during this week (this month...) бұл аптаның ішінде (бұл айдың ішінде...)
during the past weeks / months ... соңғы апталарда (соңғы айларда...)

I have translated twenty pages **today**. Мен бүгін жиырма бет аудардым.

We haven't been to the theatre **this month**. Біз бұл айда театрға бармадық.

They have built fifty houses **this year**. Олар биыл елу үй салды.

Ескерту: Бұл мысалдарда күн, ай, жыл бітпегендіктен, **Present Perfect** қолданылып отыр. Егер күн, ай, жыл біткен болса, міндетті түрде **Simple Past** қолданылуы керек.

III. The Present Perfect өткен шақта болып өткенімен, ықпалы әлі жалғасып жатқан немесе сөйлеушінің нәтижесі туралы өте сенімді болып отырған іс-қимылдарды білдіру үшін қолданылады.

Get a bandage. Aset has cut his finger. Дәке әкел. Әсет саусағын кесіп алды.

I have lost my wallet. Мен әмиянымды жоғалтып алдым. (Әмияным әлі табылған жоқ мағынасын білдіреді.)

We have cleaned the house. Біз үйді тазаладық. (Үйдің қазір таза скенін білдіреді.)

IV. The Present Perfect Tense өткен шақта басталып, сөйлеу сәтінде де жалғасып жатқан іс-қимылдарды білдіреді. Мысалы:

I have known Mr Alimzhanov for a long time. Мен Әлімжанов мырзаны ұзақ уақыттан бері танимын.

Bekzat has loved Togzhan since he first saw her. Бекзат Тоғжанды алғаш көрген сәттен бастап жақсы көреді.

We haven't heard from him since last month. Біз одан өткен айдан бері хат-хабар алған жоқпыз.

I haven't been to the theatre for a year. Мен бір жылдан бері театрға барған жоқпын.

V. The Present Perfect Tense сөйлеушінің өту, орындалу кезінде өзі басы-қасында болмаған іс-қимылдар жайында бір шешім қабылдауында, яғни іс-қимылдың, оқиғаның болғандығын қолдағы кейбір деректерге немесе нәтижелерге сүйене отырып баяндауында қолданылады.

Look! Miss Brown has gained a lot of weight. Қара! Браун ханым қатты толып кетіпті.

The hostel is dirty. The cleaners haven't cleaned it for a long time. Жатақхана өте лас. Тазалықшылар оны ұзақ уақыттан бері тазаламапты.

Gulnar has taken my briefcase by mistake. Гүлнәр менің портфелімді қателесіп алып кетіпті.

VI. Баст. + am / is / are + күшейтпелі шырай + зат есім (that) + баст. + Present Perfect

He is the laziest student (that) we have ever seen. Ол – біз қазірге дейін көрген ең жалқау студент.

It is the most delicious cake (that) I have ever eaten. Бұл – менің бүгінге дейін жеген ең дәмді тортым.

It is the best textbook (that) we have ever used. Бұл – біз бүгінге дейін қолданған ең жақсы оқулық.

VII. It (this) is the first (second) time + (that) + бастауыш + Present Perfect

This is the first time I have written an article. Бұл – менің алғаш рет мақала жазуым.

It is the first time she has ridden a horse. Бұл – оның алғаш рет атқа мініуі.

This is the second time he has received a prize. Бұл – оның екінші рет жүлде алуы.

Affirmative Sentences (Болымды сөйлемдер):

We <u>have already finished</u> the cleaning.	Біз тазалықты әлдеқашан бітіріп қойдық.
They <u>have just left</u> home.	Олар үйден қазір шықты.
I <u>have read</u> an interesting article about birds <i>recently</i> .	Жақында құстар туралы қызықты мақала оқыдым.
She <u>has been</u> in hospital <i>for a month</i> .	Ол бір айдан бері ауруханада.
I <u>have known</u> Saltanat <i>since I studied high school</i> .	Мен Салтанатты лицейде оқыған кезімнен бері танимын.
The children <u>have learnt</u> a lot of songs <i>during this month</i> .	Балалар бұл айдың ішінде көп ән үйренді.
The weather <u>has changed</u> a lot in our city <i>in the past five years</i> .	Соңғы бес жылда біздің қалада ауа-райы қатты өзгеріп кетті.
We <u>have been</u> to China <i>several times</i> .	Біз Қытайға бірнеше рет бардық.
It is the most interesting film (<i>that</i>) I <u>have ever seen</u> .	Бұл – менің бүгінге дейін көрген ең қызықты кино.
It is the best washing powder I <u>have ever used</u> .	Бұл – менің бүгінге дейін қолданған ең жақсы кір жуатын ұнтақ.
It's the first time I <u>have written</u> a letter in <i>English</i> .	Бұл – менің ағылшын тілінде алғаш рет хат жазуым.
It's the third time he has received a gold medal.	Бұл – оның үшінші рет алтын медаль алуы.

Negative Sentences (Болымсыз сөйлемдер):

I <u>have never met</u> a famous person.	Мен ешқашан атақты кісімен танысқан емеспін.
The guests <u>haven't arrived yet</u> .	Қонақтар әлі келген жоқ.
I <u>haven't ever eaten</u> Indian food.	Мен ешқашан үнді тағамын жеп көрген жоқпын.
It <u>hasn't snowed</u> in Astana <i>since last month</i> .	Өткен айдан бері Астанада қар жауған жоқ.
She <u>hasn't phoned us for a long time</u> .	Ол ұзақ уақыттан бері бізге телефон соққан жоқ.

I <u>haven't heard</u> from my friend in Canada <i>lately</i> .	Соңғы уақыттарда Канададағы досымнан хат-хабар алған жоқпын.
We <u>haven't written</u> any compositions <i>this term</i> .	Біз бұл семестрде еш шығарма жазған жоқпыз.
He <u>hasn't been</u> to work <i>today</i> , because he is preparing for the conference.	Ол бүгін жұмысқа барған жоқ, себебі конференцияға дайындалып жатыр.
The police <u>haven't found</u> the robbers <i>so far</i> .	Полиция тонаушыларды осы уақытқа дейін тапқан жоқ.
I sent them a fax last week, but they still <u>haven't replied</u> to it.	Мен оларға өткен аптада факс жібердім, бірақ олар әл жауап жазған жоқ.

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

<u>Have you received</u> my parcel <i>yet</i> ?	Менің сәлем-сауқатымды алдың ба?
<u>Haven't you had</u> breakfast <i>yet</i> ?	Сен әлі таңғы асты ішкен жоқсың ба?
<u>Have you ever attended</u> Mr.Olzhas Suleimenov's lectures?	Сендер еш Олжас Сүлейменовтің лекциясына қатыстыңдар ма?
<u>Has it rained much</u> in Almaty <i>this week</i> ?	Бұл аптада Алматыда көп жаңбыр жауды ма?
<u>Have you been</u> to the cinema <i>lately</i> ?	Сендер соңғы уақытта кинотеатрға бардыңдар ма?
Aizhan: Askar and Nazgul are going to get married next weekend. Dinara: <u>Have they sent</u> you an invitation card?	Асқар мен Назгүл келесі аптаның соңында үйленеді. Олар саған шақыру билетін жіберді ме?
<u>Has Dastan worked</u> here <i>before</i> ?	Дастан бұрын осында жұмыс істеді ме?
<u>Have you seen</u> Karlygash <i>today</i> ?	Бүгін Қарлығашты көрдің бе?
Where is Malika? <u>Has she gone</u> to school?	Малика қайда? Мектепке кетті ме?
Is it the fifth time <i>she has received</i> a prize?	Бұл – оның бесінші рет жүлде алуы ма?

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

- How long have you known Mr Dosymbekov? Сіз Досымбеков мырзаны қанша уақыттан бері танысыз?
- How long has this villa belonged to your grandfather? Бұл вилла қанша уақыттан бері сенің атаңның меншігінде?
- How long have you been a doctor? Сіз қанша уақыттан бері дәрігерсіз?
- How long has your sister been in France? Әпкең қанша уақыттан бері Францияда?
- How long have you had a country house? Сіздің қанша уақыттан бері саяжайыңыз бар?
- How long has she had a driving licence? Оның қанша уақыттан бері жүргізуші куәлігі бар?
- How many poems have you written by now? Сіз қазірге дейін қанша өлең жаздыңыз?
- How many articles have you translated *this week*? Сен бұл аптада қанша мақала аудардың?
- Asan: I want to buy a house. I have been saving money for ten years. Менің үй сатып алғым келеді. Он жылдан бері ақша жинап жүрмін.
Nurali: How much money have you saved? Қанша ақша жинадың?
- How many times has he won a prize *before*? Ол бұрын қанша рет жүлде алды?
- How many times have you visited the Akhmed Yassavi Mausoleum? Сіз Ахмет Яссауи кесенесіне қанша рет бардыңыз?
- How many books has they read *since the summer holidays started*? Олар жазғы демалыс басталғаннан бері қанша кітап оқыды?
- How much money have you spent *this month*? Бұл айда қанша ақша жараттың?
- How many films has Asanali Ashimov *made so far*? Асанәлі Әшімов қазірге дейін қанша кино түсірді?
- How long haven't you seen your parents? Сен қанша уақыттан бері әке-шешенді көрген жоқсың?

TEST on PRESENT PERFECT and SIMPLE PAST

1. **I ... my family for a long time. I'm looking forward to seeing them.**
A. didn't see B. haven't seen
2. **It ... in Shymkent since last month. I hope it will rain soon.**
A. didn't rain B. hasn't rained
3. **My niece ... from college two years ago. She works in a bank now.**
A. graduated B. has graduated
4. **Doctor: How long ... you ... toothache? Patient: For three days.**
A. did / have B. have / had
5. **He has been married twice. He first ... in 1992.**
A. married B. has married
6. **How many novels ... Mukhtar Auezov ... ?**
A. did / write B. has / written
7. **I ... a terrible headache since the morning.**
A. had B. have had
1. **Dauren's aunt ... in the USA for five years. Now she lives in Japan.**
A. lived B. has lived
2. **They ... in love with each other at first sight.**
A. fell B. have fallen
3. **... he ever ... a lorry before?**
A. did / drive B. has / driven
4. **It's the second time he ... a car in the lottery.**
A. won B. has won
5. **When ... you last ... to Austria?**
A. did / go B. have / gone
6. **Everything is going well. We ... any problems so far.**
A. didn't have B. haven't had
7. **My friends are on holiday now. They ... to Switzerland.**
A. went B. have gone
8. **... you ever ... in the exam?**
A. did / cheat B. have / cheated
9. **They ... into their new flat a few days ago.**
A. moved B. have / moved
10. **My uncle has been working on a project for two years. But he ... it yet.**
A. didn't finish B. hasn't finished
11. **I ... my grandparents for ages.**
A. didn't see B. haven't seen

Exercise 34. Use the Present Perfect Form of the verb in brackets.

1. My uncle has (have) ... a country house for five years.
2. I have (see) ... Meruert Otekeshova only once.
3. My roommate has (be)... ill since Wednesday.
4. They haven't (return) ... from holiday yet.
5. We have never (sing) ... an English song before.
6. Have you ever (go) ... to the USA?
7. Our manager has (go) ... to the Textile Fair in Italy. He will be back tomorrow.
8. He has (write) ... five novels and ten stories so far.
9. Is it the first time you have (ride) ... a horse?
10. I haven't (see) ... my grandmother since I was fifteen.
11. Someone has (leave) ... the door open.
12. We haven't (eat) ... anything since the morning.
13. I have (take) ... three exams this week.
14. He has (break) ... his leg, so he won't be able to play at tomorrow's match.
15. Our company has (make) ... about five thousand washing mashines this year.

Exercise 35. Translate the following sentences into English:

1. Мен тесттерді әлдеқашан шешіп қойдым.
2. Олар ешқашан атқа мінген емес.
3. Сен еш өлең жаздың ба?
4. Біз аш емеспіз, таңғы асты жаңа ғана іштік.
5. Ол әлі үй тапсырмасын бітірген жоқ.
6. Мен оны жеті жылдан бері танимын.
7. Ол лицейді бітіргеннен бері ағаш ұстасы.
8. Бұл – менің алғаш жүлде алуым.
9. Жаннұр университетті биыл бітірді.
10. Ол жақында Ахмет Яссауи туралы кітап шығарды.
11. Біз былтырдан бері театрға барған жоқпыз.
12. Сендер бүгін Әмина апайды көрдіңдер ме?
13. Мен бұрын ұшақпен ұшып көрмедім, сондықтан біраз қобалжып отырмын.
14. Оның жұмысқа тұрғаннан бері машинасы бар.
15. Бұл – біз бүгінге дейін қолданған ең жақсы тіл үйрену әдістемесі.

THE PRESENT PERFECT CONTINUOUS TENSE

have / has + been + V-ing

Жасалуы:

The Present Perfect Continuous Tense **have / has** көмекші етістіктері мен **been** сөзінің тіркесуі және негізгі етістікке **-ing** жалғауының жалғануы арқылы жасалады. Бұл шақ қазақ тіліне нақ осы шақтың жұрнақтарымен, яғни, - ып / -іп / -п отыр (жатыр / тұр / жүр) деп аударылады. Мысалы:

I have been learning English *since last year* Мен былтырдан бері (бес жыл бойы) *(for five years)*. ағылшынша үйреніп жүрмін.

Қолданылуы:

The Present Perfect Continuous Tense өткен шақта басталып, сөйлеу сәтінде де жалғасып жатқан іс- қимылдарды білдіреді. Тіл үйренушілер бұл шақты көбінесе **Present Continuous**-пен шатастырады. **Present Continuous**-тан айырмашылығы аталған шақта **-ден бері** мағынасын білдіретін **since / for** мезгіл көрсеткіштері қолданылады, сондай-ақ **The Present Continuous Tense** әдетте дәл сөйлеу сәтінде болып жатқан іс- әрекеттер мен оқиғаларды білдіру үшін қолданылады.

Салыстырыңыз:

I am writing a composition *now*. Мен қазір шығарма жазып отырмын.

I have been writing a composition *since ten o'clock*. Мен сағат оннан бері шығарма жазып отырмын.

We are waiting for a bus. Біз автобус күтіп тұрмыз.

We have been waiting for a bus *for twenty minutes*. Біз жиырма минуттан бері автобус күтіп тұрмыз.

Affirmative Sentences (Болымды сөйлемдер):

I have been working as an interpreter *since last year*. Мен былтырдан бері аудармашы болып жұмыс істеп жүрмін.

We have been learning English *for two years*. Біз екі жылдан бері ағылшынша үйреніп жүрміз.

Miss Ahmetova has been teaching at our college *for a long time*. Ахметова апай біздің колледжде ұзақ уақыттан бері дәріс беріп жүр.

They have been living in this flat *since they moved to Almaty*. Олар бұл пәтерде Алматыға көшіп келгендерінен бері тұрып жатыр.

He has been working for our company *since he returned from the army*. Ол әскерден оралғаннан бері біздің компанияда жұмыс істеп жүр.

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

How long have they been studying Chinese?	Олар қанша уақыттан бері қытайша үйреніп жүр?
How long have you been writing your thesis?	Сіз диссертацияңызды қанша уақыттан бері жазып жатырсыз?
How long has she been working as a nurse?	Ол қанша уақыттан бері медбике болып істеп жүр?
How long have you been waiting for the dean?	Сендер қанша уақыттан бері деканды күтіп отырсындар?
How long have they staying in the hostel?	Олар қанша уақыттан бері жатақханада тұрып жатыр?

Есте сақтаныз!!!

Кейбір етістіктер үздіксіздікті білдіретін, яғни Continuous Tense'терде (мысалы **Present Continuous, Past Continuous, Present Perfect Continuous, Past Perfect Continuous**'та) қолданылмайды. Үздіксіздікті білдіретін, яғни Continuous Tense'терде қолданылмайтын етістіктердің тізімі 48-бетте берілген. Аты аталған етістіктер көбінесе **Simple Present, Simple Past, Present Perfect, Past Perfect** сияқты шақтарда қолданылады. Атап айтқанда, бұл етістіктерде **Present Perfect Continuous**'тың орнына **Present Perfect** қолданылады.

Мысалы:

We have known Arman for five years.

~~I have been knowing your grandparents for five years.~~

Mary hasn't liked fish soup since she was very young.

~~Mary hasn't been liking fish soup since she was very young.~~

I have hated him since he told a lie to the teacher.

~~I have been hated him since he told a lie to the teacher.~~

Beksultan has loved Aruzhan since he first saw her.

~~Beksultan has been loving Aruzhan since he first saw her.~~

I have preferred meat to fish since I was a child.

~~I have been preferring meat to fish since I was a child.~~

Біз Арманды бес жылдан бері танимыз.

Мэри кішкентай кезінен бері қызанақ сорпасын ұнатпайды.

Мен оны мұғалімге өтірік айтқаннан бері жек көремін.

Бексұлтан Аружанды алғаш көрген кезінен бері жақсы көреді.

Мен бала кезімнен бері етті балықтан артық санаймын.

THE PAST PERFECT TENSE

had + V₃

Жасалуы:

The Past Perfect Tense *had* көмекші етістігі мен *етістіктің 3-формасының (V₃)* тіркесуі арқылы жасалады. Мысалы:

I **had done** three tests *by five o'clock* yesterday.

Мен кеше сағат беске дейін үш тест шешіп қойған едім.

When they arrived, the lecture **had already** begun.

Олар келгенде, лекция әлдеқашан басталып кеткен еді.

Қолданылуы:

I. The Past Perfect Tense өткен шақта белгілі уақытқа дейін орындалып біткен іс-қимылдарды білдіру үшін қолданылады.

We **had finished** all the preparations *by lunch*. Түскі асқа дейін барлық әзірліктерді бітіріп қойған едік.

I **had done** all the tests in this book *before the exam*. Емтиханнан бұрын бұл кітаптағы барлық тесттерді шешкен едім.

II. The Past Perfect Tense өткен шақта орындалған екі іс - қимылдың ішінен алдымен орындалғанын білдіру үшін қолданылады. Атап айтқанда, алдымен орындалған іс-қимылды білдіру үшін Past Perfect (had + V₃), ал кейіннен орындалған іс-қимылды білдіру үшін Simple Past (V₂) қолданылады. Мысалы:

A) Бағыныңқы сөйлем

After + бастауыш + had + V₃
As soon as

Басыңқы сөйлем

бастауыш + V₂

After the concert had finished, we went to the Home Furniture Fair. Концерт біткеннен кейін, біз үй жиһазы көрмесіне бардық.

She watched a film on TV *after she had done his homework*. Ол үй жұмысын орындап болғаннан кейін, теледидардан кино көрді.

As soon as the meeting had finished, they went home. Олар жиналыс біте салысымен үйлеріне қайтты.

He got married *as soon as he had graduated from university*. Ол университетті бітіре салысымен үйленді.

Ә) Бағыныңқы сөйлем

Before + бастауыш + V₂
By the time

Басыңқы сөйлем

бастауыш + **had** + V₃

*Before she entered the exam, she **had taken** private lessons from Mr Johnson.*

Ол емтихан тапсырмастан бұрын, Джонсон мырзадан ақылы сабақ алған еді.

*I **had checked** my composition twice before I handed it in.*

Мен шығармамды тапсырмастан бұрын, екі рет оқып шықтым.

*By the time we arrived at the airport, the check-in **had finished**.*

Біз әуежайға барғанға дейін, тіркелу бітіп қойған еді.

*The train **had left** by the time we arrived at the station.*

Біз вокзалға барғанша, пойыз жүріп кеткен еді.

Б) Бағыныңқы сөйлем

When + бастауыш + V₂

Басыңқы сөйлем

бастауыш + **had** + V₃
 бастауыш + V₂

*When I arrived home, mum **had prepared** the dinner.*

Мен үйге барғанда, анам кешкі асты дайындап қойған еді.

*When I arrived home, mum **prepared** the dinner.*

Мен үйге барғанда, анам кешкі асты дайындады.

*The meeting **had started** when Zhanasyl came.*

Жанасыл келген кезде жиналыс басталып кеткен еді.

*The meeting **started** when Zhanasyl came.*

Жанасыл келген кезде жиналыс басталды.

Бағыныңқы сөйлем

Until + бастауыш + V₂

Басыңқы сөйлем

бастауыш + **had** + V₃

*My brother **had worked** for a Turkish construction company until he joined the army.*

Ағам әскерге кеткенге дейін, түрік құрылыс компаниясында жұмыс істеді.

*Mrs Asem Erzhanova **had taught** chemistry at the college until she retired.*

Әсем Ержанова апай зейнетке шыққанға дейін, колледжде химиядан дәріс берді.

Назар аударыңыз!!!

Until болымсыз сөйлемдерде өзгеше формуламен жасалады. Мысалы:

The dean didn't sign the documents *until he had read them from the beginning to the end.* Декан басынан соңына дейін оқып болғанша, құжаттарға қол қойған жоқ.

The guests came very late, but we didn't have a meal *until they had come.* Қонақтар өте кеш келді, бірақ біз олар келгенге дейін тамақ ішкен жоқпыз.

III. The Past Perfect Tense өткен шақта орындалған екі іс-қимылдың ішінен алғаш орындалғанын білдіру үшін толықтауыш бағыныңқылы сөйлемдерде қолданылады

Басынқы сөйлем

бастауыш + V ₂ кейін орындалған іс-қимыл
--

Толықтауыш бағыныңқылы сөйлем

<i>that</i> + бастауыш + <i>had</i> + V ₃ алдымен орындалған іс-қимыл

He admitted *that he had stolen the money.* Ол ақшаны ұрлағанын мойындады.

The boy denied *that he had broken the window.* Бала терезені сындырғанын мойындамады.

The Prime - Minister announced *that he had signed the agreement.* Премьер-министр келісім-шартқа қол қойғанын мәлімдеді.

I realized on the bus *that I had left my mobile phone at home.* Мен ұялы телефонымды үйде ұмытып кеткенімді автобуста байқадым.

IV. The Past Perfect Tense сөйлеушінің өту, орындалу кезінде өзі басы-қасында болмаған, осы шақпен еш қатысы жоқ, өткеннің еншісінде қалған іс-қимылдар жайында деректерге немесе нәтижелерге сүйсене отырып пікірін айтуында да қолданылады. Мысалы:

I saw Jane three months ago. She **had gained** a lot of weight. Мен үш ай бұрын Джейнді көрдім. Ол қатты толып кетіпті.

The hostel was dirty. The cleaners **hadn't cleaned** it for a long time. Жатақхана өте лас еді. Тазалықшылар оны ұзақ уақыттан бері тазаламапты.

I couldn't find my briefcase that day. Gulnar **had taken** it by mistake. Ол күні портфелімді таба алған жоқпын, өйткені Гүлнәр қателесіп алып кетіпті.

Affirmative Sentences (Болымды сөйлемдер):

<i>After I had finished (finished) the cleaning, I <u>had</u> a rest for a while.</i>	Тазалықты бітіргеннен кейін, біраз демалдым.
<i>My nephew <u>joined</u> the army as soon as he had finished (finished) the high school.</i>	Жиенім лицейді бітіре салысымен әскерге кетті.
<i>Before she <u>went</u> to America, she <u>had learned</u> (learnt) English in a language centre.</i>	Ол Америкаға кетпестен бұрын, бір тіл орталығында тіл үйреніп еді.
<i>By the time the rescue helicopter <u>arrived</u>, the ship <u>had sunk</u>.</i>	Құтқару тікұшағы келгенге дейін, кеме батып кеткен еді.
<i>Bekzat <u>had worked</u> as an interpreter until he <u>graduated</u> from university.</i>	Бекзат университетті бітіргенге дейін, аудармашы болып жұмыс істеген еді.
<i>When we <u>phoned</u> him, he <u>had already left</u> home.</i>	Біз телефон соққанда, ол үйден әлдеқашан шығып кеткен еді.
<i>Saule was very upset when she <u>realized</u> that she <u>had lost</u> her wallet.</i>	Сауле әмиянын жоғалтып алғанын байқаған кезде қатты мұнайды.
<i>I was very excited, because I <u>hadn't met</u> a famous person before.</i>	Мен өте қобалжулы едім, себебі бұрын атақты кісімен танысқан жоқ едім.
<i>She couldn't go to the wedding, because she <u>had caught</u> a terrible cold.</i>	Ол тойға бара алмады, себебі ол қатты суық тигізіп ауырып қалған еді.
<i>I <u>had seen</u> the film before, so I didn't want to see it again although it was interesting.</i>	Мен ол киноны бұрын көріп қойған едім. Сондықтан қызық болғанына қарамастан, қайта көргім келмеді.

Negative Sentences (Болымсыз сөйлем):

<i>When we <u>arrived</u>, the concert <u>hadn't started</u> yet.</i>	Біз барған кезде, концерт әлі басталған жоқ еді.
<i>I <u>hadn't ever seen</u> an elephant before I <u>went to India</u></i>	Үнді еліне барғанға дейін, піл көрген жоқ едім.
<i>When the guests <u>came</u>, we <u>hadn't finished</u> the preparations yet.</i>	Қонақтар келгенде, біз әлі әзірліктерді бітірген жоқ едік.
<i>She gave a wrong answer, because she <u>hadn't understood</u> the question.</i>	Ол қате жауап берді, өйткені сұрақтарды түсінген жоқ еді.
<i>Before he <u>joined</u> the army, he hadn't written any letters.</i>	Әскерге бармастан бұрын, ол хат жазып көрмеп еді.

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

Had you done your homework *before the lights went out*?

Жарық сөнбестен бұрын, үй тапсырманды орындап қойып па едің?

When you arrived home, had your mother cooked the dinner?

Сіз үйге барғанда, анаңыз кешкі асты пісіріп қойған ба еді?

Had your sister learnt French *before she went to France*?

Әпкең Францияға кетпестен бұрын, французша үйреніп пе еді?

Had they done all the tests *by the time the bell rang*?

Қоңырау соғылғанға дейін, олар барлық тесттерді шешіп қойған ба еді?

Had you let your parents know *as soon as you had found a hotel*?

Қонақ үй таба салысымен, ата-анана хабар беріп пе едің?

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

When the boss came, how many letters had you translated?

Бастық келгенде, қанша хат аударып қойған едің?

When did the Prime -Minister announced that he had signed the agreement?

Премьер-министр келісім-шартқа қол қойғанын қашан мәлімдеді?

Where had your brother worked until he went abroad to study?

Ағаң шетелге оқуға кеткенге дейін, қайда жұмыс істеп еді?

How many questions had the students answered *when the bell rang*?

Қоңырау соғылғанда, студенттер қанша сұраққа жауап берген еді?

Where had Bakytzhan lived before he moved to Almaty?

Бақытжан Алматыға көшіп келместен бұрын, қайда тұрып еді?

How many flats had the fire spread by the time the firemen arrived?

Өрт сөндірушілер келгенге дейін, өрт қанша пәтерге жайылған еді?

How long had you lived in that flat until you sold it?

Сатқанға дейін, ол пәтерде қанша уақыт тұрған едіңіздер?

When did he admit that he had stolen your wallet?

Ол сенің әмияныңды ұрлағанын қашан мойындады?

How much money had you saved to buy this house?

Бұл үйді сатып алу үшін, қанша ақша жинаған едіңіз?

How many private lessons had Maral taken before she entered the TOEFL exam?

Марал TOEFL емтиханына кірместен бұрын, қанша ақылы сабақ алған еді?

Exercise 36. Use the Past Perfect Form of the verb in brackets.

1. After he had (find) ... a job, he rented another flat.
2. They had (reach) ... the top of the mountain before the sun set.
3. The thieves denied that they had (steal) ... the car.
4. She bought a car as soon as she had (receive) ... a driving licence.
5. When the police arrived, the thieves had already (go)
6. She had (fall off) ... the bicycle many times until she learned how to ride a bicycle.
7. By the time we got to the station, the train had already (leave) ... the platform.
8. I had never (miss) ... a class before I became ill.
9. After my cousin had (do) ... his homework, he played a game on the computer.
10. I saw Serik a few days ago. He had just (come back) ... from holiday.
11. Marat suggested going to the theatre. But half of the class had (see) ... the play before.
12. When I got home, my parents hadn't (sleep) ... yet.
13. The judge had (ask) ... a lot of questions until the accused told the truth.
14. After she had (win) ... a lot of money in the lottery, she gave up working.
15. He was very nervous, because he hadn't (fly) ... on the plane before.

Exercise 37. Translate the following sentences into English:

1. Біз театрға барғанда, қойылым басталып кеткен еді.
2. Жиенім үй тапсырмасын бітіре салысымен, үйден шықты.
3. Олар Қытайға кетпестен бұрын, бес ай қытайша үйренген болатын.
4. Біз Таразға жеткенге дейін, күн әлдеқашан батып кеткен еді.
5. Әкем зейнетке шыққанға дейін, біз қала орталығында тұрған еді.
6. Олар маған сенің телефон соққаныңды айтқан жоқ.
7. Диас университетті бітіре салысымен, шетелдік компаниядан жұмыс тапты.
8. Мен бөлемді тани алмадым, себебі оны ұзақ уақыттан бері көрген жоқ едім.
9. Біз жатпастан бұрын, есікті құлыптаған едік.
10. Ол емтиханда көшіргенін мойындады.
11. Олар келгенде, той әлі басталған жоқ еді.
12. Министр келісім-шартқа қол қойғанын мәлімдеді.
13. Таксиге міне алмадым, өйткені әмиянымды үйде ұмытып кетіппін.
14. Біз әуежайға барғанда, ұшақ енді ғана қонған еді.
15. Ол ата-анасына әмиян тауып алғанын айтқан жоқ.

THE PAST PERFECT CONTINUOUS TENSE

had been + V -ing

Жасалуы:

The Past Perfect Continuous Tense *had* көмекші етістігі мен *been* сөзінің тіркесуі және негізгі етістікке -ing жалғауының жалғануы арқылы жасалады. Бұл шақ қазақ тіліне -ып/-іп/ -п отыр (жатыр / тұр / жүр) еді деп аударылады

Мысалы:

When it started to rain, we **had been playing** tennis for an hour. Жаңбыр басталғанда, біз бір сағаттан бері теннис ойнап жүр едік.

Қолданылуы:

The Past Perfect Continous Tense бұрынғы өткен шақта басталып, сөйлеушінің мезгел отырған уақыт бөлігінде үздіксіз түрде орындалып жатқан іс-қимылдарды білдіру үшін қолданылады. Тіл үйренушілер бұл шақты көбінесе **Past Continuous**'пен шатастырады. **Past Continuous**'тан айырмашылығы бұл шақта -дан бері мағынасын білдіретін **since / for** мезгіл көрсеткіштері қолданылады.

Салыстырыңыз:

When I met Dias, he **was working** at the university. Диаспен танысқанымда, ол университетте жұмыс істеп жүр еді.

When I met Dias, he **had been working** at the university for five months. Диаспен танысқанымда, ол бес айдан бері университетте жұмыс істеп жүр еді.

Мысалдар:

I went to the dentist yesterday, because my tooth had been aching since Saturday. Кеше тіс дәрігеріне бардым, өйткені сенбіден бері тісім ауырып жүр еді.

When she came, we had been waiting for her for two an hour at the bus stop. Ол келгенде, біз оны бір сағаттан бері аялдамада күтіп тұр едік.

He had been looking for a job for a long time before he went to America. Ол Америкаға кетпестен бұрын, ұзақ уақыт жұмыс іздеп жүр еді.

They had been living in that villa for only three months when they decided to sell it. Сатуға шешім қабылдағанымда, ол виллада 3 айдан бері ғана тұрып жатқан еді.

How long had she been working as a guide before she went abroad? Ол шетелге кетпес бұрын, қанша уақыттан бері күтіп отыр едіңдер?

How long had you been waiting when the boss came? Бастық келгенде, сендер оны қанша уақыттан бері күтіп отыр едіңдер?

How long had you been learning German when you wrote this composition? Бұл шығарманы жазғанда, қанша уақыттан бері немісше үйреніп жүр едіңіз?

THE FUTURE CONTINUOUS TENSE

will be + V – ing

Жасалуы:

The Future Continuous Tense *will* көмекші етістігі мен *be* сөзінің тіркесуі және негізгі етістікке *-ing* жалғауының жалғануы арқылы жасалады. Мысалы:

We **will be skiing** in Shymbulak *this time tomorrow*. Біз ертең уақытта Шымбұлақта шаңғы теуіп жүреміз.

Қолданылуы:

The Future Continuous Tense келешекте белгілі бір уақытта үздіксіз түрде орындалатын іс-қимылды білдіреді. Мысылы:

I **will be waiting** for you at the bus stop *at three o'clock tomorrow*. Мен сені ертен сағат үште аялдамада күтіп тұрамын.

We **will be going** to the course *at this time tomorrow*. Біз ертең бұл уақытта курсқа кетіп бара жатамыз.

Мысалдар:

We will be studying for the exam in the library at this time tomorrow. Біз ертең бұл уақытта кітапханада емтиханға дайындалып отырамыз.

Don't phone at nine o'clock. I will be sleeping at that time. Сағат тоғызда телефон соқпа. Мен ол уақытта ұйықтап жатамын.

They will be studying in America in May next year. Олар келесі жылы мамыр айында Америкада оқып жүреді.

We will be watching the competition at twelve o'clock tomorrow. Біз ертең сағат он екіде жарысты тамашалап отырамыз.

He will be teaching at the college this time next year. Ол келесі жылы бұл уақытта колледжде дәріс беріп жүреді.

We will be flying to India this time tomorrow. Мен ертең бұл уақытта Индияға ұшып бара жатамын.

What will you be doing this time tomorrow? Сендер ертең бұл уақытта не істейсіңдер?

Where will they be staying in September next year? Олар келесі жылы қыркүйек айында қайда тұрады?

THE FUTURE PERFECT TENSE

will have + V₃

Жасалуы:

The Future Perfect Tense *will* көмеші етістігі мен *have* сөзінің және негізгі етістіктің 3-формасының (V₃) тіркесуі арқылы жасалады. Мысалы:

I **will have finished** my thesis *by next month*. Мен келесі айға дейін диссертациямды бітіріп қоямын.

Қолданылуы:

The Future Perfect Tense келешекте белгілі бір уақытқа дейін орындалатын іс-қимылдарды білдіреді.

The Future Perfect Tense'пен қолданылатын мезгіл көрсеткіштері:

by 5 o'clock / 10 o'clock	→	сағат беске дейін / онға дейін
by tomorrow / by April	→	ертеңге дейін / сәуірге дейін
by next week (month)	→	келесі аптаға (айға) дейін
by this time / by that time	→	бұл уақытқа дейін / ол уақытқа дейін

Nurai took the bus at five o'clock, she will have arrived in Almaty *by eleven o'clock*. Нұрай бестегі автобуска мінді, ол он бірге дейін Алматыға барып қояды.

She will have graduated from university *by July*. Ол шілде айына дейін университетті бітіріп қояды (бітіреді).

He will have returned from the army *by next month*. Ол келесі айға дейін әскерден оралып қояды (оралады).

Come at five o'clock. I will have translated your article *by that time*. Сағат бесте келіңіз. Ол уақытқа дейін мақалаңызды аударып қоямын.

Ескерту: Мезгіл бағыныңқылы сөйлемдерде **by the time + бастауыш + V₁** қолданылады. Мысалы:

By the time the guests come, we will have made all the preparations. Қонақтар келгенге дейін, барлық әзірлікті жасап қоямыз.

By the time the manager comes, I will have prepared the report. Директор келгенге дейін, рапортты дайындап қоямын.

*We will have memorized about two thousand words *by the time the term finishes*.* Семестр біткенге дейін, екі мың сөздей жаттап қоямын.

*We are late. The play will have started *by the time we get to the theatre.** Біз кеш қалдық. Біз театрға барғанша, қойылым басталып кететін болды.

THE FUTURE PERFECT CONTINUOUS TENSE

will have been + V -ing

Жасалуы:

The Future Perfect Continuous Tense *will* көмекші етістігі мен **have been** сөздерінің тіркесуі және негізгі етістікке **-ing** жалғауының жалғануы арқылы жасалады.

Мысалы:

Next Friday, we **will have been having** a holiday here *for a month*. Келесі жұмада бұл жерде демалып жатқанымызға бір ай болады.

Қолданылуы:

The Future Continuous Tense белгілі бір уақыт бөлігінде басталып, келешекте белгілі бір уақытқа дейін үздіксіз түрде орындалатын іс-қимылды білдіру үшін қолданылады. Тіл үйренушілер бұл шақты көбінесе **Future Continuous**'пен шатастырады. **Future Continuous**'тан айырмашылығы **Future Perfect Continuous**'та **-ден бері (бойы)** мағынасына келетін **for** мезгіл көрсеткіші қолданылады.

Салыстырыңыз:

Next year I **will be studying** in England. Мен келесі жылы Англияда оқып жүремін.

Next year, I will have been studying in England *for five years*. Келесі жылы Англияда оқып жүргеніме бес жыл болады.

Мысалдар:

*In 2015, my father will have been working as a teacher *for 40 years*.* 2015 жылы әкемнің мұғалім болып жұмыс істеп жүргеніне 40 жыл болады.

*Next month, they will have been staying in this hostel *for five years*.* Олардың келесі айда бұл жатақханада тұрып жатқанына бес жыл болады.

*In 2016, we will have been living in this house *for 20 years*.* 2016 жылы бұл үйде тұрып жатқанымызға 20 жыл болады.

*In May, she will have been working as a guide *for a year*.* Мамыр айында оның гид болып істеп жүргеніне бір жыл болады.

*At 8 o' clock, Magzhan will have been sleeping *for exactly ten hours*.* Сегізде Мағжанның ұйықтап жатқанына дәл он сағат болады.

*In five minutes, we will have been waiting for a bus *for exactly one hour*.* Бес минуттан кейін автобус күткенімізге тура бір сағат болады.

*When you return from the army, she will have been teaching at school *for one year*.* Сен әскерден оралғанда, оның мектепте дәріс беріп жүргеніне 1 жыл болады.

TEST on TENSES - 1

1. **Yesterday she ... ten business letters.**
A. have translate B. translate C. translated D. had translated
2. **According to the weather forecast, it ... sunny in the afternoon, but it ... now.**
A. will be / is going to rain B. will be / is raining
C. is / is raining D. was/ was raining
3. **They ... in the hostel since the second term began.**
A. live B. have been living C. lived D. has lived
4. **Our rector ... three languages fluently.**
A. speak B. is speaking C. speaks D. was speaking
5. **We ... a documentary film on TV at ten o'clock last night.**
A. had watched B. have watched C. were watching D. was watching
6. **She can't answer the phone now, because she ... the prayers.**
A. has been performing B. performs C. has performed D. is performing
7. **... you ever ... the Museum of Folk Music Instruments in Almaty?**
A. did / visit B. did / visited C. do / visited D. have / visited
8. **When I ... them, they ... for a bus in front of the cinema.**
A. saw / has been waiting B. saw / were waiting
C. see / wait D. was seeing / waited
9. **He is rich now. He ... 2 million dollars in the National Lottery last year.**
A. had won B. has won C. won D. would win
10. **She went abroad in 2000, I ... her since then.**
A. didn't see B. haven't seen C. couldn't see D. I hadn't seen
11. **They ... the match on TV while I ... a composition.**
A. watched / wrote B. watched / am writing
C. were watching / was writing D. had watched / wrote
12. **As soon as he ... his military service, he ... married.**
A. was doing / had got B. does / gets C. had done / got D. did / had got
13. **We ... for the exam in the library at this time tomorrow.**
A. will be studying B. are studying C. study D. would study
14. **While I ... through my old school books, I ... this photo of my you.**
A. was looking / founded B. was looking / found
C. was looking / had found D. looked / found
15. **The fire ... a lot of damage by the time the firemen**
A. had done / put it out B. did / had put it out
C. will do / puts it out D. did / were putting it out

16. **They ... in France from 1999 to 2005.**
 A. have lived B. lived C. would live D. had been living
17. **I realized on the bus that I ... my cell phone at home.**
 A. leave B. have left C. left D. had left
18. **My uncle ... Chinese for five years, but he ... it yet.**
 A. is learning / didn't learn B. has been learning / hasn't learnt
 C. is learning / hasn't learnt D. has been learning / didn't learn
19. **They ... into their new flat by the end of this month.**
 A. will be moving B. had moved C. would move D. will have moved
20. **How long ... you ... for that company?**
 A. are / working B. were / working C. have / been working D. did / work
21. **In March, we ... an English course for a year.**
 A. have been taking B. will have been taken
 C. was taking D. will have been taking
22. **When ... you ... from university?**
 A. have / graduated B. did / graduated C. did / graduate D. had / graduated
23. **It ... all day. I wonder when it will stop.**
 A. has been raining B. had rained C. is raining D. is going to rain
24. **I hope by the end of this term we ... our English.**
 A. will be improved B. improve C. will be improving D. will have improved
25. **This is the most exciting film I ... ever**
 A. saw B. had seen C. have seen D. would see
26. **She ... already ... the dinner when the guests came.**
 A. has / cooked B. was / cooking C. had / cooked D. had / been cooking
27. **They left Otyrar at two o' clock, so they ... in Aktobe by nine o' clock tomorrow.**
 A. is going to arrive B. will have arrived
 C. has arrived D. had arrived
28. **After I ... my suitcase, I called a taxi.**
 A. pack B. had packed C. have packed D. would pack
29. **The concert ... for 20 minutes when we ... at the concert hall.**
 A. has been going on / arrive B. went on / arrived
 C. had been going on / arrived D. has been going on / arrived
30. **My parents ... yet when I came back from the party.**
 A. haven't slept B. didn't sleep C. hadn't been sleeping D. hadn't slept

TEST on TENSES - 2

1. **My sister ... as a dentist since she graduated from university.**
A. works B. have worked C. worked D. has been working
2. **Bob: I have got a terrible toothache. Paul: I ... you a painkiller.**
A. am going to give B. will give
C. am giving D. give
3. **When we phoned him, he ... already ... the office.**
A. had left B. has left C. would left D. left
4. **How many times ... you ... to Switzerland?**
A. had / been B. did / go C. have / been D. would / go
5. **Look out! The chandelier ... on you.**
A. will fall B. must fall C. is going to fall D. would fall
6. **The General Manager didn't sign the document until he ... it thoroughly.**
A. had studied B. has studied C. would study D. studies
7. **She was a bit nervous, because she ... on the plane before.**
A. didn't fly B. haven't flown C. hasn't flown D. hadn't flown
8. **We ... the National Museum many times.**
A. visited B. have visited C. have been visiting D. had visited
9. **For the last three months, Maksat ... his room with his friends.**
A. is sharing B. has been sharing C. have shared D. shared
10. **How long ... you ... your parents?**
A. hadn't / seen B. didn't / see C. haven't / seen D. haven't been / seeing
11. **Water ... into ice when the temperature ... below 0.**
A. is changing / drops B. has changed / drop
C. changes / drops D. changes / dropped
12. **In 2009, they ... in their villa for a year.**
A. will be living B. will live C. will have lived D. will have been living
13. **How many countries ... you ... by now?**
A. have / visited B. did / visit C. had / visited D. will / visit
14. **The children ... in the garden when it suddenly ... to rain.**
A. played / had started B. played / started
C. was playing / started D. were playing / started
15. **Of all the short stories I ... up to now, this story is the most interesting.**
A. have been reading B. was reading C. read D. have read

16. Elvis Presley ... in 1977 , but he still ... lots of fans all over the world.
A. died / had B. died / has C. died / is having D. has died / had
17. It's the first time I ... a horse. That's why I'm a bit nervous.
A. have ridden B. rode C. ride D. had ridden
18. Because my alarm clock didn't ring, I woke up late and hurried to the station.
When I finally got there, my friends ... for me for twenty minutes.
A. have been waiting B. were waiting C. waited D. had been waiting
19. We ... dressed as soon as we ... out of bed, because we had to catch the bus.
A. has gotten / had got B. got / will get C. got / had got D. gets / got
20. When the telephone rang, I ... to bed.
A. had just gone B. just went C. have just gone D. would just go
21. They ... the hostel by the time the students ... from their summer holidays.
A. had redecorated / had returned B. have redecorated / return
C. redecorate / will return D. will have redecorated / return
22. When the boss called, I ... the report yet.
A. hadn't finished B. didn't finish C. haven't finished D. wouldn't finish
23. He ... the army as soon as he ... from university.
A. will join / graduate B. had joined / graduated
C. joined / had graduated D. will join / graduated
24. It's the best washing powder I ... ever I advise everybody to buy it.
A. used B. have / used C. will use D. had / used
25. Water ... into vapour when it is heated.
A. turns B. turned C. turn D. will turn
26. We played volleyball yesterday. When it started to rain, we ... for an hour.
A. were playing B. have been playing
C. had been playing D. will have been playing
27. He said he would phone me today, but he so far.
A. hadn't phoned B. didn't phone C. wouldn't phone D. hasn't phoned
28. ... you ever ... a kangaroo before you went to Australia?
A. had / seen B. did / see C. have / seen D. will / have seen
29. Why don't you answer my e-mails? This is the fifth e-mail I ... to you today.
A. am writing B. wrote C. have written D. had written
30. When the students heard that the concert was cancelled, they were very disappointed. Because they ... to this concert for a month.
A. were looking forward B. have been looking forward
C. looked forward D. had been looking forward

NUMERALS (САН ЕСІМДЕР)

Ағылшын тілінде сан есімдер есептік сан есімдер (cardinal numerals), реттік сан есімдер (ordinal numerals) және бөлшектік сан есімдер (fractional numerals) болып үшке бөлінеді.

CARDINAL NUMERALS (ЕСЕПТІК САН ЕСІМДЕР)

Есептік сан есімдер заттың санын, мөлшерін білдіріп, **how many?** (қанша?) деген сұраққа жауап береді. Мысалы: one school, ten teachers, one hundred students.

1. one	11. eleven	10. ten
2. two	12. twelve	20. twenty
3. three	13. thirteen	30. thirty
4. four	14. fourteen	40. forty
5. five	15. fifteen	50. fifty
6. six	16. sixteen	60. sixty
7. seven	17. seventeen	70. seventy
8. eight	18. eighteen	80. eighty
9. nine	19. nineteen	90. ninety
10. ten	20. twenty	100. a (one) hundred

Есте сақтаныз:

1-ден 12-ге дейінгі есептік сан есімдер дара сан есімдер болып саналады.

Төмендегі есептік сан есімдер де дара сан есімдер тобына жатады

1000	a (one) thousand
1000000	a (one) million
1000000000	a (one) billion

13-тен 19-ға – дейінгі есептік сан есімдер **-teen** жұрнағымен жасалады .

thirteen fourteen fifteen sixteen seventeen eighteen nineteen

Ондықтар болса, **-ty** жұрнағымен жасалады.

twenty thirty forty fifty sixty seventy eighty ninety

Ондықтар мен бірліктер арасында дефис қолданылады.

21. twenty- one	32. thirty- two
43. forty- three	54. fifty- four
65. sixty- five	76. seventy-six
87. eighty- seven	98. ninety- eight

Күрделі сан есімдерде жүздіктер мен ондықтар арасында **and** жалғаулығы қолданылады.

123 – one hundred and twenty- three
234 – two hundred and thirty- four
345 – three hundred and forty- four

Күрделі сан есімдерде ондық болмаған жағдайда, **and** жалғаулығы жүздіктер немесе мыңдықтар мен бірліктер арасында қолданылады.

101 – one hundred and one
203 – two hundred and three
1001 – one thousand and one

1234 – one thousand two hundred **and** thirty-four
 5678 – five thousand, six hundred **and** seventy- eight
 12345 – twelve thousand, three hundred **and** forty-four
 567890 – five hundred sixty- seven thousand, eight hundred **and** ninety
 1243502 – one million, two hundred and forty-three thousand, five hundred **and** two
 6230533 – six million, two hundred and thirty thousand, five hundred **and** thirty- three

Еске сақтаңыз:

Ағылшын тілінде бір санынан жоғары сандармен бірге қолданылған зат есімдер көптік жалғауын алады. Мысалы:

one book – бір кітап	two books – екі кітап	ten books – он кітап
one teacher – бір мұғалім	two teachers – екі мұғалім	ten teachers – он мұғалім

Мысалдар:

- How many hospitals are there in your city? – There are ten hospitals.
- How many brothers have you got? – I have got three brothers.
- How old are you? – I’m twenty- three.

Есте сақтаңыз!!! Ағылшын тіліндегі **-s** жұрнағы мен **of** көмекші сөзі қазақ тіліндегі -даған, -деген жұрнақтарымен бірдей мағынада қолданылады. Мысалы:

hundreds **of** doctors жүздеген дәрігер
 thousands **of** tourists мыңдаған турист
 millionth **of** people миллиондаған адам

ORDINAL NUMERALS (PETTIK SAN ЕСІМДЕР)

Ағылшын тілінде реттік сан есімдер заттың ретін білдіре отырып, **which?** (нешінші, қай?) деген сұраққа жауап береді, қазақ тіліндегі -ыншы, -інші жұрнақтарының баламасы болып саналатын **-th** жұрнағымен жасалады.

Ескерту: 1, 2, 3 сандары ережеден тыс жасалады. Мысалы:

first → бірінші **second** → екінші **third** → үшінші

Қалған сандар **-th** жұрнағымен жасалады. Мысалы:

fourth → төртінші **seventh** → жетінші **tenth** → оныншы
eleventh → он бірінші **thirteenth** → он үшінші **nineteenth** → он тоғызыншы
hundredth → жүзінші **thousandth** → мыңыншы **millionth** → миллионыншы

Реттік сандардың жасалуында төмендегі сандар өзгеріске ұшырайды. Мысалы:

fifth → бесінші **eighth** → сегізінші
ninth → тоғызыншы **twelfth** → он екінші

Ондық реттік сан есімдердің жасалуына назар аударыңыз:

ty → tie + **th**

twenty → **twentieth** **sixty** → **sixtieth**
thirty → **thirtieth** **seventy** → **seventieth**
forty → **fortieth** **eighty** → **eightieth**
fifty → **fiftieth** **ninety** → **ninetieth**

Қазақ тіліндегідей ағылшын тілінде де күрделі реттік сан есімдердің алдыңғы бөлігі есептік сан есім түрінде беріледі, соңғы бөлігі болса, реттік сан есім түрінде жасалады. Мысалы:

21. – twenty first	54. – fifty fourth
32. – thirty second	65. – sixty fifth
43. – forty third	79. – seventy ninth
145. – one hundred and forty fifth	238. – two hundred and thirty eighth

Реттік сан есімдер әдетте **the** белгілілік артиклімен қолданылады. Мысалы:

– Which day of the trip is it today?	– Бүгін саяхаттың нешінші күні?
– It's the ninth day of the trip.	– Бүгін – саяхаттың тоғызыншы күні.
– What date is it today?	– Бүгін қай күн?
– It's the tenth of May.	– Мамырдың оны.
– Which floor do you live on?	– Қай қабатта тұрасың?
– I live on the fourth floor.	– Төртінші қабатта тұрамын.

FRACTIONAL NUMERALS (БӨЛШЕКТІК САН ЕСІМДЕР)

Бөлшектік сан есімдер заттың сандық мөлшерін білдіріп, **how many?** (қанша?) деген сұраққа жауап береді.

Мысалы: one third – үштен бірі, one fifth – бестен бірі

1 / 2 → one half	1 / 9 → one ninth
1 / 3 → one third	1 / 10 → one tenth
1 / 4 → one fourth	1 / 20 → one twentieth
1 / 5 → one fifth	1 / 100 → one hundredth
1 / 8 → one eighth	1 / 1000 → one thousandth
2 / 3 → two third	2 / 5 → two fifth

Есте сақтаңыз:

% 10 → ten percent (он пайыз)

% 50 → fifty percent (елу пайыз)

жарты	→	<i>half + a / an + уақыт өлшемі</i>
жарты сағат	→	half an hour
жарты ай	→	half a month
жарты жыл	→	half a year

(бір) жарым	→	<i>(one) and a half + уақыт өлшемі</i>
бір жарым сағат	→	one and a half hours
екі жарым сағат	→	two and a half hours
бір жарым жыл	→	one and a half years
үш жарым ай	→	three and a half years
екі жарым ай	→	two and a half months

They will come in **half an hour**.

They will come in **one and a half hour**.

They will come in **five and a half hours**.

Олар жарты сағаттан кейін келеді.

Олар бір жарым сағаттан кейін келеді.

Олар бес жарым сағаттан кейін келеді.

Exercise: 38. Write the following cardinal numbers in words as in the example:

Example: 25 → twenty-five

33	→	468	→	2548	→	1234567	→
47	→	579	→	3653	→	2468359	→
59	→	834	→	248567	→	12345678	→
105	→	1023	→	35 6958	→	35746829	→

Exercise: 39. Write the following ordinal numbers in words as in the example:

Example: 25st → twenty- fifth

1st	→	5th	→	20th	→	23th	→
2nd	→	8th	→	30th	→	100th	→
3rd	→	9th	→	40th	→	1000th	→
4th	→	12th	→	50th	→	1001th	→

Exercise: 40. Translate the following sentences into English:

1. Ақеркенің екі әпкесі және үш ағасы бар.
2. Бүгін – маусымның оны.
3. Нұрсұлтан Назарбаев – Қазақстан Республикасының бірінші президенті.
4. Директор жарты сағаттан кейін келеді.
5. Біздің мектепте отыз бес мұғалім бар.
6. – Жасыңыз нешеде? - Қырық үштемін.
7. Мен бір жарым айдан кейін демалысқа шығамын.
8. Бүгін – ән байқауының үшінші күні.
9. Олар тоғызыншы қабатта тұрады.
10. Ол жарыстан бір миллион төрт жүз мың теңге ұтып алды.
11. Малика Америкадан екі жарым жылдан кейін оралады.
12. Біздің зауытта үш мың бес жүз қырық сегіз жұмысшы бар.
13. Ағам әскерден бес жарым айдан кейін келеді.
14. Зейнептің туған күні ақпанның он төртінде.
15. Менің мыңға жуық кітабым бар.
16. Олар шілденің бесінде Ресейге кетеді.
17. Біз бір жарым сағаттан кейін Семейге жетеміз.
18. Мұражайымызға күн сайын жүздеген туристер келеді.
19. Ағамның кеңсесі жетінші қабатта, бірақ ол ешқашан лифт қолданбайды.
20. Ыстамбұлдағы Топкапы сарайын күн сайын мындаған туристер тамашалайды.

INDEFINITE PRONOUNS
(БЕЛГІСІЗДІК, ЖАЛПЫЛЫҚ және БОЛЫМСЫЗДЫҚ ЕСІМДІКТЕРІ)

Белгісіздік есімдіктері:

Somebody (someone)	→	біреу
Something	→	бір нәрсе
Somewhere	→	бір жерде / бір жерге

Жалпылық есімдіктері:

Everybody (everyone)	→	бәрі (әркім)
Everything	→	бәрі
Everywhere	→	барлық жерде / барлық жерге

Болымсыздық есімдіктері:

Anybody (anyone)	→	ешкім
Anything	→	еш нәрсе
Anywhere	→	еш жерде (еш жақта) / еш жерге

Nobody (no one)	→	ешкім
Nothing	→	еш нәрсе
Nowhere	→	еш жерде (еш жерде) / еш жерге

Есте сақтаңыз: Белгісіздік, жалпылық және болымсыздық есімдіктері етістіктің жекеше түрімен ғана қолданылады.

I. Somebody (someone), something, somewhere белгісіздік есімдіктері болымды сөйлемдерде қолданылады. Мысалы:

There <u>is</u> somebody at the door.	Есікте біреу бар.
There <u>is</u> something in your right eye.	Оң көзінде бір нәрсе бар.
I left my umbrella somewhere .	Қолшатырымды бір жерде ұмытып кетіппін.
Mum isn't at home. She went somewhere .	Анам үйде емес, ол бір жерге кетті.

II. Everybody (everyone), everything, everywhere жалпылық есімдіктері болымды, болымсыз және сұраулы сөйлемдерде қолданылады. Мысалы:

Everybody <u>is</u> waiting for you.	Бәрі сені күтіп отыр.
Everything <u>is</u> very expensive at that shop.	Ол дүкенде барлық нәрсе өте қымбат.
I looked everywhere , but I couldn't find my English-Kazakh dictionary.	Барлық жерді қарадым, бірақ ағылшынша-қазақша сөздігімді таба алмадым.
He has got a car, but he goes everywhere by taxi.	Оның машинасы бар, бірақ ол барлық жерге таксимен барады.

III. Anybody (anyone), anything, anywhere болымсыздық есімдіктері болымсыз және сұраулы сөйлемдерде қолданылады. Мысалы:

There isn't **anybody** at home.
There isn't **anything** in the fridge.
I couldn't find my glasses **anywhere**.
We didn't go **anywhere** yesterday.

Үйде ешкім жоқ.
Тоңазытқышта еш нәрсе жоқ.
Көзәйнегімді еш жерден таба алмадым.
Біз кеше ешқайда барған жоқпыз.

Is there **anybody** at home?
Is there **anything** in the fridge?
Have you seen my glasses **anywhere**?
Did you go **anywhere** yesterday?

Үйде біреу бар ма?
Тоңазытқышта бір нәрсе бар ма?
Көзәйнегімді бір жерден көрдің бе?
Кеше бір жерге бардыңдар ма?

Isn't there **anybody** at home?
Isn't there **anything** in the fridge?
Haven't you seen my glasses **anywhere**?
Didn't you go **anywhere** yesterday?

Үйде ешкім жоқ па?
Тоңазытқышта ештеңе жоқ па?
Көзәйнегімді еш жерден көрмедіңдер бе?
Кеше еш жакқа бармадыңдар ма?

IV. Nobody (no one), nothing, nowhere болымсыздық есімдіктері болымсыздық мағынаны білдіргенімен, болымды сөйлемдерде қолданылады. Мысалы:

There is **nobody** at home.
There is **nothing** in the fridge.
Nowhere could I find my glasses.
We went **nowhere** last yesterday.

Үйде ешкім жоқ.
Тоңазытқышта еш нәрсе жоқ.
Көзәйнегімді еш жерден таба алмадым.
Біз кеше ешқайда барған жоқпыз.

Exercise: 41. Translate the following sentences into English:

1. Мен таңғы аста ештеңе жеген жоқпын.
2. Ол барлық жерге әйелімен барады.
3. Көзімде бір нәрсе тұр, қарап жіберші.
4. Ол ақшасын осында бір жерге тығып қойды.
5. Үйде отырудан зерігіп кеттім. Ертең бір жакқа барайық.
6. Менсіз еш жерге кетпендер.
7. Қазір кеңседе біреу бар ма?
8. Бәрі оның өтірікші екенін біледі.
9. Біз өткен жексенбіде ешқайда барған жоқпыз, емтиханға дайындалдық.
10. Мен ол мектепте ешкімді танымаймын.
11. Аудиторияда ешкім жоқ па?
12. Тоңазытқышта жейтін ештеңе жоқ па?
13. Сен келгенде, кеңседе біреу бар ма еді?
14. Оның қайда тұратынын ешкім білмейді.
15. Біз бұл сөздікті еш жерден таба алмадық.

REFLEXIVE PRONOUNS (ӨЗДІК ЕСІМДІКТЕР)

myself	→ өзім	ourselves	→ өзіміз
yourself	→ өзің	yourselves	→ өздерің
herself / himself / itself	→ өзі	themselves	→ өздері

Мысалдар:

Sometimes I don't understand **myself**.

Мен кейде өзімді түсінбеймін.

You are very selfish. You only think **about yourself**.

Сен тым өзімшілсің, тек қана өзіңді ойлайсың.

She made the birthday cake **herself**.

Ол туған күн тортын өзі пісірді.

Try to understand me, put **yourself** to my place.

Сен мені түсінуге тырыс, өзіңді менің орныма қой.

A ten month-old baby can't eat **itself**.

Он айлық бала өз бетінше тамақ жей алмайды.

Do your homework **yourselves**.

Үй жұмыстарыңды өздерің орындаңдар.

They can't go to school **themselves**, because they are small.

Олар мектепке өздері бара алмайды, себебі олар әлі кішкентай.

Erbol **himself** told me that he was in love with Arailym.

Ербол Арайлымға ғашық екенін маған өзі айтты.

Есте сақтаңыз!!!

enjoy oneself	→ көңіл көтеру
teach oneself	→ өз бетінше үйрену
help oneself	→ дәм тату

Мысалдар:

Yesterday evening we went to the wedding and **enjoyed ourselves** very much.

Кеше кешке тойға бардық, өте жақсы көңіл көтердік.

Help yourselves to the salads.

Салаттардан дәм татыңыздар.

They **taught themselves** to use a computer.

Олар компьютер қолдануды өз беттерінше үйренді.

RECIPROCAL PRONOUNS (ОПТАҚ ЕСІМДІКТЕР)

We love **each other** very much.

Біз бір-бірімізді өте жақсы көреміз.

Always help **each other**.

Әрдайым бір-біріңе көмектесіңдер.

They never argue with **each other**.

Олар ешқашан бір-бірімен ұрыспайды.

Мысалдар:

We don't see **each other** at school.

Біз мектепте бір-бірімізді көрмейміз.

Always respect **each other**.

Әрқашан бір-біріңді сыйлаңдар.

They looked at **each other** in surprise.

Олар бір-біріне таңырқай қарады.

How long have you known **each other**?

Сендер қанша уақыттан бері бір-біріңді танысыңдар?

They met **each other** while they were studying at university.

Олар бір-бірімен университетте оқып жүргенде танысты.

The students cheated from **each other** on the exam.

Студенттер емтиханда бір-бірінен көшірді.

Exercise: 42. Translate the following sentences into English:

1. Ромео өзін-өзі махаббат үшін өлтірді.
2. Біз бірімізді театрдың алдында күттік.
3. Біз былтыр үйді өзіміз боядық.
4. Сендер бір-біріңді танысыңдар ма?
5. Әйгерім маған телефон нөмірін өзі берді.
6. Асқар әрқашан киімдерін өзі үтіктейді.
7. Олар бір-бірін жек көреді.
8. Ол итін барлық жерге өзімен бірге алып барады.
9. Бұл тортты өзіңіз пісірдіңіз бе?
10. Ағам гитара тартуды өз бетінше үйренді.
11. Мен кеше өзіме әдемі көйлек сатып алдым.
12. Олар алғаш көргеннен бір-біріне ғашық болды.

DEGREES OF ADJECTIVES (СЫН ЕСІМДЕРДІҢ ШЫРАЙЛАРЫ)

Ағылшын тілінде де қазақ тіліндегі сияқты сын есімнің үш шырай категориясы бар. Олар: **The Positive Degree** (жай шырай), **the Comparative Degree** (салыстырмалы шырай) және **the Superlative Degree** (күшейтпелі шырай).

Ескерту: Жай шырайға қосымша жалғанбайды, өйткені ол сын есімнің өзге шырайларының жасалуына негіз болады.

Positive Degree
(Жай шырай)

Comparative Degree
(Салыстырмалы шырай)

Superlative Degree
(Күшейтпелі шырай)

I. Бір буынды және 'у әрпімен аяқталатын сын есімдер

сын есім	сын есім + - er (-r / - ier)	the + сын есім - est (-st / - iest)
a) rich бай	richer байырақ	the richest ең бай
b) large кең	larger кеңірек	the largest ең кең
c) lazy жалқау	lazier жалқауырақ	the laziest ең жалқау

II. Екі және екіден көп буынды сын есімдер

сын есім	more + сын есім	the + most сын есім
clever ақылды	more clever ақылдырақ	the most clever ең ақылды
beautiful әдемі	more beautiful әдемірек	the most beautiful ең әдемі

III. Ережеге бағынбайтын жағдай:

good жақсы	better жақсырақ	the best ең жақсы
bad жаман	worse жаманырақ	the worst ең жаман
many / much көп	more көбірек	the most ең көп
little аз	less азырақ	the least ең аз
far ұзақ	farther ұзағырақ	the farthest ең ұзақ

Мысалдар:

I. a) Nurbol is **tall**.

Нұрбол ұзын.

ә) Nurbol is **taller** than Zhandos.

Нұрбол Жандостан ұзынырақ.

б) Nurbol is **the tallest** of all his friends.

Нұрбол достарының бәрінен ұзын.

II. a) I'm **happy**.

Мен бақыттымын.

ә) I'm **happier** than him.

Мен одан бақыттырақпын.

б) I'm **the happiest person** in the world.

Мен – дүниедегі ең бақытты адаммын.

III. a) She is **patient**.

Ол - сабырлы.

ә) She is **more patient** *than* our teacher.

Ол біздің мұғалімнен сабырлылау.

б) She is **the most patient teacher** *at our faculty*.

Ол – біздің факультеттегі ең сабырлы мұғалім.

IV. a) Her voice is **good**.

Оның дауысы жақсы.

ә) Her voice is **better** *than* mine.

Оның дауысы менікінен жақсырақ.

б) Her voice is **the best** *in* our group.

Оның дауысы – біздің топта ең жақсы дауыс.

V. a) Aktau is **far** to Almaty.

Ақтау Алматыдан алыс.

ә) Aktau is **farther** to Almaty than Kyzyl-Orda.

Ақтау Алматыдан Қызыл-Ордаға қарағанда алыстау.

б) Aktau is one **the farthest** cities to Almaty.

Ақтау - Алматыдан ең алыс қалалардың бірі.

Exercise 43. Translate the following sentences into Kazakh:

1. Travelling by train is **cheaper** than travelling by bus.
2. Arailym is **the most beautiful** girl at our faculty.
3. This house is **larger** than ours.
4. February is **the coldest** month of the year.
5. He is one of **the richest man** in the world.
6. A Ferrari is **more expensive** than a Mercedes.
7. The exam was **more difficult** than we expected.
8. She is **taller** than her husband.
9. He's **the laziest** student in our group.
10. Which is **the highest mountain** in the world?
11. She is **prettier** than her sister.
12. It's **the worst holiday** we have ever had.
13. Almaty is **the most crowded city** of Kazakhstan.
14. Who is **the most hardworking student** in your group?
15. The poor are usually **more generous** than the rich.

Exercise 44. Use the Comparative or Superlative Degrees.

1. Arabic is ... (difficult) than English.
2. Victoria is ... (attractive) girl at our faculty.
3. Is London ... (big) than Paris?
4. Jack is ... (stingy) than his brother.
5. China is ... (populous) country in the world.
6. It's ... (boring) programme we have ever watched.
7. Malika's English is ... (bad) than Madina's.
8. Mr Baker is ... (intelligent) man I know.
9. Sholpan is ... (hardworking) student in our class.
10. This is ... (good) washing powder I have ever used.
11. I think Chinese is ... (difficult) of all the languages in the world.
12. Is Raymond ... (generous) than his father?
13. Marmaris is ... (exciting) city I have ever been to.
14. Diamond is ... (valuable) than gold.
15. Mr Mukatai is ... (cheerful) teacher in our department.
16. Mrs Dosymova is ... (modest) of all the teachers at our university.
17. Today the weather is ... (good) than yesterday.
18. It's ... (boring) novel I have ever read.
19. A Niva is ... (comfortable) car he has ever driven.
20. Travelling by bus is ... (economical) than travelling by train.

Exercise 45. Translate the following sentences into English:

1. Ол – біздің университеттегі ең сұлу жігіт.
2. Менің сөздігім сенікінен арзандау.
3. Бұл пәтер біздікінен кішірек.
4. Балалық шақ – өмірдегі ең бақытты шақ.
5. Ол әйелінен қысқарак.
6. Мерседес Феррариден арзанырақ.
7. Шілде - жылдың ең ыстық айы.
8. Ерсұлтан – мен бүгінге дейін көрген ең еңбекқор студент.
9. Немісше қытайшадан оңайлау.
10. Ніл – әлемдегі ең ұзын өзен.

REPITITION OF COMPARATIVES (САЛЫСТЫРМАЛЫ ШЫРАЙЛАРДЫҢ ҚАЙТАЛАНУЫ)

I. Бір буынды және 'e' әрпімен аяқталған сын есімдер

get (become) + сын есім + er and сын есім + er

II. Екі және екіден көп буынды сын есімдер

get (become) + more and more + сын есім

Мысалдар:

The world is getting smaller and smaller.

Жер жүзі барған сайын кішірейіп бара жатыр.

The exams are getting more and more difficult.

Емтихандар барған сайын қиындап бара жатыр.

I'm getting fatter and fatter. I should go on a diet.

Мен барған сайын семіріп бара жатырмын. Диета ұстауым керек.

The house rents are getting more and more expensive.

Пәтерақылары барған сайын қымбаттап бара жатыр.

The patient is getting thinner and thinner.

Пациент барған сайын арықтап бар жатыр.

She was getting farther and farther from her friends.

Ол барған сайын достарынан қашықтап бар жатыр.

He was getting richer and richer, but he didn't change at all.

Ол барған сайын байып бара жатты, бірақ еш өзгермеді.

They are getting more and more selfish.

Олар барған сайын өзімшіл болып бара жатыр.

Exercise 46. Translate the following sentences into English:

1. Ауа-райы барған сайын суып бара жатыр.
2. Атамның денсаулығы күннен-күнге жақсарып келе жатыр.
3. Сендер барған сайын жалқау боп бара жатырсыңдар.
4. Соңғы кездерде жұмыс табу қиындап бара жатыр.
5. Оның әжесінің денсаулығы барған сайын нашарлап бара жатыр.
6. Мәселе күннен күнге күрделеніп барады.
7. Азық-түліктер барған сайын қымбаттап бара жатыр.
8. Балалар күннен-күнге бұзық боп бара жатыр.
9. Ол барған сайын тәжірибелі болуда.
10. Олар барған сайын сараңданып бара жатыр.

ADVERBS (ҮСТЕУЛЕР)

Қазақ тілінде сын-қимыл үстеулері әр түрлі жасалады. Ағылшын тілінде болса, сын-қимыл үстеулері сын есімдерге - *ly* жалғауы жалғануы арқылы жасала отырып, *қалай?* деген сұраққа жауап береді.

сын есімдер	үстеулер
bad	badly
shy	shyly
careful	carefully
patient	patiently
successful	successfully
happy	happily
angry	angrily
easy	easily
noisy	noisily

Ережеден тыс:

good	well (goodly)
fast	fast (fastly)
hard	hard (hardly)

The exam questions were **easy**.

We translated the text **easily**.

The boss was **angry** yesterday.

The boss looked at us **angrily**.

Our dean is a very **patient** person.

The dean listened to us **patiently**.

Jack is a **careless** driver.

Jack always drives **carelessly**.

Jane is a very **good** cook.

Jane cooks **very well**.

Be **quick**.

Come **quickly**.

Be **careful**.

Listen to me **carefully**.

Be **patient**.

Listen to the students **patiently**.

Емтихан сұрақтары оңай ма?

Біз мәтінді оңай аудардық.

Бастық кеше ашулы еді.

Бастық бізге ашуланып қарады.

Біздің декан – өте сабырлы кісі.

Декан бізді сабырлы пішінде тыңдады.

Джек – ұқыпсыз шофер.

Джек әрдайым машинаны ұқыпсыз айдайды.

Джейн – өте жақсы аспаз.

Джейн тамақты өте жақсы пісіреді.

Тез бол!

Тез кел!

Мұқият болындар!

Мені мұқият тыңдандар!

Сабырлы бол!

Студенттерді сабырлы түрде тыңда!

Exercise: 47. Cross out the wrong one.

1. Sheila is a ... (careful / carefully) typist.
2. She looked at us ... (sad / sadly).
3. This arm-chair is very ... (comfortable / comfortably).
4. Are you ... (angry / angrily) with me?
5. Does your boss speak Spanish ... (fluent / fluently)?
6. You look very ... (sad / sadly). What's wrong with you?
7. Ann: How are you? Laura: Thank you, I'm very ... (good / well).
8. He opened the door ... (slow / slowly) and took his seat.
9. Robert always drives ... (dangerous / dangerously).
10. Barbara is a ... (quiet / quietly) student.
11. Our manager's English is ... (terrible / terribly).
12. They were late for class. They entered the classroom ... (quiet / quietly).
13. Mr Brown always dresses ... (smart / smartly).
14. You must study ... (hard / hardly), or else you will fail the exam.
15. He studied hard for the exam, so he could answer the questions ... (easy / easily).
16. We had a ... (good / well) holiday.
17. He is a gentleman. He is always ... (polite / politely) to everybody.
18. She usually sings well. But she sang ... (bad / badly) at the concert.
19. Our rector's English is ... (fluent / fluently).
20. Pop drummers always play ... (loud / loudly).

Exercise: 48. Translate the following sentences into English:

1. Шэрон Стоун – өте әдемі актриса.
2. Зейнеп іс-хаттарын ағылшыншаға оңай аудара алады.
3. Менің анам – өте жақсы аспаз.
4. Әпкемнің қайын сіңлісі өте әдемі би билейді.
5. Алдымен оңай сұрақтарға жауап беріңіздер.
6. Олар әнді өте жақсы айтады.
7. Мені күтіндер. Мен тез шығамын.
8. Нұрлыбек – өте сыпайы жігіт.
9. Ерлан жылдам жүгіре ала ма?
10. Мен кейде оны түсінбеймін.

DEGREES OF ADVERBS (ҮСТЕУЛЕРДІҢ ШЫРАЙЛАРЫ)

Positive Degree (Жай шырай)	Comparative Degree (Салыстырмалы шырай)	Superlative Degree (Күшейтпелі шырай)
сын-қимыл үстеуі slowly carefully quickly	more +сын-қимыл үстеуі more slowly more carefully more quickly	the most + сын-қимыл үстеуі the most slowly the most carefully the most quickly
Ережеден тыс:		
well жақсы	better жақсырақ (жақсылау)	the best ең жақсы
badly жаман	worse жаманырақ (жамандау)	the worst ең жаман
fast жылдам	faster жылдамырақ (жылдамырақ)	the fastest ең жылдам

Мысалдар:

- I. a)** Richard drives a car **carefully**. Ричард машинаны мұқият айдайды.
- ә) Richard drives **more carefully** than Robert. Ричард машинаны Роберттен мұқияттай айдайды.
- б) Richard drives **the most carefully** of all his friends. Достарының ішінде машинаны ең мұқият Ричард айдайды.
- II. a)** Diana cooks **well**. Диана тамақты жақсы пісіреді.
- ә) Diana cooks **better** than Jane. Диана тамақты Джейнге карағанда жақсырақ пісіреді.
- б) Diana cooks **the best** in our hostel. Жатақханамызда тамақты ең жақсы Диана пісіреді.
- III a)** John runs **fast**. Джон жылдам жүгіреді.
- ә) John runs **faster** than Jack. Джон Джектен жылдамырақ жүгіреді.
- б) John runs **the fastest** of all his classmates. Сыныптастарының ішінде ең жылдам Джон жүгіреді.

**DEGREES OF NOUN DETERMINERS
(ЗАТ ЕСІМ КӨРСЕТКІШТЕРІНІҢ ШЫРАЙЛАРЫ)**

Positive Degree (Жай шырай)	Comparative Degree (Салыстырмалы шырай)	Superlative Degree (Күшейтпелі шырай)
a lot of / many + зат есім көп	more + зат есім көптеу (көбірек)	the most + зат есім ең көп
a lot of / much + зат есім көп	more + зат есім көптеу (көбірек)	the most + зат есім ең көп
few + зат есім аз	fewer + зат есім аздау (азырақ)	the fewest + зат есім ең аз
little + зат есім аз	less + зат есім аздау (азырақ)	the least + зат есім ең аз

Мысалдар:

- I. a) Nurai has got a lot of (many) dresses.** Нұрайдың көп көйлегі бар.
 ә) Nurai has got **more dresses than** Arai. Нұрайдың Арайдан көбірек көйлегі бар.
 б) Nurai has got the most dresses *of all* her friends. Достарының ішінде ең көп Нұрайдың көйлегі бар.
- II. a) You have a lot of (much) free time.** Сенің көп бос уақытың бар.
 ә) You have **more free time than** me. Сенің менен көбірек бос уақытың бар.
 б) You have **the most free time of all** us. Ішімізде ең көп сенің бос уақытың бар.
- III. a) Moldir has got few lessons this term.** Мөлдірдің бұл семестрде аз сабағы бар.
 ә) Moldir has got **fewer lessons than** Marzhan this term. Мөлдірдің бұл семестрде Маржаннан азырақ сабағы бар.
 б) Moldir has got **fewest lessons of all my classmates** this term. Бұл семестрде топтағы достарымның ішінде ең аз Мөлдірдің сабағы бар.
- IV. a) Tom has got little money in the bank** Томның банкіде аз ақшасы бар.
 ә) Tom has got **less money in the bank than** John. Томның банкіде Джоннан аздау ақшасы бар.
 б) Tom has got **the least money in the bank of all** his friends. Достарымның ішінде банкіде Томның ең аз ақшасы бар.

EQUALITY in ADJECTIVES, ADVERBS and NOUN DETERMINERS
(СЫН ЕСІМДЕР, ҮСТЕУЛЕР және ЗАТ ЕСІМ КӨРСЕТКІШТЕРІНДЕ ТЕҢЕУ)

I. EQUALITY in ADJECTIVES (СЫН ЕСІМДЕРДЕ ТЕҢЕУ)

as + сын есім **as + бастауыш**

Kazakh is **difficult**.

Kazakh is **as difficult as Arabic**.

Қазақша қиын.

Қазақша арабшадай қиын.

England isn't **big**.

England isn't **as big as Russia**.

Англия үлкен емес.

Англия Ресейден үлкен емес.

Is ruby **valuable**?

Is ruby **as valuable as gold**?

Жақұт құнды ма?

Жақұт алтындай құнды ма?

Exercise: 49. Translate the following sentences into Kazakh:

1. Her sister is **as beautiful as a film star**.
2. Today the weather isn't **as cold as yesterday**.
3. Is the Kazakhstan Hotel **as expensive as the Otyrar Hotel**?
4. My boss's house is **as big as a palace**.
5. The Amazon isn't **as long as the Nile**.
6. Are you **as hardworking as your sister**?
7. Her brother is **as strong as Arnold Schwarzenegger**.
8. His salary isn't **as high as his wife's**.
9. Is Balkhash Lake **as deep as Lake Baikal**?
10. Your arm-chair isn't **as comfortable as the boss's**.

Exercise: 50. Translate the following sentences into English:

1. Оның күйеуі Билл Гэйтстей бай.
2. Астана Алматыдай үлкен емес.
3. Арабша қытайшадай қиын ба?
4. Біздің мұғаліміз Дженнифер Лопестей әдемі.
5. Джек Давидтей күшті емес.
6. Тойота Мерседестей қымбат па?
7. Олардың ас бөлмесі біздің қонақ күтетін бөлмедей кең.
8. Күміс алтындай құнды емес.
9. Азамат ағасындай табысты ма?
10. Назгүл әпкесіндей сараң емес.

II. EQUALITY in ADVERBS (ҮСТЕУЛЕРДЕ ТЕҢЕУ)

as + үстеу

as + бастауыш + (көм. етістік)

Arman speaks English **fluently**.

Арман ағылшынша еркін сөйлейді.

Arman speaks English **as fluently as his English teacher**.

Арман ағылшын тілінде ағылшын пәні мұғаліміндей еркін сөйлейді.

Мысалдар:

Maral dances **as beautifully as her ballet teacher**.

Марал балет мұғаліміндей әдемі би билейді.

My cousin runs **as fast as Pele**.

Белем Пеледей жылдам жүгіреді.

He doesn't work **as hard as his father**.

Ол әкесіндей қатты жұмыс істемейді.

Can Azhar play chess **as well as her brother**?

Ажар шахматты ағасындай жақсы ойнай ала ма?

III. EQUALITY in NOUN DETERMINERS (ЗАТ ЕСІМ КӨРСЕТКІШТЕРІНДЕ ТЕҢЕУ)

as + many / much + зат есім

as + бастауыш + (көм. етістік)

I have got **a lot of (many) books**.

Менің көп кітабым бар.

I have got **as many books as a scientist**.

Менің *бір ғалымдай* көп кітабым бар.

I haven't got **much free time**.

Менің көп бос уақытым жоқ.

I haven't got **as much free time as you**.

Менің *сендей* көп бос уақытым жоқ.

Мысалдар:

We went fishing yesterday. I caught **as many fish as my brother (did)**.

Кеше балық аулауға бардық. Мен ағамдай көп балық ауладым.

She is an engineer, too. But she doesn't get **as much salary as her husband (does)**.

Ол да – инженер, бірақ күйеуіндей көп айлық алмайды.

I haven't got **as many foreign friends as Aigerim (has)**.

Менің Әйгерімдей көп шетелдік досым жоқ.

Mira didn't spend **as much money as her sister** during summer holidays.

Мира жазғы демалыста әпкесіндей көп ақша жаратқан жоқ.

TEST on ADJECTIVES / ADVERBS and NOUN DETERMINERS

1. **Spanish is ... than French.**
A. as easy B. easy C. the easiest D. easier
2. **A train is ... than a bus.**
A. comfortabler B. more comfortable C. as comfortable D. comfortable
3. **Australia is ... continent in the world.**
A. small B. smaller C. as small as D. the smallest
4. **Abzal swims ... of all his friends.**
A. faster B. as fast as C. the fastest D. fast
5. **Do you type ... than your sister?**
A. carefully B. more careful C. less careful D. more carefully
6. **Men don't live ... women.**
A. longer B. as long C. as long as D. longest
7. **It's ... novel I've ever read.**
A. interesting B. less interesting C. more interesting D. the most interesting
8. **Dinara doesn't speak Russian as ... as her sister.**
A. better B. good C. well D. goodly
9. **Bob has got ... than Mike.**
A. fewer books B. few books C. less books D. many books
10. **Today the weather is ... than yesterday.**
A. cold B. the coldest C. as cold D. colder
11. **This apple-pie tastes more delicious ... the one you made yesterday.**
A. of all B. as C. than D. among
12. **I think climbing is ... than swimming.**
A. the most dangerous B. more dangerous C. as dangerous D. much dangerous
13. **I arrived ... than them.**
A. as early B. earlier C. early D. very early
14. **This hotel is ... the Eiffel Tower.**
A. as high B. higher C. as high as D. very high
15. **Gulnaz cooks ... than her sister.**
A. good B. better C. well D. as well as
16. **David is not ... polite ... his brother.**
A. as / as B. less / as C. the / most D. more / as
17. **A kangaroo jumps ... of all animals.**
A. the highest B. higher C. the higher D. very high
18. **Almaty is ... city we have ever been to.**
A. the beautiful B. more beautiful C. less beautiful D. the most beautiful

19. Hills aren't ... high ... mountains.
A. less / as B. more / as C. the / most D. as / as
20. Diana sang ... of all the contestants.
A. better B. good C. the best D. well
21. Does Sheila type as ... as Barbara?
A. quick B. quickly C. more quickly D. less quickly
22. Mr Baker is ... person I know.
A. more intelligent B. less intelligent C. the most intelligent D. very intelligent
23. The food was really bad. It was ... than the food I cooked for the first time.
A. the worst B. worse C. badly D. bad
24. Who is ... person in your country?
A. rich B. richer C. as rich as D. the richest
25. Can a cat run ... than a rabbit?
A. fast B. as fast C. faster D. fastly
26. There are ... people in Russia than in China.
A. the most B. less C. more D. fewer
27. I went to bed late last night. My roommates went to bed ... than me.
A. later B. the latest C. lately D. very lately
28. Saule translated the article ... than other students.
A. more easily B. the most easily C. very easily D. easy
29. Michael has got ... free time than you (have).
A. the most B. less C. the least D. fewer
30. I think mathematics is ... than chemistry.
A. more difficult B. the most difficult C. very difficult D. as difficult
31. My niece won the grand prize in the competition by answering ... questions.
A. the least B. less C. the most D. fewer
32. Health is ... important ... wealth.
A. so / as B. more / than C. the most / of all D. fewer / than
33. Hillary is ... successful ... her colleagues.
A. more / as B. much / than C. the most / of all D. fewer / than
34. The final question was ... difficult of all the questions in the competition.
A. more B. less C. much D. the most
35. Erzhan can run five kilometres an hour. But Serik can run ... than him.
A. as far B. the farthest C. very far D. farther

ARTICLES (АРТИКЛЬДЕР)

Ағылшын тілінде әдетте зат есімдердің алдынан артикль қолданылады. Артикльдер–зат есімдердің алдына қойылатын қызметші сөздер. Артикльдердің дербес лексикалық мағынасы жоқ, олар тек зат есімдердің тіркесе отырып, олардың грамматикалық белгісі ретінде ғана қолданылады. Сондықтан ағылшын тілінің грамматикалық құрылысында артикльдер ерекше орын алып, затқа қосымша сипаттама, қосымша ақпарат береді. Қазақ тілінде артикльдер жоқ. Артикльдер белгілілік және белгісіздік ұғымдарының көрсеткіші болып саналады, сондай-ақ белгілілік артикль (the **Definite Article**) және белгісіздік артикль (the **Indefinite Article**) болып екіге бөлінеді.

THE INDEFINITE ARTICLE (БЕЛГІСІЗДІК АРТИКЛІ)

A / an белгісіздік артикль белгісіздік мағынаны білдіріп, саналатын зат есімдердің (countable nouns) тек жекеше түрімен қолданылады. Жазылуымен қатар, оқылуы да дауыссыз дыбыспен басталған сөздермен **a** белгісіздік артикль қолданылады. Сондай-ақ, жазылуымен қатар, оқылуы да дауысты дыбыспен басталған сөздермен **an** белгісіздік артикль қолданылады. Мысалы:

1) Дауыссыз дыбыспен басталатын сөздерге мысалдар:

a book	a student
a mosque	a dictionary
a university	a uniform
a union	a European
a famous writer	a beautiful girl

2) Дауысты дыбыспен басталатын сөздерге мысалдар:

an apple	an orange
an umbrella	an elephant
an engine	an inspector
an hour	an heir
an honest man	an ugly prince

БЕЛГІСІЗДІК АРТИКЛІ ТӨМЕНДЕГІДЕЙ ЖАҒДАЙЛАРДА ҚОЛДАНЫЛАДЫ:

I. Бір зат (нәрсе немесе кісі) туралы алғаш рет әңгіме қозғалғанда, яғни ол туралы бұрыннан хабарымыз болмаған жағдайда немесе затқа байланысты нақтылық көрсетілмеген жағдайда, **a/an** белгісіздік артикль қолданылады.

Мысалы:

This is an apple .	Мынау – алма.
That is a pear .	Анау – алмұрт.
I met an Englishman at the wedding.	Мен тойда бір ағылшынмен таныстым.
We saw a bear in the forest.	Біз орманда аю көрдік.
It is an interesting film .	Бұл – қызық кино.
He is a very hospitable man .	Ол – өте қонақжай кісі.
She works in a factory .	Ол бір фабрикада жұмыс істейді.
Write a composition about your friend.	Досыңыз туралы шығарма жазыңыз.

II. A / an белгісіздік артиклі бір кісінің мамандығы немесе қызметі туралы сөз қозғалғанда қолданылады. Мысалы:

Meruert is **a nurse**.

Меруерт – медбике.

Mukhtar is **an engineer**.

Мұхтар – инженер.

His fiancée is **a good lawyer**.

Оның қалыңдығы – жақсы адвокат.

Saken's father-in-law is **a manager**.

Сәкеннің қайынатасы – директор.

Mr Nurakhmetov is **a dean**.

Нұрахметов мырза – декан.

ЕСКЕРТУ: Егер кісінің мамандығы немесе қызметі айқындаушы роль атқарып тұрған жағдайда **the** белгілілік артиклі қолданылады. Мысалы:

Saken's father-in-law is **the manager** of the "Kazygurt" Hotel.

Сәкеннің қайынатасы – “Қазығұрт” қонақүйінің директоры.

Mr Nurahmetov is **the Dean** of the Faculty of International Relations.

Нұрахметов мырза – Халықаралық қатынастар факультетінің деканы.

III. A / an артиклі белгісіздікпен қатар, жалқылық ұғымын білдіріп, заттың жеке скенін көрсету үшін де қолданылады. Мысалы:

She has got **a daughter**.

Оның бір қызы бар.

There is **a hotel** next to the post-office.

Поштаның жанында бір қонақүй бар.

Can I ask you **a question**?

Сізге бір сұрақ қоюға бола ма?

IV. Жекеше түрдегі заттарды жалпылап атауда қолданылады. Мысалы:

A baby must sleep at least twelve hours a day.

Сәби күнде кем дегенде он екі сағат ұйықтау керек.

A child learns a foreign language faster than an adult.

Бала шет тілін ересек кісіден жылдамырақ үйренеді.

A kangaroo jumps the highest of all animals.

Жан-жануарлардың ішінде ең биікке кенгуру секіреді.

ЕСТЕ САҚТАҢЫЗ:

Саналмайтын зат есімдер ешқашан белгісіздік артиклін қабылдамайды.

Мысалы:

Time is money.

Уақыт – ақша.

Love is blind.

Махаббат – көзсіз көбелек.

Cotton grows in the South of Kazakhstan.

Мақта Қазақстанның оңтүстігінде өседі.

No **news** is good news.

Хабардың болмауы – жақсы хабар.

Life is short, **art** is long.

Өмір – қысқа, өнер – мәңгілік.

Gold is a valuable metal.

Алтын – құнды металл.

Қараңыз: 10-бетте саналмайтын зат есімдердің тізімі берілген.

DEFINITE ARTICLE (БЕЛГІЛІЛІК АРТИКЛІ)

I. 'The' белгілілік артиклі белгілі нәрсе немесе лауазым туралы сөз қозғалғанда қолданылады. Мысалы:

The rector will come at eleven o'clock.	Ректор сағат он бірде келеді.
The children are playing in the garden.	Балалар бақшада ойнап жүр.
Where is the new computer ?	Жаңа компьютер қайда?
Where are the chairs ?	Орындықтар қайда?
Open the windows .	Терезелерді аш.
Wait for the boss .	Бастықты күтіндер.
Did you clean the balcony ?	Балконды тазаладың ба?

II. Заттың аты қайталана отырып, нақтылық, белгілік көрсетілген жағдайда немесе аталған зат туралы бұрыннан хабарымыз болған жағдайда 'the' белгілілік артиклі қолданылады. Бұл ереже қатыстық есімдікті сөйлемдерді де қамтиды. Мысалы:

I bought a blouse and a skirt yesterday. The blouse was expensive and the dress was cheap.	Кеше бір жейде және бір юбка сатып алдым. Жейде қымбат, көйлек арзан еді.
I met a girl at the wedding. The girl was very beautiful.	Мен тойда бір қызбен таныстым. Қыз өте сұлу еді.
We went to the theatre yesterday evening. The play was very interesting.	Біз кеше кешке театрға бардық. Қойылым өте қызықты болды.
The students who won the competition will go to America tomorrow.	Жарыста жүлделі орын алған студенттер ертең Америкаға кетеді.
The bus which goes to the airport runs every twenty minutes.	Әуежайға қатынайтын автобус жиырма минут сайын жүреді.

III. Мұхит, теңіз, өзен, бұғаз, шығанақ, канал, шөл және тау тізбектерінің аттарының алдынан 'the' белгілілік артиклі қолданылады. Мысалы:

the Pacific Ocean	Тынық мұхиты
the Indian Ocean	Үнді мұхиты
the Caspian Sea	Каспий теңізі
the Mediterranean Sea	Жер орта теңізі
the Syrdaria	Сырдария теңізі
the Thames	Темза өзені
the Bosphorus (Strait)	Босфор бұғазы
the Gulf of Mexico	Мексика шығанағы
the Sahara Desert	Сахара шөлі
the Gobi Desert	Гоби шөлі
the Panama Canal	Панама каналы
the Urals	Орал тауы
the Himalayas	Гималай тауы

Ескерту: Жалғыз тау және шың аттарының алдында **'the'** белгілілік артиклі қолданылмайды. Мысалы:

Everest is the highest mountain in the world. Эверест – әлемдегі ең биік тау.

The highest peak of Kazakhstan is **Khan Tengri Peak** in the Tian- Shan Mountains. Қазақстанның ең биік шыңы – Тянь-Шань тауындағы Хан тәңірі шыңы.

IV. Сын есім зат есім ретінде қолданылғанда **'the'** белгілілік артиклі қажет. Мысалы:

The rich cry too. Байлар да жылайды.
We must respect **the old**. Біз қарияларды сыйлауымыз керек.
The injured were taken to hospital. Жаралылар ауруханаға жеткізілді.

V. Отбасының барлық мүшесі туралы айтылғанда да **'the'** белгілілік артиклі қолданылады. Мысалы:

The Johnsons are very rich. Джонсондар өте бай.
He's staying with **the Browns**. Ол Браун отбасымен бірге тұрып жатыр.

VI. Ұлттарда көптік ұғымды көрсету үшін де **'the'** белгілілік артиклі қажет. Мысалы:

The Kazakhs are very hospitable. Қазақтар өте қонақжай.
The Japanese are very hardworking. Жапондар өте еңбекқор.

VII. Аспан, жер, күн, ай сияқты дара кездесетін зат есімдер жайында сөз қозғалғанда, **'the'** белгілілік артиклін қолдануға тура келеді. Мысалы:

The sky is full of black clouds today. Бүгін аспанды қара бұлт қаптап кетіпті.
The Earth travels around the Sun. Жер күнді айналады.
The Sun is a source of light and energy. Күн – жарық және энергия көзі.
The Moon is very far from the Earth. Ай – Жерден өте ұзақ.

VIII. Реттік сан есімдермен бірге де **'the'** белгілілік артиклі қолданылады. Мысалы:

I live on **the third** floor. Мен үшінші қабатта тұрамын.
Can you repeat **the fifth** question? Бесінші сұрақты қайталай аласыз ба?

IX. Сын есімдерді күшейтпелі шырайды көрсету үшін **'the'** белгілілік артиклі қолданылады. Мысалы:

The Nile is **the longest** river in the world. Ніл – әлемдегі ең ұзын өзен.
He is **the most handsome** of all the actors. Ол – актерлердің ішіндегі ең сұлуы.
I'm the happiest person in the world. Мен – әлемдегі ең бақытты жанмын.

X. Күнді (уақытты) білдіру үшін **'the'** белгілілік артиклі қолданылады.

Today is **the twelfth** of December. Бүгін – желтоқсанның он екісі.
His birthday is on **the first** of March. Оның туған күні – наурыздың бірінде.
The Book Fair opens on **the fifth** of May. Кітап көрмесі мамырдың бесінде ашылады.

XI. Музыкалық аспаптардың аттарында **'the'** белгілілік артиклі қолданылады.

He plays **the piano** very well. Ол пианинода өте жақсы ойнайды.
We want to learn to play **the dombra**. Біз домбыра тартуды үйренгіміз келеді.
I can play **the violin**. Мен скрипка тарта аламын.

XII. Саналмайтын зат есімдер негізінен белгілілік артиклін қабылдамайды, бірақ айқындаушы қызметте қолданысында, ‘the’ белгілілік артиклін қажет етеді.

Мысалы:

Milk is essential for small children.

Сүт кішкентай балалар үшін өте маңызды.

The milk on the table is Zeinep’s.

Үстелдің үстінде сүт – Зейнептікі.

Water is necessary for all living things.

Су бүкіл жандылар үшін өте қажетті.

The water in the kettle isn’t hot.

Шәугімдегі су ыстық емес.

XIII. Кинотеатр, театр, қонақүй, кітапхана, мейрамхана, мұражай, галерея, көрме, аурухана, мұнара сияқты зат есімдердің алдында да the қолданылады.

Мысалы:

the Arman Cinema

the Auezov Theatre

the Kazakhstan Hotel

the National Library

the Karatau Restaurant

the Museum of Folk Music Instruments

the Gallery of Modern Art

the Atakent Exhibition

the Royal Hospital

the Eiffel Tower

Артикль қолданылмайтын жағдайлар:

I. Қала, құрлық және мемлекет аттарында:

London is the capital of England.

Лондон – Англияның астанасы.

Australia is the smallest continent in the world.

Австралия – әлемдегі ең кіші құрлық.

Kazakhstan is one of the richest countries in the world.

Қазақстан – әлемдегі ең бай мемлекеттердің бірі.

Ескерту: Кейбір мемлекет аты ‘the’ белгілілік артиклімен қолданылады. Мысалы:

the United States of America

the United Kingdom of England

the Netherlands

the Ukraine

the Republic of Kazakhstan (Turkey...)

the People’s Republic of China

II. Көл, көше, алаң, аллея және парк аттарында:

How deep is **Balkhash Lake**?

Балқаш көлі қаншалықты терең?

I live in **Abai Street**.

Мен Абай көшесінде тұрамын.

Where is **Independence Square**?

Тәуелсіздік алаңы қайда?

Let’s meet on **Samal Avenue** at five o’ clock.

Бесте Самал аллеясында кездесейік!

My house is near **Recreation Park**.

Үйім демалыс саябағының маңында.

III. Ұлт және тіл атауларында:

I’m **Kazakh**.

Мен – қазақпын

They are **English**.

Олар – ағылшын.

We will learn **German** at school this year.

Биыл мектепте немісше үйренеміз.

Chinese is one of the most difficult languages.

Қытайша – ең қиын тілдердің бірі.

IV. Саналмайтын зат есімдерде:

Rice grows in Kyzyl-Orda.

Күріш Қызылордада өседі.

Life is wonderful!

Өмір – тамаша!

Silver isn’t as valuable as gold.

Күміс алтындай құнды емес.

Knowledge is a treasure.

Білім – қазына.

Ескерту: Саналмайтын зат есімдер әдетте артикль қабылдамайды, бірақ айқындаушы қызмет атқарып тұрған кезде белгілілік артиклін қажет етеді. Мысалы:

The rice you brought is very good. Сен әкелген күріш өте жақсы.
The life of a butterfly is very short. Көбелектің өмірі өте қысқа.

V. Көпше түрдегі заттарды жалпылап атағанда:

Women live longer than **men**. Әйелдер еркектерден ұзағырақ өмір сүреді.
Tigers are very savage animals. Жолбарыстар – өте жыртқыш жануарлар.

VI. Спорт және ойын аттарында:

My nephew plays **chess** very well. Жиенім шахматты өте жақсы ойнайды.
My favourite sport is **volleyball**. Менің сүйікті спортым – волейбол.

VII. Have breakfast (lunch, dinner), watch television, on television (on TV) listen to music сияқты сөз тіркестерінде:

Linda is **having breakfast** now. Линда қазір таңғы асын ішіп отыр .
I usually **have lunch** in the canteen. Мен түскі асымды көбінесе асханада ішемін.
Is **dinner** ready? Кешкі ас дайын ба?
Tom's **watching television** now. Том қазір теледидар қарап отыр.
What's **on television (on TV)** tonight? Бүгін кешке теледидарда не бар?
Diana likes **listening to music**. Диана музыка тындағанды ұнатады.

Ескерту:

1. Television сөзі жиһаз аты ретінде қолданылғанда, белгілілік немесе белгісіздік артиклін талап етеді. Мысалы:

There is **a television** in my room. Бөлмемде теледидар бар.
The television is very old. Теледидар өте ескі.

2. Music сөзі, негізінен, белгілілік артиклін қабылдамайды, алайда айқындаушы қызмет атқарып тұрған кезде **'the'** белгілілік артиклі қолданылуы керек.

The music of the film was fascinating. Киноның музыкасы өте тартымды еді.

VIII. School, college, university, mosque, church, hospital, prison, bed сияқты есімдерде кей жағдайларда артикль қолданылмайды. Нақтылап айтқанда, егер кісі **мешіт немесе шіркеуге құдайға құлшылық ету, ауруханаға емделу, түрмеге қылмысын өтеу, мектепке немесе университетке білім алу үшін барған болса**, белгілілік артиклі де, белгісіздік артиклі де қолданылмайды. Егер кісі бұл жерлерге басқа мақсаттармен (яғни *жұмыс істеу, көру* т.б мақсаттармен барса, міндетті түрде **the** белгілілік артиклі қолданылады. Мысалы:

Салыстырыңыз:

–Where is your little brother? – He's **at school**. – Where is your grandfather? – He's **at the school**.

Samantha studies **at university**, in addition she works as a guide in her free time. My uncle works as a history teacher **at the university**.

They're **in mosque** now. They're performing the prayers. The French tourists are **in the mosque**. They are looking around it.

She has been **in hospital** since last week. She has been working **at the hospital** for three years.

Аты аталған зат есімдерде кейде, яғни затқа байланысты нақтылық көрсетілмеген жағдайларда, **a / an** белгісіздік артиклі қолданылады. Мысалы:

My neighbour works **at a school**.

Her sister works as a nurse **at a hospital**.

Назар аударыңыз!!!

Home (үй) және **work** (жұмыс), **class** (сабақ) сияқты сөздермен артикль қолданылмайды. Мысалы:

– Where is your grandmother?

– She is **at home**.

– Where is your father?

– He is **at work**.

– Where is Mrs Saule Zhumaly?

– She is **in class** now.

Exercise: 51. Put in the definite or indefinite articles where necessary.

1. My niece studies in ... United States of America.
2. Her sister is ... air-hostess.
3. We went to the cinema yesterday. ... film was very boring.
4. August is ... eighth month of the year.
5. Akmaral has got ... new car.
6. France and Italy are in ... Europe.
7. Which is ... capital of Germany now? Berlin or Bonn?
8. He is ... manager of the construction company.
9. A giraffe is ... animal.
10. ... students are waiting for the dean to come.
11. Almaty is beautiful city.
12. He can play ... basketball very well.
13. Write ... article about air pollution.
14. ... Volga is one of the longest river in the world.
15. He bought ... bicycle for his son yesterday. ... bicycle is red.
16. Can you play ... violin?
17. I have got ... uncle and three aunts.
18. ... thief who stole my wallet was caught by the police yesterday.
19. We will go for a holiday to ... Alakol Lake this summer.
20. ... Germans are very punctual.
21. ... detective stories are more exciting than love stories.
22. Has she got ... driving licence?
23. – Where is ... key? – It's under the doormat.
24. Honesty is ... best policy.
25. ... students who won the competition were sent to Egypt.

26. What time do you usually have ... breakfast?
27. She lives on ... fifth floor.
28. Have you got ... flat?
29. ... Urals are one of the greatest mountain range in the world.
30. There is ... bookshop next to our university.

Exercise: 52. Put in the definite article (the) where necessary.

1. He goes to ... work six days a week.
2. Mr Parker: Where is the manager? Secretary: He has gone ... home.
3. Her uncle works as an accountant at ... hospital.
4. My aunt is in ... hospital now. He will have an operation next week.
5. He's at ... hospital now. He went there to visit her brother who had an operation.
6. My mother will go to ... school tomorrow to attend the meeting.
7. They go to ... school five days a week.
8. My brother studies at ... university.
9. His son-in-law works at ... university.
10. They usually go to ... church on Sundays.
11. We would like to go to ... church tomorrow to look around it.
12. He walked over to ... bed and sat down on it.
13. I usually go to ... bed late.
14. Her daughter studies at ... Robert College.
15. Mrs Taylor is at ... college now. She went there to learn about her son's grades.
16. He is in ... prison for his debts.
17. Tom is in ... prison now. She went there to visit her a friend of hers.
18. I wasn't at ... home last night.
19. I'm at ... work now. I'll come home late tonight.
20. – Where is Mrs Karlygash Kurmanalieva? – She is in ... class.

TEST on ARTICLES

1. **What is ... biggest city in Kazakhstan?**
A. – B. the C. a D. an
2. **... Astana is the new capital of Kazakhstan.**
A. an B. the C. – D. a
3. **He likes playing ... guitar.**
A. a B. the C. an D. –
4. **... students are in the classroom.**
A. an B. – C. a D. the
5. **... Amazon is a river.**
A. the B. an C. a D. –
6. **Is there anything on ... television tonight?**
A. the B. an C. a D. –
7. **I need ... dictionary.**
A. an B. the C. a D. –
8. **We're looking for ... "Dostyk" Hotel.**
A. a B. the C. an D. –
9. **Can you play ... chess?**
A. – B. the C. a D. an
10. **Where do you usually have ... lunch?**
A. the B. an C. a D. –
11. **... students are happy people.**
A. – B. the C. an D. a
12. **Which is ... best restaurant in Almaty?**
A. – B. the C. an D. a
13. **... life of a butterfly is very short.**
A. – B. a C. an D. the
14. **She likes writing ... letters.**
A. – B. the C. a D. an
15. **My uncle's office is on ... twelfth floor.**
A. – B. an C. the D. a
16. **Is there ... post-office near here?**
A. an B. a C. the D. –
17. **– Where is Julia? – She is in ... bed.**
A. – B. the C. an D. a
18. **She is ... most hardworking student in our group.**
A. a B. – C. an D. the

19. He wants to be ... architect.
A. a B. an C. - D. the
20. You mustn't laugh at ... old. We will be old one day.
A. an B. a C. the D. -
21. Who is ... Minister of Health now?
A. a B. the C. an D. -
22. She plays ... basketball very well.
A. an B. the C. - D. a
23. ... Pacific Ocean is between the USA and Japan.
A. the B. a C. an D. -
24. We have got ... country house in Talgar.
A. an B. a C. an D. the
25. My niece studies in ... USA.
A. an B. a C. - D. the
26. Teacher: Where is Michael? Sheila: He is in ... hospital. He is very ill.
A. - B. the C. a D. an
27. ... Otyrar is a five-star hotel.
A. an B. the C. a D. -
28. ... Nile flows into the Mediterranean Sea.
A. - B. a C. the D. an
29. Put ... milk into the fridge.
A. - B. the C. a D. an
30. Do you think he is ... honest man?
A. the B. - C. a D. an
31. - Where is your mother? - She has gone to ... school.
A. - B. the C. an D. a
32. Mr Atkins went to ... prison this morning to visit his friend.
A. the B. - C. an D. a
33. ... coffee is imported from Brazil.
A. a B. the C. an D. -
34. ... Chinese invented the printing.
A. - B. the C. a D. an
35. ... sun shining today.
A. an B. - C. a D. the

MODAL VERBS (МОДАЛЬ ЕТІСТІКТЕР)

Модаль етістіктер іс-қимылды тікелей білдірмейді. Олар сөйлеушінің іс-қимылға қатысын білдіреді. Ағылшын тілінде модаль етістіктер негізгі етістіктермен (**V1**) немесе тұйық рай формасындағы етістіктермен (**to+V1**) бірге қолданылады.

CAN + V₁

Can + V₁ қабілеттілікті, жасай алу мүмкіншілігін, болжамды, өтінішті және рұқсат сұрауды білдіреді

1) қабілеттілік

She can speak English.

Ол ағылшынша сөйлей алады.

She can't speak English.

Ол ағылшынша сөйлей алмайды.

Can she speak English?

Ол ағылшынша сөйлей ала ма?

Which languages can she speak?

Ол қай тілдерде сөйлей алады?

2) жасай алу мүмкіншілігі

I can translate this article today.

Мен бұл мақаланы бүгін аудар аламын.

I can't translate this article today.

Мен бұл мақаланы бүгін аудар алмаймын.

Can you translate this article today?

Сіз бұл мақаланы бүгін аудар аласыз ба?

When can you translate this article?

Сіз бұл мақаланы қашан аудар аласыз?

3) болжам

We can go to Astana tomorrow.

Біздің ертең Астанаға кетуіміз мүмкін.

We can't go to Astana tomorrow.

Біздің ертең Астанаға кетпеуіміз мүмкін.

Can you go to Astana tomorrow?

Сіздің ертең Астанаға кетуіңіз мүмкін бе?

When can you go to Astana?

Сіздің қашан Астанаға кетуіңіз мүмкін?

4) өтініш

Can you help me?

Сіз маған көмектесе аласыз ба?

Can you lend me some money?

Маған қарызға біраз ақша бере аласыз ба?

5) рұқсат сұрау

Can I ask you a question?

Сізге бір сұрақ қоюға бола ма?

Can I use your telephone?

Телефоныңызды қолдануыма бола ма?

Affirmative Sentences (Болымды сөйлемдер):

I can use a computer very well.

Мен компьютерді өте жақсы қолдана аламын.

Malika can speak four languages fluently.

Малика төрт тілде еркін сөйлей алады.

We can translate this article without a dictionary.

Біз бұл мәтінді сөздіксіз аудар аламыз.

We can move to Almaty this year.

Біз биыл Алматыға көшуіміз мүмкін.

Negative Sentences (Болымсыз сөйлемдер):

I can't come to tomorrow's meeting.	Мен ертеңгі жиналысқа келе алмаймын.
I can't read his handwriting at all.	Мен оның қол жазуын тіпті оқи алмаймын.
I'm sorry, I can't help you.	Өкінішке орай, сізге көмектесе алмаймын.
I can't promise, but I'll do my best.	Уәде бере алмаймын, алайда қолымнан келгенін жасаймын.

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

Can you translate business letters into German?	Іскерлік хаттарын немісшеге аударасыз ба?
Can they play chess?	Олар шахмат ойнай ала ма?
Can I borrow your dictionary?	Сөздігіңізді ала тұруыма бола ма?
Can you take us to the airport?	Сіз бізді әуежайға апара аласыз ба?

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

How many languages can you speak?	Сіз қанша тілде сөйлей аласыз?
Which musical instruments can she play?	Ол қандай музыкалық аспаптарда ойнай алады?
What time can they leave work today?	Олар бүгін жұмыстан қаншада шыға алады?
How many articles can you translate a day?	Бір күнде қанша мақала аударасыз?

COULD + V₁

Could + V₁ өткен шақта қабілеттілікті, өткен шақта бір істі орындай алу мүмкіншілігін, шындыққа қарама-қайшы мүмкіншілікті және сыпайы өтінішті білдіреді. Мысалы:

I. өткен шақта қабілет

1. He could drive a car when he was fifteen. Ол он бес жасында машина айдай алатын.
2. I couldn't use a computer when I finished high school. Лицейді бітірген кезімде компьютер қолдана алмайтынмын.
3. They could speak three languages fluently when they graduated from university. Олар университетті бітірген кездерінде үш тілде еркін сөйлей алатын.

4. She couldn't speak any Kazakh when she came to Kazakhstan for the first time. Ол Қазақстанға алғаш рет келген кезінде қазақша мүлдем сөйлей алмайтын.

II. өткен шақта жасай алу мүмкіншілігі

1. We could read the Arabic texts easily in class yesterday. Біз кеше дәрісте арабша мәтіндерді оңай оқи алдық.
2. I'm very pleased, because I could translate the article without dictionary. Өте қуаныштымын, өйткені мақаланы сөздіксіз аударар алдым.
3. He couldn't pass the TOEFL exam. Ол TOEFL емтиханынан өте алмады.
4. We couldn't sleep because of the noise last night. Біз кеше түнде айқай-шудан ұйықтай алмадық.

III. шындыққа қарама-қайшы мүмкіншілік

1. If the weather were fine tomorrow, we could go for a picnic. Ертең ауа-райы жақсы болғанда, пикникке бара алатын едік.
2. If Meruert were here, she could translate this article quickly. Меруерт осында болғанда, бұл мақаланы жылдам аударар алушы еді.

IV. сыпайы өтініш

1. Could you lend me some money? Маған қарызға біраз ақша бере аласыз ба?
2. Could you take us to the airport? Бізді әуежайға апара аласыз ба?
3. Could you send us your biography by fax? Өмірбаяныңызды бізге факспен жібере аласыз ба?

MAY + V₁

May + V₁ рұқсат білдіру (яғни рұқсат беру, рұқсат бермеу немесе рұқсат сұрауда) және болжамды білдіру үшін қолданылады. Мысалы:

I. рұқсат беру, рұқсат бермеу, рұқсат сұрау

You **may smoke** on the balcony. Балконда темекі шегуіңізге болады.
You **may not smoke** in here. Бұл жерде темекі шегуіңізге болмайды.
May I smoke in here? Бұл жерде темекі шегуіме бола ма?
Where **may I smoke**? Қайда темекі шегуіме болады?

Еске сақтаңыз: **May + V₁** рұқсат сұрауда өте жиі қолданылады.

May I come in? Кіруіме бола ма?
May we ask you a question? Сізге бір сұрақ қоюға бола ма?

II. болжам

It **may rain** tonight.

Бүгін кешке жаңбыр жаууы мүмкін.

It **may not rain** tonight.

Бүгін кешке жаңбыр жаумауы мүмкін.

Мысалдар:

You may watch TV only when you do your homework.

Үй жұмысында орындап болған соң ғана, теледидар көруіне болады.

You may use these computers whenever you want.

Қалаған уақыттарында мына компьютерлерді қолдануларыңа болады.

I may be late. Don't wait for me.

Мен кешуігім мүмкін. Мені күтпеңдер.

We may go on holiday in July this year.

Биыл демалысқа шілде айында шығуымыз мүмкін.

You may not use dictionaries during the exam.

Емтиханда сөздік қолдануларыңа болмайды.

She may not come to the meeting.

Ол жиналысқа келмеуі мүмкін.

May I come in?

Кіруіме бола ма?

May we leave work early today?

Бүгін жұмыстан ерте шығуымызға бола ма?

MIGHT + V₁

Might модаль етістігі болжам және шындыққа қарама-қайшы мүмкіншілікті білдіру үшін қолданылады.

I. болжам

It **might rain** tonight.

Бүгін кешке жаңбыр жаууы мүмкін.

It **might not rain** tonight.

Бүгін кешке жаңбыр жаумауы мүмкін.

Can және **may** модаль етістіктері де болжамды білдіреді, бірақ **might** оларға қарағанда жүзеге асу мүмкіншілігі өте аз іс-қимылды білдіреді.

Төменде берілген үш сөйлем де қазақ тіліне “Бүгін кешке жаңбыр жаууы мүмкін” деп аударылады. Алайда әрқайсысының жүзеге асу мүмкіншіліктері өзгеше.

It **can rain** tonight. 70-80 % It **may rain** tonight. 50 % It **might rain** tonight. 30 %

II. шындыққа қарама-қайшы мүмкіншілік

If the weather were fine tomorrow, we might go for a picnic.

Ертең ауа-райы жақсы болғанда, пикникке бара алатын едік.

If Meruert were here, she might translate this article quickly.

Меруерт осында болғанда, бұл мақаланы жылдам аударушы еді.

Мысалдар:

I <u>might visit</u> my grandparents next Sunday.	Мен келесі жексенбіде ата-әжеме баруым мүмкін.
They <u>may sell</u> their house.	Олар үйлерін сатуы мүмкін.
We <u>might go</u> to Taraz next week.	Біз келесі аптада Таразға баруымыз мүмкін.
It <u>might snow</u> tomorrow afternoon.	Ертен түстен кейін қар жаууы мүмкін.
We <u>might not go</u> to the course tomorrow.	Біз ертең курсқа баруымыз мүмкін.
They <u>might not come</u> to the wedding.	Олар тойға келмеуі мүмкін.
It <u>might not rain</u> tonight.	Бүгін кешке жаңбыр жаумауы мүмкін.
He <u>might not go</u> to Italy for his holiday this year.	Ол биыл демалысқа Италияға бармауы мүмкін.

MUST + V₁

Must + V₁ қажеттілік, міндеттілікті, парызды білдіру үшін қолданыла отырып, қазақ тіліне жасауы керек деп аударылады. Болымсыз сөйлемдерде әдетте тыйым салуды білдіру үшін қолданылады. Мысалы:

You must use this entrance.	Сендердің бұл есікті қолдануларын керек.
You mustn't use this entrance.	Сендердің бұл есікті қолданбауларын керек.
Must we use this entrance?	Біздің бұл есікті қолдануымыз керек пе?
Which entrance must we use ?	Біздің қай есікті қолдануымыз керек?

Affirmative Sentences (Болымды сөйлемдер):

We <u>must always</u> tell the truth.	Біз әрқашан шындықты айтуымыз керек.
I <u>must study</u> for the exam this weekend.	Бұл аптаның соңында емтиханға дайындалуым керек.
We <u>must buy</u> the tickets for the concert in advance.	Концертке билетті алдын ала сатып алуымыз керек.
They <u>must pay</u> their house rent by the end of this week.	Олар пәтерақыларын бұл аптаның соңына дейін төлеулері керек.
He <u>must take</u> this medicine three times a day.	Ол мына дәріден күніне үш рет ішуі керек.

Negative Sentences (Болымсыз сөйлемдер):

You <u>mustn't speak</u> loudly in the library.	Сендердің кітапханада дауыстап сөйлеспеулерің керек.
You <u>mustn't drive</u> too fast.	Сенің тым жылдам машина айдамауың керек.
I <u>mustn't be late</u> for work, otherwise the boss will fire me.	Жұмысқа кешікпеуім керек, әйтпесе бастық жұмыстан шығарып жібереді.
You <u>mustn't speak</u> to each other during the exam.	Сендер емтиханда бір-біріңізбен сөйлеспеулерің керек.
We <u>mustn't make a noise</u> , otherwise the neighbours will make a complaint.	Шуламауымыз керек, әйтпесе көршілер шағым жасайды.

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

Must you go to work on Saturdays?	Сенбі күндері жұмысқа баруыңыз керек пе?
Must he stay in the hostel every day?	Ол күнде жатақханада қалуы керек пе?
Must I prepare the dinner every day?	Күнде кешкі тамақты дайындауым керек пе?
Must we enter the TOEFL exam?	TOEFL емтиханына кіруіміз керек пе?
Must we fill in the form in block letters?	Мына форманы үлкен әріптермен толтыруымыз керек пе?

Interrogative Sentences (Сұраулы сөйлемдер):

Which exams must I enter?	Қандай емтихандарға кіруім керек?
How many hours must a baby sleep a day?	Сәби күніне қанша сағат ұйықтауы керек?
Which days of the week must you go to the course?	Курсқа аптаның қай күндері баруларың керек?
What time must you be at the airport?	Әуесжайда сағат қаншада болуыңыз керек?
When must she hand in her thesis?	Ол диссертациясын қашан өткізуі керек?

SHOULD + V₁

Should + V₁ ақыл-кеңес беруде, қазақ тіліне «жасауы керек» деп аударылады, бірақ ‘жасағаны жөн’ деген мағынасы да бар. Тіл үйренушілер бұл модаль етістікті көбінесе **must** модаль етістігімен шатастырады. **Must + V₁** қажеттілікті, міндеттілікті және парызды білдіру үшін қолданылады, **should + V₁** болса, ақыл-кеңес беруде қолданылады. Мысалы:

You **should go** on a diet.

Сіздің диета ұстауыңыз керек.

You **shouldn't go** on a diet.

Сіздің диета ұстамауыңыз керек.

Should I go on a diet?

Менің диета ұстауым керек пе?

What kind of diet **should I go**?

Менің қандай диета ұстауым керек?

Affirmative Sentences (Болымды сөйлемдер):

I'm very tired. I should rest for a while.

Қатты шаршап тұрмын. Біраз демалуым керек.

He should pay his debt back to bank this month.

Оның бұл айда банкке қарызын төлеуі керек.

We should keep our hostel clean.

Жатақханамызды таза ұстауымыз керек.

She should see the optician soon.

Оның жақын уақытта көз дәрігеріне көрінуі керек.

You should consult a lawyer about this matter.

Сіздің бұл мәселе бойынша бір адвокатпен кеңесуіңіз керек.

Negative Sentences (Болымсыз сөйлемдер):

Parents shouldn't spoil their children very much.

Ата-аналар балаларын қатты сркелетпеуі керек.

You shouldn't eat fatty meals.

Сізге майлы тамақтар жеуге болмайды.

The children shouldn't watch TV too much.

Балалар көп теледидар караулары керек.

I'm getting fat. I shouldn't eat too much.

Мен семіріп бара жатырмын. Көп тамақ жемеуім керек.

You shouldn't wear that dress. It doesn't suit you at all.

Сенің ол көйлекті кимеуің керек. Ол саған тіптен жараспайды.

HAD BETTER + V₁

Had better + V₁ кеңес беруде қолданылады отырып, қазақ тіліне «істегені дұрыс (жөн)» деп аударылады. Мысалы:

We had better <u>tell</u> him the truth.	Оған шындықты айтқанымыз дұрыс.
We had better <u>not tell</u> him the truth.	Оған шындықты айтпағанымыз дұрыс.
Had we better <u>tell</u> him the truth?	Оған шындықты айтқанымыз дұрыс па?
When had we better <u>tell</u> him the truth?	Оған шындықты қашан айтқанымыз дұрыс?

Affirmative Sentences (Болымды сөйлемдер):

We had better <u>hurry</u> , or we will be late for class.	Асықсақ дұрыс болады, әйтпесе сабаққа кеш қаламыз.
You had better <u>finish</u> your homework instead of watching TV.	Теледидидар қарағанның орнына, үй жұмысыңды бітіргенің жөн болады.
We had better <u>take</u> a taxi, or we will be late for the concert.	Таксиге мінгеніміз дұрыс болады, әйтпесе концертке кеш қаламыз.
You had better <u>explain</u> it to the chairman of your department.	Мұны бөлім меңгерушіңізге түсіндірсеңіз дұрыс болады.
I had better <u>lose</u> some weight, or I can't get on my trousers soon.	Арықтасам жөн болады, әйтпесе жақында шалбарларым сыймай қаламын.

Negative Sentences (Болымсыз сөйлемдер):

You had better <u>not disturb</u> him.	Оны мазаламағаныңыз дұрыс болады.
We had better <u>not miss</u> the lessons.	Сабақтардан қалмасак дұрыс болады.
You had better <u>not drive</u> in the snow. It's very dangerous.	Қарда машина айдамасаң дұрыс болады. Бұл өте қауіпті.
We had better <u>not park</u> here.	Машинаны мұнда қоймасак дұрыс болады.
You had better <u>not sell</u> your flat. The flats will be expensive soon.	Пәтерінді сатпағаның дұрыс. Жақында пәтерлер қымбаттайды.

NEEDN'T + V₁

Needn't + V₁ тек қана болымсыз сөйлемдерде қолданыла отырып, қазақ тіліне «керек емес (қажет емес), керегі жоқ (қажеті жоқ)» деп аударылады. Мысалы:

We **needn't hurry**, because we have got a lot of time.

Асығуымызға керек жоқ, өйткені көп уақытымыз бар.

Мысалдар:

I **needn't buy** a dictionary, because my sister has got a lot of dictionaries. Менің сөздік сатып алуымның қажеті жоқ, себебі әпкемнің көп сөздігі бар.

He **needn't attend** lessons every day, but he has to pass the exams. Оның күнде сабаққа баруы керек емес, бірақ емтихандардан өтуге тиісті.

She is thin, so she **needn't go** on a diet. Ол арық, сондықтан диета ұстауы қажет емес.

He **needn't work**, because his father is a millionaire. Оның жұмыс істеуіне керегі жоқ, себебі әкесі – миллионер.

You **needn't attend** this conference. Сендердің бұл конференцияға қатысуларына керек жоқ.

DAREN'T + V₁

Daren't + V₁ тек қана болымсыз сөйлемдерде қолданылады және қазақ тіліне «батылы жетпейді, дәті бармайды» деп аударылады.

Мысалы:

I **daren't drive** in the fog. Менің тұманда машина айдауға батылым жетпейді.

Мысалдар:

He can swim in the pool, but he **daren't swim** in the sea. Ол бассейнде жүзе алады, бірақ теңізде жүзуге батылы жетпейді.

She **daren't cheat** in the exam. Оның емтиханда біреуден көшіруге батылы жетпейді.

I **daren't tell** a lie to my parents. Менің ата-анама өтірік айтуға батылым жетпейді.

She **daren't go out** alone in the evening. Оның кешке көшеге жалғыз шығуға батылы жетпейді.

They **daren't give** their opinion frankly. Олардың пікірлерін ашық айтуға батылдары жетпейді.

WOULD + V₁

Would + V₁ өткен шақта дағдылы орындалып, ал қазір орындалмайтын іс-қимылдарды білдіру үшін қолданылады. Бірақ бұл сөйлемдерде өткен шақтың мезгіл көрсеткіштері міндетті түрде қолданылуы қажет. **Would + V₁** мұнымен қатар сыпайы өтінішті білдіруде де қолданылады.

I. өткен шақта дағдылы орындалған істер

He would smoke a lot in the past.

Ол бұрын көп темекі шегетін.

She would sing English songs at the concerts when she studied at high school.

Ол лицейде оқып жүрген кезінде концерттерде ағылшынша әндер айтатын.

II. сыпайы өтініш

Would you complete this form?

Мына бланкті толтырып жібересіз бе?

Would you give us some information about your university?

Бізге университетіңіз жайында мағлұмат бересіз бе?

WOULD RATHER + V₁

Would rather + V₁ қалауды, артық санаушылықты білдіреді және қазақ тіліне “қалайды, артық санайды” деп аударылады.

Мысалдар:

I would rather swim than play tennis.

Теннис ойнағанша, жүзгенді қалаймын.

We would rather tell him the truth than tell a lie.

Оған өтірік айтқанша, шындықты айтқанымыз артық.

I would rather not tell her the truth for now.

Оған әзірше шындықты айтпағанды қалаймын.

He would rather walk to work rather than take a bus.

Ол автобуска мінгеннен гөрі, жұмысқа жаяу барғанды қалайды.

BE ABLE + to +V₁

I. Am / is / are able to +V₁ = can + V₁

Am / is / are able + V₁ модаль етістігі осы шақта қабілеттілікті және де жасай алу мүмкіншілігін білдіреді, бірақ жиі қолданылмайды. **Can + V₁** модаль етістігі **am / is / are able + V₁** модаль етістігіне қарағанда ауқымдырақ. **Can + V₁** қабілеттілік және істей алу мүмкіншілігімен қатар болжамды, өтінішті және рұқсат сұрауды да білдіреді. Сондықтан ауызекі тілде **can + V₁**’ді қолданған жөн.

Мысалдар:

I ’m able to translate scientific articles.
(= I can translate scientific articles.)

Мен ғылыми мақалалар аудара аламын.

Mary is able to play draughts very well although she is five. Мәри бес жаста болғанына қарамастан, дойбыны өте жақсы ойнай алады.

Although my niece is ten, she is able to speak three languages fluently. Жиенім он жаста болғанына қарамастан, үш тілде еркін сөйлей алады.

They type very quickly. They are able to type two hundred words a minute. Олар өте жылдам жазады, бір минутта екі жүз сөз жаза алады.

II. Was / were able to +V₁ = could + V₁

Was / were able to +V₁ модаль етістігі өткен шақта жасай алу мүмкіншілігін білдіреді. **Could + V₁** модаль етістігі **was / were able to +V₁** модаль етістігіне қарағанда ауқымдырақ. **Could + V₁** өткен шақта жасай алу мүмкіншілігімен қатар, өткен шақта қабілеттілік, шындыққа қарама-қайшы мүмкіншілік және сыпайы өтінішті білдіреді. Сондықтан сізге ауызекі тілде **could + V₁**'ді қолдануыңыз жөнінде кеңес береміз. Алайда **was / were able to +V₁** модаль етістігінің де жиі қолданылатынын ескертеміз.

Мысалдар:

A boy fell into the lake. Fortunately we were able to rescue him. Бір бала көлге түсіп кетті. Шүкіршілік, оны құтқара алдық.

Despite the storm, the plane was able to land on time. Ұшақ боранға қарамастан, уақытында қона алды.

Unfortunately, he wasn't able to beat his opponent. Өкінішке орай, ол қарсыласын жеңе алмады.

The police weren't able to catch the robbers. Полиция тонаушыларды ұстай алмады.

III. Will be able to +V₁ = can + V₁

Will be able to +V₁ модаль етістігі келер шақта қабілеттілікті және жасай алу мүмкіншілігін білдіреді. Ауызекі тілде **can + V₁**'ді қолданған жөн. Алайда **will be able to +V₁** модаль етістігінің де жиі қолданылатынын ескерткіміз келеді.

Мысалдар:

I hope, I will be able to pass the exam this time. Бұйыртса, бұл жолы емтиханнан өте аламын.

I'm sorry I won't be able to help on this matter. Кешіріңіз, бұл мәселеде сізге көмектесе алмаймын.

IV. Have / has been able to +V₁

a) I can use a computer.

Мен компьютер қолдана аламын.

ә) I have been able to use a computer for five years.

Мен бес жылдан бері компьютер қолдана аламын.

a) Tom can drive a car.

Том машина айдай алады.

ә) Tom has been able to drive a car since he was fifteen.

Том он бес жасынан бері машина айдай алады.

Мысалдар:

My sister has taken the driving test three times, but she hasn't been able to pass it yet. Әпкем жүргізуші емтиханына үш рет кірді, бірақ әлі өте алған жоқ.

He hasn't been able to find a job since he graduated from university. Ол университетті бітіргеннен бері жұмыс таба алмады.

Have you been able to save enough money to buy a car? Машина сатып алу үшін жеткілікті ақша жинай алдыңыз ба?

How long have you been able to drive a car? Сіз қанша уақыттан бері машина айдай аласыз?

HAVE + to +V₁

I. Have / has + to +V₁ осы шақта міндеттілікті, парызды білдіру үшін қолданыла отырып, қазақ тіліне **тиісті, міндетті, мәжбүр** деп аударылады.

I <u>have to get up</u> early every day.	Мен күнде ерте тұруға тиістімін.
I <u>don't have to get up</u> early every day.	Мен күнде ерте тұруға тиісті емеспін.
<u>Do you have to get up</u> early every day?	Сен күнде ерте тұруға тиістісің бе?
What time <u>do you have to get up</u> every day?	Сен күнде қаншада тұруға тиістісің

Мысалдар:

You have to renew your passports soon. Ең қысқа уақытта төлқұжаттарыңыздың мерзімін ұзартуға тиістісіздер.

She has to live on her pension. Ол зейнетақысына күнелтуге мәжбүр.

I don't have to work on Saturdays. Мен жексенбі күндері жұмыс істеуге мәжбүр емеспін.

He doesn't have to help you every time. Ол әрқашан саған көмектесуге тиісті емес.

II. Had + to +V₁ өткен шақта міндеттілікті білдіру үшін қолданыла отырып, қазақ тіліне **тиісті еді, тура келді, мәжбүр болды** деп аударылады

I <u>had to get up</u> early yesterday.	Мен кеше ерте тұруға тиісті едім.
I <u>didn't have to get up</u> early yesterday.	Мен кеше ерте тұруға тиісті емес едім.
<u>Did you have to get up</u> early yesterday?	Сен кеше ерте тұруға тиісті ме едің?
What time <u>did you have to get up</u> yesterday?	Сен кеше қаншада тұруға тиісті едің?

Мысалдар:

I lost my dictionary, so I had to buy a new one. Сөздігімді жоғалтып алдым, сондықтан жаңасын сатып алуға тура келді.

We had to postpone the meeting until next week. Жиналыста келесі аптаға қалдыруға мәжбүр болдық.

I didn't have to work last Saturday.

Мен өткен сенбіде жұмыс істеуге тиісті емес едім.

We were lucky, because we didn't have to wait very long for the dean.

Жолымыз болды, өйткені деканды көп күтуімізге тура келген жоқ

III. Will have + to + V₁ келер шақта міндеттілікті білдіру үшін қолданылады. Қазақ тіліне «тиісті, тура келеді, мәжбүр болады» деп аударылады

I'll have to get up early tomorrow.

Мен кеше ерте тұруға тиістімін.

I won't have to get up early tomorrow.

Мен кеше ерте тұруға тиісті емеспін.

Will you have to get up early tomorrow?

Сен кеше ерте тұруға тиістісің бе?

What time will you have to get up tomorrow?

Сен кеше қаншада тұруға тиістісің?

Мысалдар:

I will have to work on Saturdays next year.

Келесі жылы сенбі күндері жұмыс істеуге тиістімін.

We will have to hire an interpreter if Zhanar doesn't come.

Жанар келмесе, аудармашы табуымызға тура келеді.

Mum, you won't have to wash the dishes by hand. I will buy you a dishwasher soon.

Анашым, ыдыс-аяқты қолыңмен жууға мәжбүр болмайсың. Жақында сізге ыдыс жуатын машина сатып аламын.

We won't have to attend lectures next year.

Біз келесі жылы лекцияларға қатысуға тиісті емеспіз.

USED + to + V₁

Used to + V₁ өткен шақта дағдылы орындалып, қазір орындалмайтын іс-қимылдарды білдіру үшін қолданылады. Мысалы:

I used to eat ten ice-creams a day when I was a child.

Мен бала кезімде күнде он балмұздақ жейтінмін.

I didn't use to eat any ice-creams when I was a child.

Мен бала кезімде еш балмұздақ жемейтінмін.

Мысалдар:

My father gave up smoking last month. He used to smoke two packets of cigarettes a day.

Әкем өткен ай темекі шегуді тастады. Ол күніне екі қорап темекі шегетін.

She used to spend his holiday in Balkash until she got married.

Ол үйленгенге дейін, демалысын Балқашта өткізетін.

You didn't use to play with toys when you were a child.

Сен бала кезінде ойыншықтармен ойнамайтынсың.

He didn't use to smoke at all when he studied at university.

Ол университетте оқып жүргенде, еш темекі шекпейтін.

NEED + to + V₁

Need to + V₁ қажеттілікті білдіреді, көбінесе Simple Present пен Simple Past'ta қолданылады. Мысалы:

You need to go on a diet.	Сенің диета ұстауың керек.
You don't need to go on a diet.	Сенің диета ұстауына керек жоқ.
Do you need to go on a diet?	Сенің диета ұстауың керек пе?
What kind of diet do you need to go on?	Сенің қандай диета ұстауың керек?

Мысалдар:

You need to get a visa to go to Russia.	Ресейге бару үшін виза алуыңыз керек.
He needs to enter the TOEFL exam.	Оның TOEFL емтиханын тапсыруы керек.
She doesn't need to work on Saturdays.	Оның сенбі күндері жұмыс істеуі керек емес.
We didn't need to attend the conference, so we didn't.	Конференцияға қатысуымызға керек емес еді, сондықтан қатыспадық.

OUGHT TO + V₁

Ought to + V₁ ақыл-кеңес беруде қолданылады, оның **should + V₁** модаль етістігімен мағынасы бірдей. Алайда **should + V₁** жиі қолданылады. Мысалы:

You ought to go on a diet.	Сіздің диета ұстауыңыз керек
You ought not to go on a diet.	Сіздің диета ұстамауыңыз керек.

Мысалдар:

You ought to change your job.	Сізге жұмысыңызды ауыстыру керек.
You ought to invite a lot of scientists to the conference.	Конференцияға көп ғалым шақыруларыңыз керек.
Parents ought not to spoil the children very much.	Ата-аналар балаларды қатты еркелетпеуі керек.
You ought not to use the office phone for personal calls.	Офис телефонын жеке мүдделерің үшін қолданбауларың керек.

DARE TO + V₁

Dare to + V₁ көбінесе Simple Present және Simple Past'ta қолданылады, қазақ тіліне «батылы жету, дәті бару» деп аударылады.

Мысалдар:

He dares to give his opinion frankly everywhere.	Оның барлық жерде пікірлерін ашық айтуға батылы жетеді.
---	---

We <u>dared to ski</u> on the mountain this time.	Бұл жолы тауда шаңғы тебуге батылымыз жетті.
I <u>don't dare to tell</u> a lie to my parents.	Менің ата-анама өтірік айтуға батылым жетпейді.
She <u>doesn't dare to drive</u> in the fog.	Оның тұманда машина айдауға батылы жетпейді.
He gave up fighting, because he <u>didn't dare to fight</u> with his opponent.	Ол төбелесуден бас тартты, себебі қарсыласымен төбелесуге батылы жетпеді.
How <u>do you dare to talk</u> to your father like this?	Әкеңмен бұлай сөйлесуге қалай дәтін барады?

BE SUPPOSED TO + V₁

Be supposed + to +V₁ қажеттілікті, міндеттілікті және мүмкіншілікті білдіреді, қазақ тіліне «керек, керек еді, мүмкін» деп аударылады.

Мысалдар:

You <u>are supposed to hand in</u> your thesis within a week.	Диплом жұмыстарыңды бір апта ішінде өткізулерің керек.
It's <u>supposed to rain</u> tonight.	Бүгін кешке жаңбыр жаууы мүмкін.
He <u>was supposed to pay</u> his debt yesterday.	Ол қарызын кеше төлеуі керек болатын.
The train <u>was supposed to arrive</u> at ten o'clock, but it was delayed two hours.	Пойыз сағат онда келуі керек еді, бірақ екі сағат кеш келді.

BE GOING TO + V₁

I. Am / is / are going to + V₁ сөйлеу сәтінен бұрын жоспарланған іс-әрекеттермен қатар, жақын уақытта жүзеге асуы әбден мүмкін іс-қимылдарды да білдіреді. Мысалы:

The Prime-Minister <u>is going to visit</u> the Japan next month.	Премьер-министр келесі айда Жапонияға барады (бармақ).
They're <u>going to move</u> to Taraz next weekend.	Олар келесі аптаның соңында Таразға көшеді (көшпекші).

II. Was / were going to + V₁ өткен уақытта жоспарланған, бірақ жүзеге аспаған немесе жүзеге асып - аспағаны белгісіз іс-әрекеттерді білдіреді. Мысалы:

The Prime-Minister <u>was going to visit</u> Japan last month, but he postponed the business trip until April.	Премьер-министр өткен айда Жапонияға бармақшы болған, бірақ іс-сапарды сәуір айына қалдырады.
They <u>were going to move</u> to Taraz last weekend.	Олар өткен аптаның соңында Таразға көшпек болған.

WOULD PREFER +TO+V₁

Would prefer to + V₁ қалауды, артық санаушылықты білдіреді, қазақ тіліне қалайды, артық санайды, жөн деп ойлайды деп аударылады.

Мысалдар:

I would prefer to swim rather than play tennis.

Теннис ойнағанша жүзгенді артық санаймын.

Sholpan would prefer to watch TV at home rather than go to the cinema.

Шолпан кинотеатрға барғаннан үйде теледидар көргенді қалайды.

I would prefer not to tell her the truth for now.

Оған қазірше шындықты айтпағанды жөн деп ойлаймын.

He would rather to walk to work rather than take a bus.

Ол автобуска мінгеннен гөрі, жұмысқа жаяу барғанды қалайды.

IT'S TIME

I. A. It's time + to + V₁ → уақыт болды, кез келді, шақ келді

It's time **to pay** the house rent.

Пәтерақысын төлейтін кез келді.

It's time **to go to bed**.

Жататын уақыт болды.

Ә. It's time + for ... **to+ V₁** → уақыты болды, кезі келді, шағы келді

It's time for us **to pay** the house rent.

Біздің пәтерақысын төлейтін кезіміз келді.

It's time for children **to go to bed**.

Балалардың жататын уақыты болды.

II. It's time + (that) бастауыш + V₂ → уақыты болды, кезі келді, шағы келді

It's time (that) we **paid** the house rent.

Біздің пәтерақысын төлейтін кезіміз келді.

It's time (that) the children **went** to bed.

Балалардың жататын уақыты болды.

TEST on MODAL VERBS

1. **You look seriously ill, you ... see the doctor immediately.**
 A. ought B. should C. may D. can
2. **When I was a child, my grandfather ... tell me stories about our prophet.**
 A. would have B. may have C. should D. would
3. **It's time we ... the house. We haven't painted it for a long time.**
 A. paint B. have painted C. painted D. to pain
4. **She ... go out alone in the evenings.**
 A. daren't B. needn't C. don't have to D. might not
5. **We ... call the doctor right away. He is unconscious.**
 A. would rather B. ought C. had better D. might
6. **He ... to dance well, but now he does.**
 A. used B. wouldn't C. couldn't D. didn't use
7. **I ... change my job than move to another city.**
 A. prefer B. would prefer C. had better D. would
 rather
8. **Sue will have an eye operation next week. After the operation she ... to see well.**
 A. can B. will be able C. must D. has to
9. **Prince Charles ... visit the Central Asia at the end of this month.**
 A. is going B. may have C. is to D. will have
10. **She ... to tell him the truth.**
 A. don't dare B. daren't C. needn't D. didn't dare
11. **A: Mr Smith drink heavily nowadays. B: Really? He never ... to drink alcohol.**
 A. didn't use B. daren't C. used D. mustn't
12. **I ... to spend my holiday in China, but I changed my mind.**
 A. would rather B. had C. was going D. was
13. **A: Arman got a low point on the TOEFL exam. B: He ... be very sad.**
 A. had to B. must C. can D. might
14. **Mr Mackintosh ... to make the opening speech.**
 A. is supposed B. has C. would rather D. had better
15. **He wants to be left alone. You ... not disturb him now.**
 A. may B. might C. had better D. would rather
16. **Doctors ... wear a white uniform in hospital.**
 A. have to B. mustn't C. don't have to D. needn't
17. **I ... to speak to the boss yesterday. Because he was very nervous.**
 A. daren't B. dare to C. didn't dare D. don't dare

18. **David can use a computer very well. He ... to use it since he started primary school.**
 A. was able B. have been able C. is able D. has been able
19. **You ... wear yellow. It doesn't suit you.**
 A. may not B. shouldn't C. might not D. needn't
20. **The bus ... arrive at 10 o'clock, but it was delayed two hours.**
 A. was supposed B. is supposed to C. was suppose to D. was supposed to
21. **I would rather you ... tell her the truth.**
 A. don't B. mustn't C. needn't D. didn't
22. **... you fill in this form, please?**
 A. may B. would C. might D. must
23. **You ... drive fast. There is a speed limit here.**
 A. needn't B. can't C. mustn't D. might not
24. **He ... to work, because his father is a millionaire.**
 A. mustn't B. don't have C. needn't D. doesn't have
25. **Jack: I don't feel like studying a lesson tonight.**
Bob: We ... to the cinema if you like.
 A. can go B. would go C. might go D. had better
26. **My uncle ... smoke two packets of cigarettes a day before he gave up smoking.**
 A. had to B. used to C. was going to D. would rather
27. **We ... enter the TOEFL exam, but we must learn to speak English.**
 A. needn't B. don't need C. daren't D. had not better
28. **Ethel: ... you turn on the light, please? Jane: Certainly.**
 A. shall B. may C. will D. might
29. **The train is leaving in a minute. It's time for us ... goodbye to each other.**
 A. say B. to say C. said D. have said
30. **If I didn't go to work tomorrow, I ... come on an excursion with you.**
 A. can B. may C. must D. could
31. **You ... smoke in the classroom.**
 A. needn't B. might not C. may not D. daren't
32. **Anna: Why are you so late? Bill: We ... wait for our test results.**
 A. must have B. should have C. had to D. would prefer
33. **He broke the window again. I think it's time we ... him.**
 A. punish B. punished C. to punish D. may punish
34. **Yesterday a girl fell into the river, but fortunately George ... to rescue her.**
 A. was able B. might C. could D. couldn't
35. **I think you ... to apply for this job.**
 A. should B. must C. ought D. daren't

THE PASSIVE VOICE (ЫРЫҚСЫЗ ЕТІС)

to be + V₃

Қазақ тіліндегідей, тілінде де әдетте ырықсыз етісті сөйлемдерде іс-қимылды кімнің істегендігі көрсетілмейді. Істің иесі көрсетілген жағдайда да, баса айтылмайды. Атап айтқанда, ырықсыз етісті сөйлемдерде орындалған іске көбірек көңіл бөлінеді.

Мысалы:

This bridge **was built** two years ago.

Бұл көпір екі жыл бұрын салынды.

This bridge **was built** *by a German construction company* two years ago.

Бұл көпір екі жыл бұрын бір неміс құрылыс компаниясы тарапынан салынды.

Passive Voice in Simple Present

am / is / are + V₃

Active Voice: They *build* a school every year.

Олар жыл сайын мектеп салады.

Passive Voice: A school **is built** every year.

Жыл сайын мектеп салынады.

Passive Voice in Simple Past

was / were + V₃

Active Voice: They *built* this school last year.

Олар бұл мектепті былтыр салды.

Passive Voice: This school **was built** last year.

Бұл мектеп былтыр салынды.

Passive Voice in Present Continuous

am / is / are + being + V₃

Active Voice:

They *are building* a new school opposite the stadium now.

Олар қазір стадионның қарсысына мектеп салып жатыр.

Passive Voice:

A new school **is being built** opposite the stadium now.

Қазір стадионның қарсысына мектеп салынып жатыр.

Passive Voice in Past Continuous

was / were being + V₃

Active Voice:

They *were building* a new school when I finished high school.

Мен лицейді бітірген кезде олар жаңа мектеп салып жатыр еді.

Passive Voice:

A new school **was being built** when I finished high school.

Мен лицейді бітірген кезде жаңа мектеп салынып жатыр еді.

Passive Voice in Present Perfect Tense

have / has been + V₃

Active Voice:

They **have built** this school *this year*.

Ол бұл мектепті биыл салды. (жыл әлі біткен жоқ)

Passive Voice:

This school **has been built** *this year*.

Бұл мектеп биыл салынды.

Passive Voice in Past Perfect

had been + V₃

Active Voice:

They **had built** a school when we returned from America.

Біз Америкадан оралғанда, олар мектеп салып қойған еді.

Passive Voice:

A school **had been built** when we returned from America.

Біз Америкадан оралғанда, мектеп салынып қойған еді.

Passive Voice in Simple Future

will be + V₃

Active Voice: They **will build** a new school in our village next year.

Олар келесі жылы біздің ауылда жаңа мектеп салады.

Passive Voice: A new school **will be built** in our village next year.

Келесі жылы біздің ауылда жаңа мектеп салынады.

Passive Voice in Modals

must / should / can / may + be + V₃

need + to be / have (has) + to be + V₃

Active Voice: They **may build** a new school in our village next year.

Олар келесі жылы біздің ауылда жаңа мектеп салуы мүмкін.

Passive Voice: A new school **may be built** in our village next year.

Келесі жылы біздің ауылда жаңа мектеп салынуы мүмкін.

Active Voice: They **have to build** a new school in our village next year.

Олар келесі жылы біздің ауылда жаңа мектеп салуға тиісті.

Passive Voice: A new school **has to be built** in our village next year.

Келесі жылы біздің ауылда жаңа мектеп салынуға тиісті.

Passive Voice in Going to Future

am / is / are going + to be + V₃

Active Voice: They **are going to build** a new school in our village next year.

Олар келесі жылы біздің ауылда жаңа мектеп салады.

Passive Voice: A new school **is going to be built** in our village next year.

Келесі жылы біздің ауылда жаңа мектеп салынады.

Passive Voice in Simple Present

The windows are cleaned every week. Терезелер апта сайын тазаланады.

Passive Voice in Simple Past

The windows were cleaned last week. Терезелер өткен аптада тазаланды.

Passive Voice in Present Continuous

The windows are being cleaned now. Терезелер қазір тазаланып жатыр.

Passive Voice in Past Continuous

When the guests came, the windows were being cleaned. Қонақтар келгенде, терезелер тазаланып жатыр еді.

Passive Voice in Present Perfect

The windows have just been cleaned. Терезелер жаңа ғана тазаланды.

Passive Voice in Past Perfect

Before it rained, the windows had just been cleaned. Жаңбыр жаумастан бұрын, терезелер енді ғана тазаланған еді.

Passive Voice in Simple Future

The windows will be cleaned next week. Терезелер келесі аптада тазаланады.

Passive Voice in Going to Future

The windows are going to be cleaned next week. Терезелер келесі аптада тазаланады.

Passive Voice in Modals

The windows must be cleaned next week. Терезелер келесі аптада тазалануы керек.

Passive Voice in Simple Present

Мысалдар:

1. Cheese is made from milk.	Ірімшік сүттен жасалады.
2. Valuable documents are kept in the safe.	Құнды құжаттар сейфте сақталады.
3. German isn't taught at our university.	Біздің университетте немісше оқытылмайды.
4. These watches aren't made in Japan, they are made in China.	Бұл сағаттар Жапонияда жасалмайды, Қытайда жасалады.
5. Is bread sold at your supermarket?	Сіздің әмбебап дүкенде нан сатыла ма?
6. Are Mercedes cars made in France?	Мерседестер Францияда шығарыла ма?
7. How is this sentence translated into Kazakh?	Бұл сөйлем қазақшаға қалай аударылады?
8. Which foreign languages are taught at your university?	Сіздің университетте қай тілдер оқытылады?

Passive Voice in Simple Past

Мысалдар:

1. Our university was founded ten years ago.	Біздің университет он жыл бұрын құрылды.
2. A lot of valuable paintings were stolen from the art museum last week.	Өткен аптада Өнер мұражайынан көптеген құнды суреттер ұрланды.
3. We weren't invited to the wedding.	Біз тойға шақырылған жоқпыз.
4. Your document wasn't signed yesterday, because the dean didn't come to work.	Кеше құжатыңызда қол қойылған жоқ, себебі декан жұмысқа келген жоқ.
5. Was the first book printed in Germany or in China?	Алғашқы кітап Германияда басылды ма, әлде Қытайда ма?
6. Were many people injured in the accident?	Жол апатында көп адам жараланды ма?
7. How many people were invited to the wedding?	Тойға қанша адам шақырылды?
8. What company was this bridge constructed by?	Бұл көпір қай компания тарапынан салынды?

Passive Voice in Present Continuous

Мысалдар:

1. Your thesis is still being discussed.	Сенің диссертацияң әлі талқыланып жатыр.
2. A big shopping center is being built opposite our house .	Біздің үйдің қарсысында үлкен сауда орталығы салынып жатыр.
3. Don't go into that room. The floor is being polished there.	Ол бөлмеге кірме. Едені сырланып жатыр.
4. Don't enter the assembly hall. A scientific conference is being held there.	Мәжіліс бөлмесіне кірме. Ол жерде ғылыми конференция өтіп жатыр.
5. Is Shyngys Aitmatov's latest novel still being translated?	Шыңғыс Айтматовтың соңғы романы әлі аударылып жатыр ма?
6. Are the "Toyota" cars made in China now?	"Тойота" машиналары қазір Қытайда жасалып жатыр ма?
7. How many hospitals are being built in Astana now?	Астанада қазір қанша аурухана салынып жатыр?
8. What problems are being discussed at the meeting?	Жиналыста қандай мәселелер талқыланып жатыр?

Passive Voice in Past Continuous

Мысалдар:

1. When the quests came, the walls of the living- room was being painted.	Қонақтар келгенде, қонақ бөлменің қабырғасы боялып жатыр еді.
2. While they were studying at university, the Underground was being build in Almaty.	Олар университетте оқып жүргенде, Алматыда метро салынып жатыр еді.
3. When I arrived, my car wasn't still being repaired. I had to wait.	Мен барғанда машинама әлі жөнделіп жатқан жоқ еді. Күтуге тура келді.
4. When we moved to Almaty, these houses weren't still being built.	Біз Алматыға көшіп келгенде, бұл үйлер әлі салынып жатқан жоқ еді.
5. Was this bridge being constructed when you moved to Aktau?	Сіз Ақтауға көшіп келгенде, бұл көпір салынып жатыр ма еді?
6. Was your flat being redecorated when you were on holiday?	Сіздер демалыста болғанда, үйлеріңіз жөндеуден өтіп жатыр ма еді?
7. What problems were being discussed at the meeting when you arrived?	Сіздер барған кезде жиналыста қандай мәселелер талқыланып жатыр еді?
Whose thesis was being discussed when you entered the meeting room?	Мәжіліс бөлмесіне кіргенінде, кімнің диссертациясы талқыланып жатыр еді?

Passive Voice in Present Perfect

Мысалдар:

1. Many new buildings have been built in Almaty <i>lately</i> .	Соңғы кезде Алматыда көптеген ғимараттар салынды.
2. Be careful! The doors have <i>just</i> been painted.	Байқа! Есіктер жаңа ғана сырланды.
3. His novel hasn't been published <i>yet</i> .	Оның романы әлі жарияланған жоқ.
4. The criminals haven't been caught <i>yet</i> .	Қылмыстылар әлі ұсталған жоқ.
5. Have the business letters been translated into English <i>yet</i> ?	Іс-хаттары ағылшынша аударылды ма?
6. Has my document been signed <i>yet</i> ?	Менің құжатыма қол қойылды ма?
7. How many hospitals have been built <i>this year</i> ?	Биыл қанша аурухана салынды?
8. <i>How long</i> has this bridge been constructed?	Бұл көпір қанша уақыттан бері салынып жатыр?

Passive Voice in Past Perfect

Мысалдар:

1. By the time we arrived, the house had been sold.	Біз барғанға дейін үй сатылып кеткен еді.
2. The boss said the contract had <i>already</i> been signed.	Бастық келісім шартқа әлдеқашан қол қойылғанын айтты.
3. When I phoned, your documents hadn't been translated <i>yet</i> .	Мен телефон соққанда, құжаттарың әлі аударылған жоқ еді.
4. He was surprised, because he hadn't been invited to his closest friend's wedding.	Ол таң қалды, өйткені ол ең жақын досының тойына шақырылмаған еді.
5. Had all the tickets been sold by 5 o'clock?	Барлық билеттер беске дейін сатылып кеткен бе еді?
6. Had your documents been signed when you called?	Сен телефон соққанда, құжаттарыңа қол қойылған ба еді?
7. How many tickets had been delivered by the time the concert started?	Концерт басталғанға дейін қанша билет сатылып еді?
8. How much money had been spent on education by the last election?	Соңғы сайлауға дейін білім саласына қанша ақша жұмсалған еді?

Passive Voice in Simple Future

Мысалдар:

1. The results of the exam will be announced in three days.	Емтиханның нәтижелері үш күннен кейін хабарланады.
2. A lot of famous poets and writers will be invited to the conference.	Конференцияға көптеген атақты ақындар мен жазушылар шақырылды.
3. Unfortunately, your salaries won't given this week.	Өкінішке орай, айлықтарыңыз бұл аптада берілмейді.
4. The new brochures won't be sent to the customers tomorrow, they aren't ready yet.	Жаңа брошюралар клиенттерге ертең жіберілмейді, олар әлі дайын емес.
5. Will your article be published in the newspaper tomorrow?	Мақалаң ертең газетте жарияланады ма?
6. Will this problem be discussed at tomorrow's meeting?	Бұл мәселе ертеңгі жиналыста талқыланады ма?
7. How many scientists will be invited to the congress?	Конгреске қанша ғалым шақырылды?
8. Where will the next meeting be held?	Келесі жиналыс қайда өтеді?

Passive Voice in Modals

Мысалдар:

1. New members must be registered by next week.	Жаңа мүшелердің келесі аптаға дейін тіркелуі керек.
2. These bills have to be paid by the end of this month.	Бұл төлемақылар бұл айдың соңына дейін төленуге тиісті.
3. The car needs to be repaired soon.	Машинаның ең қысқа мерзімді жөнделуі керек.
4. I think the detective may be killed next.	Менің ойымша, енді детектив өлтірілуі мүмкін.
5. The yard needs to be cleaned soon.	Ауланың ең қысқа уақытта тазалануы керек.
6. This article can not be translated in one day, it's very difficult.	Бұл мақаланың бір күнде аударылуы мүмкін емес, ол өте қиын.
7. The fair may not been opened next week.	Көрме келесі аптада ашылмауы мүмкін.
8. The children shouldn't been spoilt too much.	Балаларды тым қатты еркелетпеу керек.

Exercise: 53. Put the following sentences into Passive Voice:

1. They took the injured man to hospital.
2. They will serve lunch after the meeting.
3. We use the living room as a dining room.
4. When the guests came, we were cleaning the windows.
5. They are showing the art gallery to the guests.
6. Thousands of people visit this museum every year.
7. Mukhtar Shakhanov wrote this poem when he was eighteen years old.
8. They serve dinner at 6 o'clock.
9. When I switched on TV, Makpal Zhunisova was singing my favourite song.
10. The company often sends Mr Beksultanov to South Korea.
11. We import coffee from Brazil.
12. Mr Taylor signed the documents yesterday.
13. They haven't announced the exam results yet.
14. When did they build this hospital?
15. Who invented the telephone?

Exercise: 54. Put the following sentences into Active Voice:

1. A number of fairs are organized by the company "Atamura" every year.
2. The walls haven't been painted by the workers yet.
3. I was offered a job at the hospital.
4. Your documents weren't signed by the boss yesterday.
5. The children under eighteen can not be admitted to the night club.
6. The meeting was postponed by the minister until next week.
7. The house rent must be paid by us as soon as possible.
8. I think the business trip may be cancelled by the General Manager.
9. Our test papers are being checked by the teachers now.
10. The thieves were caught by the police yesterday.
11. They will be taken to the zoo by their teacher next week.
12. A new project was proposed by Mr Dosymov at yesterday's meeting.
13. The terrorists have to be caught by the police force as soon as possible.
14. Who will this novel be translated by?
15. Who was America discovered by?

TEST on PASSIVE VOICE

1. **This restaurant ... two years ago.**
A. has been opened B. had been opened C. was opened D. have been opened
2. **Your shoes ... at the moment.**
A. are repaired B. repaired C. are being repaired D. have been repaired
3. **Yesterday's meeting ... until next week.**
A. will be postponed B. has been postponed C. had been postponed D. was postponed
4. **English ... all over the world by millions of people.**
A. were spoken B. is spoken C. was speaking D. have been spoken
5. **How many participants ... to the conference in May?**
A. will have been invited B. was invited C. will be invited D. are invited
6. **Almaty ... at the foot of Alatau.**
A. was situated B. is situated C. will be situated D. had been invited
7. **His mobile phone ... yet. I think it will be ready by tomorrow.**
A. isn't repaired B. wasn't repaired C. hasn't been repairing D. hasn't been repaired
8. **Which foreign languages ... at your course?**
A. have been taught B. would be taught C. are taught D. must be taught
9. **Economic conditions have changed considerably since the last election**
A. has made B. was made C. were made D. had been made
10. **In our country the Members of the Parliament ... by the people.**
A. are elected B. will be elected C. was elected D. had been elected
11. **How much money ... on this project?**
A. were spent B. are spent C. was spent D. have spent
12. **My car ... still ... by the mechanic.**
A. had / been repaired B. was / been repaired C. is / repaired D. is / being repaired
13. **Who ... this mosque ... ?**
A. was / built B. was / built by C. has / built by D. will / built by
14. **Your passport needs ... before you go abroad.**
A. renewed B. to renew C. to be renewing D. to be renewed
15. **Our university ... in 1995.**
A. was found B. has been founded C. was founded D. may be founded

16. **Newspapers ... at the newsagent's.**
 A. is sold B. were sold C. are sold D. had been sold
17. **The football match ... because of the bad weather.**
 A. was cancelled B. will have been cancelled C. will cancelled D. is cancelled
18. **A textile factory ... near the railway station next year.**
 A. is going to build B. would be built C. will build D. is going to be built
19. **The painting which was stolen from the art gallery ... so far.**
 A. isn't been found B. wasn't found C. hasn't been found D. couldn't found
20. **An ancient civilization ... while they were digging the area to build a school.**
 A. were discovered B. was discovered C. has been discovered D. had been discovered
21. **I can't leave the house at the moment, because our new furniture**
 A. is fitting B. may be fitting C. is being fitted D. must have been fitted
22. **The telephone ... by Graham Bell.**
 A. was invented B. was been invented C. has been invented D. was being invented
23. **The flat ... by the time we arrived.**
 A. was rented B. have been rented C. has been rented D. had been rented
24. **The injured need ... to hospital immediately.**
 A. to be taken B. be taken C. to being taken D. to have taken
25. **The person you have called ... reached at the moment.**
 A. wasn't being B. must not be C. can not be D. have not been
26. **Sorry about the mess. The house ... at the moment.**
 A. is going to be redecorated B. is being redecorated
 C. has been redecorated D. has being redecorated
27. **Tomorrow's conference ... at the Concert Hall.**
 A. will hold B. will have been held C. will be held D. is going to hold
28. **Her parents died when she was a baby, so she ... by her aunt.**
 A. was brought up B. has been brought up C. would bring up D. brought up
29. **The chairs which were broken ... as soon as possible.**
 A. can be repaired B. must be repaired C. must been repaired D. had been repaired
30. **Doctors will start the treatment when the diagnosis**
 A. will be confirmed B. is confirmed C. was confirmed D. would confirm

THE CAUSATIVE (ӨЗГЕЛІК ЕТІС)

Өзгелік етіс іс-әрекеттің біреудің араласуымен орындалғанын білдіреді. Ағылшын тілінде өзгелік етістің бірнеше түрі бар. Алдымен өзгелік етістің **have** көмекші етістігімен жасалатын түрін алайық. Өйткені өзгелік етістің бұл түрі өте жиі қолданылады. **Have** көмекші етістігі шақтарға қарай жіктеледі. Өр шақтық тұлғадағы жіктелуін қарайық:

have + smth + V₃

Causative in Simple Present

have / has + smth + V₃

Active Voice:

They build a school every year.

Олар жыл сайын мектеп салады.

Causative:

They **have** a school **built** every year.

Олар жыл сайын мектеп салғызады.

Causative in Simple Past

had + smth + V₃

Active Voice:

They built a school last year.

Олар былтыр мектеп салды.

Causative:

They **had** a school **built** last year.

Олар былтыр мектеп салғызды.

Causative in Present Continuous

am / is / are + having + smth + V₃

Active Voice:

They are building a school now.

Олар қазір мектеп салып жатыр.

Causative:

They **are having** a school **built** now.

Олар қазір мектеп салғызып жатыр.

Causative in Past Continuous

was / were + having + smth + V₃

Active Voice:

They were building a school this time last year.

Олар былтыр осы уақытта мектеп салып жатыр еді.

Causative:

They **were having** a school **built** this time last year.

Олар былтыр осы уақытта мектеп салғызып жатыр еді.

Causative in Present Perfect

have / has + had + smth + V₃

Active Voice:

They have built this school this year.

Олар бұл мектепті биыл салды.

Causative:

They have had this school *built* this year.

Олар бұл мектепті биыл салғызды.

Causative in Past Perfect

had had + smth + V₃

Active Voice:

They had built this school when we returned from America.

Біз Америкадан оралғанда, олар бұл мектепті салып қойған еді.

Causative:

They had had a school *built* when we returned from America.

Біз Америкадан оралғанда, олар бұл мектепті салғызып қойған еді.

Causative in Simple Future

will have + smth + V₃

Active Voice:

They will build a new school in our village next year.

Олар келесі жылы біздің ауылда жаңа мектеп салады.

Causative:

They will have a new school *built* in our village next year.

Олар келесі жылы біздің ауылда жаңа мектеп салғызады.

Causative in Modals

must / should / can / may have + smth + V₃
need + to have / have (has) + to have + smth + V₃

Active Voice:

They may build a school in our village next year.

Олар келесі жылы біздің ауылда мектеп салуы мүмкін.

Causative:

They may have a school *built* in our village next year.

Олар келесі жылы біздің ауылда мектеп салғызуы мүмкін.

Active Voice:

They need to build a school in our village next year.

Олар келесі жылы біздің ауылда мектеп салуы керек.

Causative:

They need to have school *built* in our village next year.

Олар келесі жылы біздің ауылда мектеп салғызуы керек.

THE CAUSATIVE (Type 1)

Have (get) + smth + V_3

The Causative Type 1 (Өзгелік етіс-1), не істелгенін немесе істелетінін білдіреді. Өзгелік етістің бұл түрінде жұмыстың кімге істетілгендігі немесе істетілетіндігі жайында айтылмайды. Мысалы:

1. I will have the car *repaired* tomorrow. Мен ертең машинамы жөндетемін.
2. We have the house *painted* every summer. Біз жаз сайын үйді боятамыз.
3. Erbol had his tooth *pulled* out yesterday. Ерлан кеше тісін жұлғызды.
4. I'm not free now. I'm **having** my hair *dyed* now. Қазір қолым бос емес. Шашымды боятып жатырмын.
5. **Have** your article *translated* into English. Мақаланды ағылшын тіліне аударт.
6. I **must have** my eyes *checked* soon. Жуық арада көзімді тексертуім керек.

THE CAUSATIVE (Type 2)

get + smb + *to* + V_1 + (smth)

The Causative Type 2 (Өзгелік етіс-1), біреуге ақысын төлеп, өтініп немесе сендіріп істетілген немесе істетілетін жұмыстарды білдіреді. Мысалы:

1. I will **get** a mechanic *to repair* my car tomorrow. Ертең механикке көлігімді жөндетемін.
2. We **get** a painter *to paint* the house every summer. Біз жаз сайын бояушыға үйді боятамыз.
3. Erbol **got** the dentist *to pull* out his tooth yesterday. Ербол кеше тіс дәрігеріне тісін жұлғызды.
4. I'm not free now. I'm **getting** my elder sister *to dye* my hair. Қазір қолым бос емес. Әпкеме шашымды боятып жатырмын.
5. **Get** a good translator *to translate* your article into English. Мақаланды жақсы аудармашыға аударт.
6. I **must get** an optician *to check* my eyes soon. Жуық арада көз дәрігеріне көзімді тексертуім керек.

THE CAUSATIVE (Type 3)

have + smb + *V_I* + (smth)

Өзгелік етістің бұл түрінде біреуге ақысын төлеп, өтініп немесе сендіріп істетілген немесе істетілетін жұмыстарды білдіреді. Өзгелік етіс- 3, өзгелік етістің 2- түрімен мағынасы бірдей, тек құрылымы бөлек. Мысалы:

1. I will have a <u>mechanic</u> <i>repair</i> the car tomorrow.	Ертең механикке көлігімді жөндетемін.
2. We have a <u>painter</u> <i>paint</i> the house every summer.	Біз жаз сайын бояушыға үйді боятамыз.
3. Erbol had the <u>dentist</u> <i>pull</i> out his tooth yesterday.	Ербол кеше тіс дәрігеріне тісін жұлғызды.
4. I'm not free now. I'm having my <u>elder sister</u> <i>dye</i> my hair.	Қазір қолым бос емес. Әпкеме шашымды боятып жатырмын.
5. Have a <u>good translator</u> <i>translate</i> your article into English.	Мақаланды жақсы аудармашыға аударт.
6. I must have an <u>optician</u> <i>check</i> my <u>eyes</u> soon.	Жуық арада көз дәрігеріне көзімді тексертуім керек.

THE CAUSATIVE (Type 4)

Let + smb + *V_I* + (smth)

Өзгелік етістің бұл түрінде болса, біреуге бір іс- әрекетті істеуге рұқсат беру немесе мүрсат, мүмкіндік беру жайында айтылады. Мысалы:

1. My mum doesn't let <u>anybody</u> <i>smoke</i> in the car.	Анам ешкімге көлікте темекі тартқызбайды.
2. Don't let <u>me</u> <i>forget</i> to phone the mechanic tonight.	Бүгін кешке маған механикке телефон шалуды ұмыттырма.
3. The neighbour's baby didn't let <u>us</u> <i>sleep</i> all night.	Көршінің бөпесі бізді түн бойы ұйықтатпады.
4. Don't let <u>your children</u> <i>watch</i> TV too much.	Балаларыңызға көп теледидар қаратпаңыздар.
5. Nazym's parents didn't let <u>her</u> <i>go</i> to the party.	Назымның әке-шешесі оған сауықкешке жібермеді (баруға рұқсат бермеді).
6. My elder sister does never <u>me</u> <i>use</i> her computer.	Ағам маған компьютерің қолдантпайды (қолдануыма рұқсат бермейді).

THE CAUSATIVE (Type 5)

A) **Make + smb + V₁ + (smth)**

The Causative Type 5 (Өзгелік етіс-1), біреуге мәжбүр етіп, қинап істетілген немесе істетілетін істерді білдіреді. Мысалы:

1. The customs office made <u>me</u> <i>open</i> all my suitcases.	Кеден қызметкері маған барлық шабадандарымды ашқызды.
2. Our literature teacher makes <u>us</u> <i>memorize</i> a long poem every week.	Әдебиет пәні мұғаліміміз бізге ұзын өлең жаттатқызды.
3. Make <u>them</u> <i>pay</i> the expenses.	Шығындарды оларға төлет.
4. My mum always makes <u>my little brother</u> <i>go</i> to bed early.	Анам әрқашан інімді ерте жатқызады.
5. I must make <u>my cousin</u> <i>do</i> his homework this evening.	Мен бүгін кешке бөлеме үй тапсырларын орындатуым керек.
6. The robbers made <u>the jeweller</u> <i>put</i> all the jewellery in a sack.	Ұрлықшылар зергерге барлық зергерлік бұйымдарды бір қапқа салғызды.

Ә) **Make + smb / smth + V₁ немесе сын есім**

Өзгелік етістің бұл түрі, бір істің орындалуына, бір жағдайдың болуына себеп болуды білдіреді, сондай-ақ бір істің іске асуына мәжбүр ету немесе мүмкіншілік беру т.б. білдіреді. Мысалы:

1. The speech of the manager made <u>everybody</u> <i>sleep</i> .	Директордың баяндамасы жиналысқа қатыскандардың бәрін ұйықтатты.
2. Don't make <u>the baby</u> <i>cry</i> .	Бөпені жылатпа.
3. Candies make <u>our teeth</u> <i>decay</i> .	Тәттілер тісімізді шірітеді.
4. Heavy fog made <u>the plane</u> <i>delay</i> .	Қалың тұман ұшақты кешіктірді (ұшақтың кешігуіне себеп болды).
5. This news will make <u>them</u> <i>very pleased</i> .	Бұл хабар оларды қатты қуантты.
6. Some scenes of the film made <u>the children</u> <i>scared</i> .	Фильмнің кейбір тұстары бізді қатты қорқытты.

Exercise: 55. Translate the following sentences into Kazakh:

1. Have the carpenter mend the desks and the bookshelves tomorrow.
2. I usually have my sister iron my clothes.
3. He must have his visa extended.
4. She wanted to wear trousers, but her mother made her to wear a dress.
5. We must get someone to whitewash the walls of the garden.
6. I will have the doctor test my eyes on Friday.
7. You shouldn't have your hair dyed red.
8. She lets nobody use her computer.
9. When you phoned, I was getting the car repaired.
10. If I were you, I would have a big aqua park build here.
11. You must have the manager these documents sign by tomorrow.
12. I'm afraid of getting my tooth pulled out.
13. My dad made us get up too early today.
14. The head teacher didn't let the boys play football in the school garden yesterday.
15. You should have your lawyer check the contract before you sign it.
16. She always get her sister-in-law make her clothes.
17. Sometimes our boss makes us work on Sundays.
18. I'll get a dentist to pull out my tooth tomorrow.
19. When will you get the TV set repaired?
20. Who did you get your thesis to translate?

Exercise: 56. Translate the following sentences into English:

1. Келесі апта диссертациямды аудартуым керек.
2. Шашыңды қараға боят.
3. Біз кеше тазалықшыға үйді тазалаттық.
4. Ол қыздарына шалбар кидіртпейді.
5. Балаларыңыздың үй тапсырмаларын өздеріне орындатыңыздар.
6. Ертең тігіншіге көйлектерімді қысқартқызамын.
7. Ойлар мені қатты шаршатты.
8. Көлігіңіздің майын ауыстыруыңыз керек.
9. Тоңазытқышты қашан жөндетесің?
10. Кеңсеңізді қашан бояттыңыз?

TEST on THE CAUSATIVE

1. **I will ... my car serviced tomorrow.**
A. make B. let C. get D. had
2. **You should ... your hair ... red.**
A. have / dye B. get / to dye C. make / dye D. have / dyed
3. **She ... the mechanic to repair her car yesterday.**
A. had B. made C. got D. let
4. **I would like to ... my visa extended.**
A. make B. get C. had D. let
5. **The police made the thieves**
A. talk B. to talk C. talked D. talking
6. **They ... a painter ... their office every year.**
A. have / painted B. made / to paint C. get / to paint D. get / painted
7. **The film I watched on TV last night ... me**
A. got / unhappy B. let / excited C. make / sad D. made / cry
8. **I'd like to ... these jackets dry-cleaned.**
A. make B. have C. let D. got
9. **She didn't ... her husband buy a new car.**
A. make B. have C. let D. get
10. **Who did you ... to paint your house?**
A. make B. let C. have D. get
11. **Getting up early ... people healthy and wealthy.**
a. has B. lets C. makes D. gets
12. **He's afraid of having his tooth**
A. pulled out B. pull out C. to pull out D. pulling out
13. **Have you had your thesis ... ?**
A. type B. typed C. to type D. typing
14. **You must get the rector ... these documents by next week.**
A. to sign B. sign C. signed D. have signed
15. **Where can I ... my car ... ?**
A. get / to wash B. have / wash C. get / washed D. make / wash

16. I would rather not wear glasses, because glasses ... me look older.
A. get B. let C. have D. make
17. Don't let the young children ... this film. It's very frightening.
A. to watch B. watch C. watched D. had watched
18. I'll get a repairman... the clock tomorrow.
A. to repair B. repair C. repaired D. have repaired
19. She made her son ... his room.
A. tidied B. to tidy C. have tidied D. tidy
20. We got the cleaning woman ... all the windows.
A. clean B. cleaned C. to clean D. will clean
21. I ... the carpenter to change the door of the kitchen yesterday.
A. got B. had C. let D. made
22. The security guard ... us open our handbags.
A. let B. get C. made D. had
23. How often do you ... your car serviced?
A. make B. get C. let D. had
24. The exam results ... us ... a lot .
A. made / please B. got / pleased C. made / pleased D. got / pleased
25. Whom did you ... your hair to cut?
A. get B. have C. make D. let
26. We got our house ... last summer.
A. redecorate B. have redecorated C. to redecorate D. redecorated
27. Your should ... these suits dry-cleaned.
A. to make B. have C. to let D. to have
28. The boss didn't ... us leave work early, that's why we were late for the concert.
A. let B. make C. have D. get
29. Have these knives ... by the time the chef comes.
A. sharpen B. to sharpen C. sharpened D. to sharpened
30. The judge ... the man pay for the damage.
A. let B. had C. got D. made

GERUNDS and INFINITIVES
(ГЕРУНДИЙ мен ТҰЙЫҚ ЕТІСТІК)

Verbs which require Gerunds (-ing)
(Герундий қажет ететін етістіктер)

1. enjoy	қатты ұнату
2. *like	ұнату, жақсы көру
3. *love	ұнату, сүйу
4. *hate	жек көру
5. dislike	ұнатпау
6. can't stand	шыдай алмау
7. can't bear	шыдай алмау
8. can't help	тоқтай алмау
9. admit	мойындау
10. deny	жоққа шығару, мойындамау
11. finish	бітіру, аяқтау
12. stop	тоқтату
13. give up	тастау
14. postpone	кейінге қалдыру
15. delay	кейінге қалдыру
16. put off	кейінге қалдыру
17. keep	жалғастыру
18. keep on	жалғастыру
19. carry on	жалғастыру
20. go on	жалғастыру
21. suggest	ұсыну
22. consider	ойлау, ойлану
23. avoid	қашқақтау, ұзақ тұру, қашық болу
24. imagine	елестету, көз алдына келтіру
25. mind	қиындық туғызу
26. Would you mind...?	
27. involve	талап ету, қажет ету
28. fancy	қалау
29. feel like	қалау
30. miss	сағыну
31. risk	тәуекел ету, тәуекелге бел байлау

32. practise	әдеттену
33. appreciate	риза болу
34. recall	есіне түсіру
35. need	қажет ету

Ескерту: *Like, love, hate* етістіктерінен кейін герундиймен қатар, етістіктің тұйық рай формасы да қолданылады, мағынасында айтарлықтар өзгеріс жоқ. Сондықтан аталған етістіктерді әрқашан герундиймен қолдануларыңызға кеңес береміз.

Мысалдар:

My niece **likes** playing chess and drawing in her free time.

Жиенім бос уақытында шахмат ойнағанды және сурет салғанды ұнатады.

I **hate** both washing- up and doing the cleaning.

Мен ыдыс-аяқ жуғанды да, тазалық жасағанды да жек көремін.

They **postponed** going on an excursion until next Sunday.

Олар экскурсияға баруды келесі жексенбіге қалдырды.

I **enjoy** travelling and writing a book.

Саяхат жасағанды және кітап жазғанды жақсы көремін.

I don't **mind** getting up early, because I usually get up at six o'clock.

Ерте тұру маған қиындық туғызбайды, өйткені мен көбінесе 6-да тұрамын.

Would you **mind** completing this form and sending it by e-mail?

Бұл форманы толтырып, электронды поштамен жібересіз бе?

I **consider** changing my job, because my salary is too low.

Жұмысымды ауыстыруды ойлап жүрмін, себебі жалақым тым аз.

Learning a foreign language **involves** studying hard.

Шетел тілін үйрену көп еңбектенуді талап етеді.

My car **needs** repairing. I should have it repaired as soon as I get my salary.

Машинам жөндеуді қажет етеді. Айлығымды ала салысымен жөндетуім керек.

Whenever I don't do my homework, I **avoid** looking at the teacher.

Үй тапсырмасын орындамаған кездері мұғалімге қараудан қашқақтаймын.

She watched the news on TV, then **went** on cooking the dinner.

Теледидардан хабарларды тамашалады, сосын кешкі асты пісіруді жалғастырды.

As soon as he **finished** doing his experiment, he published an article about his findings.

Ол экспериментін бітіре салысымен, нәтижелері жайында мақала жариялады.

Verbs which require Infinitives (to V₁)
(Тұйық етістік қажет ететін етістіктер)

1. want	қалау
1. would like	қалау
2. decide	шешім қабылдау, шешу
3. promise	уәде беру
4. agree	разы болу, келісу
5. refuse	бас тарту, келіспеу
6. deserve	лайық болу
7. hesitate	тартыну, екі ойлы болу
8. plan	жоспарлау
9. aim	мақсат ету
10. arrange	ұйымдастыру
11. hope	үміт етмек, үміттену
12. expect	күту, үміттену
13. learn	үйрену
14. demand	қажет ету
15. manage	орындай алу, сәтті бітіру
16. threaten	қорқыту
17. afford	қаржылай мүмкіншілігі болу
18. fail	сәтсіздікке ұшыру
19. attempt	кірісу
20. offer	ұсыныс жасау, ұсыну
21. undertake	кепіл болу
22. consent	разы болу
23. volunteer	өз еркімен келісу
24. seem	көріну
25. appear	көріну
26. tend	бейімді болу
27. pretend	қулық жасау, кейіп таныту
28. *try	тырысу
29. *forget	ұмыту
30.	

Мысалдар:

We **want to move** into another flat.

Басқа пәтерге көшкіміз келеді.

He's **planning to go** on holiday at the end of June.

Ол маусымның соңында демалысқа шығуды жоспарлап отыр.

I **aim** to finish my thesis next month.

Диссертациямды келесі айда бітіруді мақсат етіп отырмын.

We **arranged** to go on an excursion to Turkestan on Saturday.

Біз сенбі күні Түркістанға экскурсияға баруды ұйымдастырдық.

I **decided** to change my job.

Жұмысымды ауыстыруға шешім қабылдадым.

What do you **want** to be when you grow up?

Өскенде кім болғың келеді?

My cousin **learnt** to swim when she was five.

Бөлем бес жасында жүзуді үйренді.

I **promised** my nephew to buy a mobile phone.

Жиеніме ұялы телефон сатып алып беруге уәде бердім.

I'd **like** to buy a car. Which one do you recommend?

Көлік сатып алғым келеді. Қайсысын алуға кеңес бересің?

They **plan** to leave for Astana tomorrow.

Олар ертең Астанаға жол жүруді жоспарлап отыр.

She **pretended** to be surprised.

Ол таңырқаған кейіп танытты.

The minister **refused** to speak to the journalists.

Министр журналистермен сөйлесуден бас тартты.

Our English teacher **agreed** to go to the concert with us.

Ағылшын тілі мұғаліміміз бізбен концертке баруға келісім берді.

Stop talking! I'm **trying** to concentrate.

Әңгімелесуді доғарыңдар! Ойымды жинақтауға тырысып отырмын.

Don't **forget** to turn off the lights when you go out, will you?

Сыртқа шыққанда, жарықты сөндіруді ұмытпа, жарай ма?

I **can't afford** to buy a new car now.

Қазір жаңа машина сатып алуға қаржылай мүмкіншілігім жоқ.

Don't **hesitate** to phone me whenever you need help, will you?

Көмек қажет болған кездері маған ұялмай телефон соқ, жарай ма?

He was very happy. He **seemed** to get a high point on the exam.

Ол өте қуанышты еді. Емтиханнан жақсы баға алған сияқты.

Verbs which require both Infinitives (to V₁) and Gerunds (-ing)
(Герундиймен де, тұйық етістікпен де қолданылатын етістіктер)

Төменде беріліп отырған етістіктер герундиймен де, тұйық етістікпен де қолданылады, мағынасы өзгермейді. Аталған етістіктерді әрқашан етістіктің тұйық рай формасымен қолдануларыңызға кеңес береміз.

1. start	бастау
2. begin	бастау
3. intend	ойы болу, ниет ету
4. continue	жалғастыру
5. bother	әуре болу

Мысалдар:

1. Just as we left home, it **began to rain** / **raining** heavily.
Дәл біз үйден шыққанда, нөсерлетіп жаңбыр жауа бастады.
2. As soon as the baby woke up, it **started to cry** / **crying**.
Бөпе ояна салысымен жылай бастады.
3. After he greeted us, he **continued to write** / **writing** his article.
Бізбен амандасқаннан кейін мақаласын жазуды жалғастырды.

Verbs which require both Infinitives (to V₁) and Gerunds (-ing)
(Герундиймен де, тұйық етістікпен де қолданылатын етістіктер)

Төмендегі етістіктер герундиймен де, тұйық етістікпен де қолданылады. Алайда герундиймен қолданылғанда мағынасы басқа, ал тұйық етістікпен қолданылғанда мағынасы басқа болады.

Мысалы:

1. try (to V ₁)	тырысу
try (-ing)	сынау, сынап көру
2. forget (to V ₁)	(бір нәрсені істеуді) ұмыту
forget (-ing)	(бір нәрсені істегенін) ұмыту
3. remember (to V ₁)	(бір нәрсені істеуді) есіне түсіру, ұмытнау
remember (-ing)	(бір нәрсені істегені) есінде болу
4. regret (to V ₁)	кынжылу
regret (-ing)	өкіну

Мысалдар:

1. Stop singing! I'm **trying to concentrate** on my article.
Ән айтуды доғар! Мақалама ойымды жинақтауға тырысып отырмын.
He couldn't find my key, so he **ried opening** the lock with a knife.
Кілтімді таба алмадым, сондықтан құлыпты пышақпен ашып көрдім.

2. I promised to call my mother after the exam. But I completely **forgot** to call her.

Анама емтиханнан соң телефон соғуға уәде берген едім, бірақ тарс есімнен шығып кетіпті.

I'll never **forget** going to Paris with my friends last summer, because we had a great time there!

Былытыр жазда достарыммен Парижге барғанымды ешқашан ұмытпаймын, өйткені ол жерде өте қызықты уақыт өткіздік.

3. I **remember** putting my umbrella into my bag. But I can't find it now.

Қолшатырымды сөмкеме қойғаным есімде, бірақ қазір таба алмай жатырмын.

Did you **remember** to switch off the lights before you left the house?

Үйден шықпастан бұрын жарықты сөндіруді ұмытқан жоқсың ба?

4. I don't **regret** choosing this department.

Бұл бөлімді таңдағанымға өкінбеймін.

I **regret** to inform you that you failed the test.

Емтиханнан өтпегеніңізді қынжыла хабарлап отырмын.

Exercise 57. Put either gerunds or infinitives instead of points.

Yuri was in his first year at university, studying History. He was rather a lazy student, and he tended to avoid ... (work) whenever he could. In the middle of the semester, his history professor gave out an assignment, due in two weeks. Yuri intended (do) the assignment, but he postponed ... (write) it for a week. The following week, he forgot ... (do) it.

The night before the assignment was due, he suddenly remembered it, and rushed to the library. He tried ... (read) as much as possible on the topic, but there wasn't enough time. Yuri considered ... (ask) for more time to do his paper, but the History professor was known to be very tough on students, so finally he decided ... (cheat) and copy his paper from somewhere else. He found an old article on the same topic, and quickly typed it out. The next day, he submitted the paper.

The following week, he saw the professor approaching him, looking angry. "Is this your own work, or did you copy it?" asked the professor. Yuri denied ... (copy) the paper. "If you expect me ... (believe) that, you must think I am very stupid," said the professor. "Every word is taken from an article I wrote myself five years ago. Did you really think I would forget ... (write) it? [www.writing.utoronto.ca/advice/english-as-a-second.../gerunds].

ADVERBIAL CLAUSES OF TIME (МЕЗГІЛ БАҒЫНЫҢҚЫ СӨЙЛЕМДЕР)

I. Егер басыңқы сөйлем келер шақ, нақ осы шақ және ауыспалы осы шақта орындалатын іс-әрекеттерді білдіретін болса, бағыныңқы сөйлем **Simple Present**'пен, яғни етістіктің бірінші формасымен (**V₁**) жасалады. Төмендегі кестелерге зер салып қарайық.

А) Бағыныңқы сөйлем	Басыңқы сөйлем
After / As soon as When / Before + бастауыш + V₁ By the time / Until	бастауыш + will + V₁

After

*After the concert **finishes**, we **will go** to the Book Fair.*
Концерт аяқталғаннан кейін, кітап көрмесіне барамыз.

*I **will rent** a two-room flat *after I **find** a well- paid job.*
Жалақысы жақсы жұмыс тапқаннан кейін, екі бөлмелі пәтер жалдаймын.*

As soon as

*As soon as I **get** a driving licence, I **will buy** a car.*
Жүргізуші куәлігін ала салысымен, машина сатып аламын.

*We **will let** you **know** as soon as we **arrive** in Taldykorgan.*
Талдықорғанға бара салысымен, сізге хабар береміз.

When

*When the boss **comes** to work, I **will let** you know.*
Бастық жұмысқа келген кезде сізге хабар беремін.

*My uncle **will buy** me a mobile phone *when he **gets** his salary.*
Нағашым айлығын алғанда, маған ұялы телефон сатып алады.*

Before

*Before the concert **starts**, the minister **will make** a speech.*
Концерт басталмастан бұрын, министр сөз сөйлейді.

*I **will phone** you *before I **leave** home.*
Үйден шықпастан бұрын, саған телефон соғамын.*

By the time

*By the time the boss **comes**, I **will have translated** the business letters.*
Бастық келгенге дейін, іс-хаттарын аударып қоямын.

*We **will have arrived** in Turkestan *by the time the sun **sets**.*
Күн батқанға дейін, біз Түркстанға жетіп қоямыз.*

Until

*He **will work** in a factory *until he **joins** the army.*
Ол әскерге кеткенге дейін, бір фабрикада жұмыс істейді.*

*I **will stay** here *until you **get** well.*
Сен жазылғанға дейін, мен осында қаламын.*

Ә) Бағыныңқы сөйлем

Басыңқы сөйлем

After / As soon as / When + бастауыш + V₁
Before / By the time / Until

бастауыш + **can + V₁ / may + V₁**
must + V₁ / should + V₁

*When the exams **start**, we **must study** in the library every day.*
Сессия басталған кезде, біз күнде кітапханада сабақ оқуымыз керек.

*He **may join** the army **as soon as he graduates** from university.*
Ол университетті бітіре салысымен, әскерге кетуі мүмкін.

***Before you go** abroad, you **should learn** English in a language centre.*
Шетелге шықпастан бұрын, тіл орталығында ағылшынша үйренуің керек.

*The candidates **have to turn off** their mobile phones **before the exam starts**.*
Талапкерлер емтихан басталмастан бұрын, телефондарын сөндіруге тиісті.

*One of us **must look after** her **until she gets** well.*
Ол жазылғанға дейін, біреуіміз оған қарауымыз керек.

*You **had better have a rest** **until the dinner is** ready.*
Кешкі ас дайын болғанға дейін, дем алғаныңыз жөн.

Б) Бағыныңқы сөйлем

Басыңқы сөйлем

After / As soon as / When + бастауыш + V₁
Before / By the time / Until

бастауыш + V₁

***After the exams finish**, we always **have a party**.*
Емтихандар біткеннен кейін, біз әрқашан сауықкеш өткіземіз.

*My brother **makes his bed** **as soon as he gets** up.*
Ағам тұра салысымен, төсегін жинайды.

*My brother **sings** a song or **rubs** his palms **when he is** happy.*
Ағам қуанған кезде, ән айтады немесе алақанын ысқылайды.

*What **does** your son **want to be** **when he grows** up?*
Балаңыз өскенде, кім болғысы келеді?

***Before I go** to bed, I **read** a book or a newspaper.*
Жатпастан бұрын, кітап немесе журнал оқимын.

*I usually **sleep** **until the alarm clock rings**.*
Мен көбінесе ұйқыашар сағатым шылдырағанға дейін ұйықтаймын.

В) Басыңқы сөйлем

Бағыныңқы сөйлем

Бұйрық рай ...

After / As soon as / When + бастауыш + V₁
Before / By the time / Until

***Go** to the library **after the conference finishes**.*
Конференция біткеннен кейін, кітапханаға барыңдар.

***Join** the army **as soon as you graduate** from university.*
Университетті бітіре салысымен, әскерге кет.

Let us know immediately *when the dean comes to work, will you?*
Декан жұмысқа келген кезде, сен бізге дереу хабар бер, жарай ма?

Don't forget to turn off the lights *before you leave home.*
Үйден шықпастан бұрын, шамдарды сөндіруді ұмытпа.

Finish writing your dissertation *by the time the second semester starts.*
Екінші семестр басталғанға дейін, диссертациянды жазып бітір.

Look after the children *until we come back from the wedding.*
Біз тойдан қайтып келгенге дейін, балаларға қара.

II. Егер басыңқы сөйлем өткен шақпен байланысты болса, мезгіл бағыныңқы сөйлем **Simple Past** немесе **Past Perfect** пен, яғни етістіктің екінші (V_2) немесе үшінші (V_3) формасымен жасалады. Мысалы:

А) Бағыныңқы сөйлем

Басыңқы сөйлем

After + бастауыш + **had** + $V_3 / (V_2)$
As soon as

бастауыш + V_2

After the wedding had finished (finished), we took the guests to the hotel.
Той біткеннен кейін, қонақтарды қонақ үйге апардық.

Aydos went to his hometown *as soon as his exams had finished (finished).*
Айдос емтиханы біте салысымен аулына кетті.

Ә) Бағыныңқы сөйлем

Басыңқы сөйлем

Before + бастауыш + V_2
By the time

бастауыш + **had** + $V_3 / (V_2)$

Before he married, he had spent a lot of time abroad.
Ол үйленбестен бұрын, ұзақ уақытын шетелде өткізді.

We had done the test *by the time the teacher came.*
Мұғалім келгенге дейін, тестерді шешіп қойған едік.

Б) Бағыныңқы сөйлем

Басыңқы сөйлем

When + бастауыш + V_2

бастауыш + **had** + $V_3 / (V_2)$

The play **had started** *when we arrived at the theatre.*
Біз театрға барған кезде қойылым басталып кеткен еді.

The play **started** *when we arrived at the theatre.*
Біз театрға барған кезде қойылым басталып кеткен еді.

В) Бағыныңқы сөйлем

Басыңқы сөйлем

Until + бастауыш + V_2

бастауыш + **had** + $V_3 / (V_2)$

He **had worked** as a mechanic *until he joined the army.*
Ол әскерге кеткенге дейін, механик болып жұмыс істеді.

!!! **Until** болымсыз сөйлемдерде өзгеше формуламен жасалады. Мысалы:

They **didn't sleep until their children had come back from the party.**

Олар балалары сауық-кештен қайтып келгенге дейін ұйықтаған жөн.

III. Өткен шақта орындалған және орындалу мезгілі қиылысқан екі іс-қимылдың ішінен үздіксіздік қасиетке ие іс-қимылдарды білдіру үшін **the Past Continuous Tense** қолданылады, ал сәттік іс-қимылдарды білдіру үшін **the Simple Past Tense** қолданылады.

А) Бағыныңқы сөйлем

Басыңқы сөйлем

While + бастауыш + **was / were +V-ing**
үздіксіз іс -қимыл

бастауыш + **was / were + V-ing**
үздіксіз іс -қимыл

While I was studying a lesson, my roommates were playing draughts.

Мен сабақ оқып отырғанда, бөлмелес достарым дойбы ойнап отыр еді.

Ә) Бағыныңқы сөйлем

Басыңқы сөйлем

As + бастауыш + **was / were +V-ing**
While үздіксіз іс -қимыл

бастауыш + **V₂**
сәттік іс -қимыл

As (while) we were coming to the language centre, we came across Akerke.

Біз тіл орталығына келе жатқанда, Акеркеге жолықтық.

Б) Бағыныңқы сөйлем

Басыңқы сөйлем

When + бастауыш + **V₂**
сәттік іс -қимыл

бастауыш + **was / were +V-ing**
үздіксіз іс -қимыл

When we left home, it was shining brightly.

Біз үйден шыққанда, күн жарқырап тұрған еді.

В) Бағыныңқы сөйлем

Басыңқы сөйлем

Just as + баст. + **was / were +V-ing**
үздіксіз іс -қимыл

бастауыш + **V₂**
сәттік іс -қимыл

Just as we were leaving home, the phone rang. But we didn't answer it.

Біз дәл үйден шығып бара жатқанда, телефон шылдырады, бірақ жауап берген жоқпыз.

Бағыныңқы сөйлем

Басыңқы сөйлем

Just as + бастауыш + **V₂**
сәттік іс -қимыл

бастауыш + **V₂**
сәттік іс -қимыл

Just as we left home, it started to rain buckets.

Біз дәл үйден шыққанда, жаңбыр шелектеп жауа бастады.

TEST on ADVERBIAL CLAUSES OF TIME

1. **The candidates have to switch off their mobile phones ... the exam starts.**
A. after B. before C. since D. just as
2. **Nancy has been living in our dormitory ... the second term started.**
A. for B. when C. since D. has lived
3. **As soon Mike saw the fire, he ... the fire engine.**
A. had phoned B. phones C. phoned D. was phoning
4. **Yesterday while we ... the poem, Miss Zhanatova was writing her annual report.**
A. have translated B. were translating C. translated D. had translated
5. **Ever since you arrived home, you ... quietly in the corner. What's matter with you?**
A. have been sitting B. sat C. were sitting D. had been sitting
6. **While I ... through my old school books, I ... this photo of you.**
A. was looking / founded B. looked / found
C. was looking / had found D. was looking / found
2. **As soon as she ... her project, she ... on holiday to Spain.**
A. finished / went B. had finished / had gone
C. had finished / went D. finished / would go
3. **... you listen to your teachers' advice, you will be more successful.**
A. as far as B. as long as C. unless D. even if
4. **They ... the hostel by the time the students ... from their summer holidays.**
A. will have redecorated / return B. have redecorated / return
C. redecorate / will return D. had redecorated / had returned
5. **... I entered the office, the fire alarm rang.**
A. just B. since C. just as D. no sooner
6. **The ship will sail ... the storm is over.**
A. by the time B. hardly when C. no sooner than D. as soon as
7. **... she learns the truth, she may divorce her husband.**
A. while B. the moment C. before D. by the time
8. **The fire ... a lot of damage by the time the firemen**
A. had done / put it out B. did / had put it out
C. will do / puts it out D. did / were putting it out
9. **The play had ... started than we arrived at the theatre.**
A. no sooner B. hardly C. as soon as D. barely
15. **Yesterday the elevator was out of order, so we had to take the stairs. We were very tired ... we took the stairs to the ninth floor.**
A. as soon as B. after C. afterwards D. as long as
16. **... we were watching the most exciting scene of the film, the lights went out.**
A. just as B. no sooner than C. hardly when D. since

17. ... the boss comes, I will have translated all the business letters.
 A. before B. by the time C. as soon as D. even if
18. The sun was shining brightly ... we left home. But soon after it started to rain heavily.
 A. while B. when C. just as D. since
19. The last time I was in Istanbul, the weather ... hot and humid.
 A. had been B. has been C. was D. is
20. Phone me as soon as you ... writing your essay, will you?
 A. finish B. is going to finish C. will finish D. finished
21. They had dinner. ... , they went for a walk.
 A. as soon as B. after C. before D. afterwards
22. She is very angry with him. She says she will never forgive him ... she lives.
 A. when B. as long as C. just as D. as
23. ... Sheila comes to Almaty, we go to have dinner at a restaurant where Kazakh national meals are served.
 A. whenever B. after C. when D. as soon as
24. When I ... Kate, she ... for a tram with her classmates.
 A. saw / has been waiting B. see / wait
 C. saw / was waiting D. had seen / was waiting
25. You shouldn't talk to each other while the teacher ... the new topic.
 A. was explaining B. is explaining
 C. has been explaining D. explained
26. The match is about to be over. As soon as the match ... over, I'll take out the garbage.
 A. is B. was C. will be D. would be
27. I've run out of money now. So I can't pay my bills ... I receive my scholarship.
 A. before B. just before C. by the time D. until
28. We nearly missed the plane. We got to the airport ... the plane took off.
 A. by the time B. just before C. as soon as D. afterwards
29. ... you finish your work, you may go home.
 A. by the time B. just before C. as soon as D. afterwards
30. The next time I ... to England, I'm going to visit the Shakespear's birthplace.
 A. go B. Will go C. would go D. am going

CONDITIONAL CLAUSES (ШАРТТЫ СӨЙЛЕМДЕР)

Етістіктің шартты рай түрі іс-қимылдың іске асу мүмкіншілігі басқа бір іс-қимылдың орындалуына байланысты екендігін білдіреді. Сондықтан сөйлемдегі іс-қимылды білдіретін етістікке тіркесіп отырып, оның шартын білдіреді. Ағылшын тілінде шартты сөйлемдердің үш түрі жиі қолданылады.

CONDITIONAL CLAUSES Type 1 (Шартты сөйлемдер 1-түрі)

Шартты сөйлем

If + бастауыш + V₁ ...

Басыңқы сөйлем

- 1) бастауыш + will + V₁
- 2) бастауыш + can / may + V₁ ...
- 3) бастауыш + V₁
- 4) бұйрық рай

Шартты сөйлемдердің 1-түрі келешекте жүзеге асатын (яғни шындыққа қарама-қайшы емес) іс-қимылдарды білдіреді. Шартты сөйлемдердің үш түрі арасындағы айырмашылықты нақты көрсету үшін үш түрінде де алдымен бірдей сөйлемдерді беріп отырмыз.

If I win the competition, my father will buy me a new computer.

Жарыста жүлделі орын алсам, әкем маған жаңа компьютер сатып алады.

If the weather is nice tomorrow, we will go on a picnic.

Ертең ауа-райы жақсы болса, пикникке барамыз.

A)

If + бастауыш + V₁ ...

бастауыш + will + V₁ ...

If you take this medicine, you will get well soon.

Мына дәріні ішсең, жылдам жазылып кетесің.

If I am a teacher, I will give fair points to my students.

Егер мұғалім болсам, оқушыларыма әділ баға қоямын.

If it doesn't rain tomorrow, we will go on an excursion.

Ертең жаңбыр жаумаса, экскурсияға барамыз.

If you are late this time, the boss will fire you.

Егер бұл жолы кеш қалсаң, бастық сені жұмыстан қуып жібереді.

If you aren't busy tomorrow, will you help us with carrying the furniture?

Егер ертең қолың бос болса, бізге үйді көшіруге көмектесесің бе?

Ә) *If + Бастауыш + V₁ ... , Бастауыш + can / may + V₁..*

If you don't know the meaning of the words, you can look up in the dictionary.

Сөздердің мағынасын білмесеңдер, сөздікке қарауларыңа болады.

If you want to pass the exam, you must study hard.

Емтиханнан өткілерің келсе, жақсы оқуларың керек.

If we don't learn English, we can't find a good job.

Ағылшынша үйренбесек, жақсы жұмыс таба алмаймын.

If you want to lose weight, you should go on a diet.

Арықтағыңыз келсе, диета ұстауыңыз керек.

If the milk is sour, you can use it for bauyrsak dough.

Сүт ашып кетсе, оны бауырсақ камыры үшін қолдануыңызға болады.

Б)

If бастауыш + V₁ ...

бастауыш + V₁ ...

If you put sugar in hot water, the sugar dissolves.

Егер ыстық суға қант қоссаңдар, қант еріп кетеді.

If we heat ice, it turns into water.

Мұзды қыздырсақ, суға айналады.

They have a strict rule. If they are late for work three times, their boss fire them.

Олардың қатаң тәртіптері бар. Егер жұмысқа үш рет кешіксе, бастықтары оларды жұмыстан шығарып жібереді.

If children don't take enough vitamin A, they don't grow properly.

Егер балалар А витаминін жеткілікті алмаса, дұрыс жетілмейді.

В) *If + Бастауыш + V₁ ...*

Бұйрықты сөйлем

If you see an English- Kazakh dictionary, buy one for me, too.

Егер ағылшынша-қазақша сөздік көрсең, маған да ал.

Visit the National Museum if you have time.

Егер уақыттарыңыз болса, Ұлттық мұражайға барыңыздар.

If you see Talgat, give him this dictionary.

Талғатты көрсең, оған мына сөздікті бер.

If the children don't eat their meals, don't give them any ice-cream.

Егер балалар тамақтарын жемесе, оларға еш балмұздақ берме.

Put on my coat if you are cold.

Егер тоңып тұрсаң, мені пальтомды ки.

CONDITIONAL CLAUSES Type 2 (Шартты сөйлемдер 2-түрі)

Шартты сөйлем

If + бастауыш + V₂ ...
(could + V₁)

Басыңқы сөйлем

бастауыш + would + V₁
бастауыш + could / might + V₁

Шартты сөйлемдердің 2-түрі, осы шақ және келешекпен байланысты шындыққа қарама-қайшы іс-қимылдарды білдіру үшін қолданылады. Мысалы:

If I won the competition, my father would buy me a new computer.

Жарыста жүлделі орын орын алғанымда, әкем маған жаңа компьютер сатып алар еді.

If the weather were nice tomorrow, we would go on a picnic.

Ертең ауа-райы жақсы болғанда, пикникке барушы едік.

Мысалдар:

If I won one million dollars in the lottery, I would travel around the world.

Егер лотереядан бір миллион доллар ұтып алсам, әлемді шарлайтын едім.

If you went to the party tomorrow, you would have a good time.

Ертең сауық кешке барсаң, жақсы уақыт өткізуші едің.

If I were in Bonn now, I would go to the Film Festival.

Егер қазір Боннда болсам, фильм фестиваліне қатысушы едім.

If I had a lot of money, I would help the poor.

Егер көп ақшам болса, кедейлерге көмектесер едім.

If I were the Prime –Minister, I would reduce the price of natural gas.

Егер мен премьер-министр болсам, табиғи газдың бағасын арзандатар едім.

If I were him, I would change my job.

Егер оның орнында болсам, жұмысымды ауыстырушы едім.

If I weren't busy tomorrow, I would go to the “Medeu” skating-rink with them.

Ертең қолым бос болғанда, олармен “Медей” мұз айдынына баратын едім.

If I were him, I wouldn't buy this car. It's very old.

Егер сенің орнында болсам, мына машинаны сатып алмас едім. Ол өте ескі.

What would you do if you were me (in my place)?

Менің орнымда болсаң, не істеуші едің?

If you had the necessary tools, I could repair the iron.

Қажетті құрал-саймандарыңыз болғанда, үтікті жөндей алатын едім.

If I didn't go to work tomorrow, I could help you.

Егер ертең жұмысқа бармасам, сізге көмектесе алатын едім.

If Sholpan were here, she could translate this article easily.

Шолпан осында болғанда, бұл мақаланы оп-оңай аударып алатын еді.

Ardak is in Almaty now. She might come to the wedding if you invited her.

Ардақ қазір Алматыда. Егер тойға шақырсаң, келе алушы еді.

If I could speak English fluently, I would work as a guide.

Егер ағылшынша еркін сөйлей алсам, гид болып жұмыс істейтін едім.

CONDITIONAL CLAUSES Type 3 (Шартты сөйлемдер 3-түрі)

Шартты сөйлем

If + бастауыш + had V₃...

Басыңқы сөйлем

бастауыш + **would + have + V₃**
бастауыш + **could / might + have + V₃**

Шартты сөйлемдердің 3-түрі, өткен шақпен (уақытпен) байланысты шындыққа қарама-қайшы іс-қимылдарды білдіреді. Бұл іс-қимылдардың жүзеге асуы еш мүмкін емес, өйткені олар қайта айналып келмейтін, өткен уақыттың еншісінде қалған іс-қимылдар болып саналады. Мысалы:

If I had won the competition, my father would have bought me a new computer.

Жарыста жүлделі орын алғанымда, әкем маған жаңа компьютер сатып алар еді.

If the weather had been nice yesterday, we would have gone on a picnic.

Егер кеше ауа-райы жақсы болғанда, пикникке барушы едік.

Мысалдар:

If I had known you were in hospital, I would certainly have visited you.

Сенің ауруханада екенінді білгенімде, саған міндетті түрде барушы едім.

If I had been you, I wouldn't have bought this house.

Сенің орнында болғанда, бұл үйді сатып алмаушы едім.

I wouldn't have passed the exam if Zhansaia hadn't helped me.

Егер Жансая көмектеспегенде, емтиханнан өте алмаушы едім.

If she had studied hard, she could have passed all her exams.

Егер ол жақсы оқығанда, емтихандарының бәрінен өте алушы еді.

We might have arrived much earlier if we had taken a bus.

Егер автобуска мінгенімізде, әлдеқайда ерте келе алатын едік.

TEST on CONDITIONAL CLAUSES

1. **They will go on a picnic tomorrow if it ... rain.**
A. won't B. may not C. doesn't D. didn't
2. **What ... you do with the money if you ... ten million dollars in the lottery?**
A. will / won B. would / win C. will / had won D. would / won
3. **If he had asked me for money, I ... lent to him.**
A. would B. would have C. have D. will have
4. **The boy ... his leg if he ... off the tree. Fortunately he didn't.**
A. will break / fall B. broke / fell C. would have broken / had fallen D. would break / fell
5. **If he ... to work today, the boss will fire him.**
A. didn't go B. don't go C. won't go D. doesn't go
6. **If he hadn't driven so fast, he ... an accident.**
A. wouldn't have had B. wouldn't have
C. would have had D. didn't have
7. **She ... all her exams if she ... harder.**
A. will pass / studied B. would have pass / studied
C. will pass / study D. would have passed / had studied
8. **His job is very tiring and under-paid. If I ... him, I ... change my job.**
A. were / would B. had been / would C. was / would D. were / would have
9. **If you want to go abroad, you ... save money.**
A. need B. might C. should D. may
10. **If she ... her umbrella, she wouldn't have got wet in the rain.**
A. has taken B. takes C. took D. had taken
11. **It's rather late. I don't think Sue will come to the party. I ... surprised if she ...**
A. will be / will come B. would be / came
C. would have / came D. will be / had come
12. **If you ... vitamin C, you may catch a cold easily.**
A. take B. will take C. won't take D. don't take
13. **If you ... a million dollars, what would you do?**
A. have B. had C. have got D. would have
14. **I'm sorry for disturbing you. If I ... you were busy, I ... you.**
A. had known / wouldn't have disturbed B. know / won't disturb
C. knew / wouldn't disturb D. had known / would have disturbed
15. **If you don't know the meaning of the words, you ... look up in the dictionary.**
A. would rather B. can C. might D. Ought

16. Unless you ... to her, she will never forgive you.
A. don't apologize B. won't apologize C. didn't apologize D. apologize
17. If you ... to the party yesterday, you ... yourself very much.
A. came / would enjoy B. had come / would have enjoyed
C. come / will enjoy D. came / would have enjoyed
18. If you ... here now, where would you like to be?
A. weren't B. wasn't C. aren't D. hadn't been
19. If I see Aruzhan, I ... her your message.
A. will have given B. would give C. had given D. will give
20. If we ... read newspapers or watch TV, we ... what is happening in the world.
A. won't / don't know B. didn't / wouldn't know
C. won't / wouldn't know D. hadn't / wouldn't know
21. If she ... her English enough, she ... it. But she doesn't.
A. would practise / improved B. practise / would improve
C. practised / would improve D. will practise / would have improved
22. I can't make up my mind. What ... you ... if you were in my position?
A. will / do B. would / have done C. would / do D. could / have done
23. If I ... the Prime-Minister, I ... the pensioners' salaries.
A. was / would increase B. were / would increase
C. will be / would increase D. am / will have increased
24. If I ... a teacher, I ... nice to the students.
A. will be / will be B. will be / would be C. am / will be D. would be / will be
25. I couldn't pass the driving test. If I ... very nervous, I ... it.
A. hadn't been / would have passed B. had / would have passed
C. wasn't / would pass D. weren't / would pass
26. If I ... to school tomorrow, I would help you with painting the walls.
A. won't go B. didn't go C. don't go D. hadn't gone
27. He was very rich before the crisis. Judy wouldn't have married him if he ... rich.
A. wasn't B. won't be C. weren't D. hadn't been
28. Unless they ... me a well-paid job and a car, I won't work for them.
A. didn't offer B. don't offer C. offer D. won't offer
29. If I were you, I ... for this job. Because you will have to find another flat.
A. wouldn't apply B. wouldn't have applied C. hadn't applied D. haven't applied
30. The last exam wasn't difficult. I ... the exam if I ... to write my surname.
A. would pass / didn't forget B. would pass / hadn't forgotten
C. would have passed / hadn't forgotten D. would pass / hadn't forgotten

RELATIVE CLAUSES (ҚАТЫСТЫҚ ЕСІМДІКТІ СӨЙЛЕМДЕР)

Қатыстық есімдіктерге **who, whom, which, that, whose, of which** есімдіктері жатады. Мұндай есімдіктер қазақ тілінде жоқ. Қазақ тілінде қатыстық есімдікті сөйлемшелердің баламасы үйірлі анықтауыш болып табылады. Ағылшын тілінде қатыстық есімдікті сөйлемдер (орыс тіліндегідей) бастауыштан кейін қолданылады. Қазақ тілінде болса, қатыстық есімдікті сөйлемшелер бастауыштың алдында анықтауыш ретінде қолданылып, есімшеден жасалған анықтауыш қызметін атқарады.

I. who / that адамдар үшін)

Қатыстық есімдіктер бастауыш қызметін атқарған кезде, қатыстық есімдікті сөйлемдер қазақ тіліне **-ған, -ген, -қан, -кен (-атын, -етін, -йтын, -итін)** жұрнақтарының көмегімен аударылады және қатыстық есімдіктер міндетті түрде қолданылады. Мысалы:

<u>The students who passed the exam</u> were very pleased.	Емтиханнан өткен студенттер өте қуанышты еді.
<u>The man who repaired the car</u> gave his regards to you.	Машинаны жөндеген адам сізге сәлем айтты.
Yesterday we met <u>the foreign students who study at universities in our city</u> .	Біз кеше қаламыздағы университеттерде оқитын шетелдік студенттермен таныстық.
<u>A person who doesn't know his native language</u> is not regarded as cultured.	Ана тілін білмейтін кісі мәдениетті болып саналмайды.
<u>The young man who is translating the minister's speech</u> studied at our school.	Министрдің баяндамасын аударып тұрған жігіт біздің мектепте оқыды.
An atheist is <u>a person who doesn't believe in God</u> .	Атеист – құдайға сенбейтін кісі.
On holiday we met <u>a man who can speak five languages fluently</u> .	Демалыста бес тілде еркін сөйлей алатын адаммен таныстық.
<u>The thief who stole my wallet</u> hasn't been caught yet.	Әмиянымды ұрлаған ұры әлі ұсталған жоқ.
Do you know the boy <u>who broke the window</u> ?	Терезені сындырған баланы танысың ба?
<u>The students who study at our university</u> can speak English fluently.	Біздің университетте оқитын студенттер ағылшынша еркін сөйлей алады.

II. which / that (жансыз зат есімдер үшін)

Қатыстық есімдіктер бастауыш қызметін атқарғанда қатыстық есімдікті сөйлемді қазақ тіліне **-ған, -ген, -қан, -кен (-атын, -етін, -йтын, -итін)** жұрнақтарының көмегімен аударылады және қатыстық есімдіктер міндетті түрде қолданылады. Мысалы:

The bus which goes to the railway station runs every half an hour.	Теміржол вокзалына баратын автобус әр жарты сағат сайын жүреді.
These are the e-mails which arrived yesterday.	Бұлар – кеше келген электронды хаттар.
The train which arrives from Moscow will be delayed for an hour.	Мәскеуден келетін пойыз бір сағат кешігеді.
The Titanic is the name of the ship which sank in the Atlantic Ocean in 1912.	Титаник – 1912 жылында Атлант мұхитында батқан кемеңің аты.
I'm looking for a book which was written about the History of Almaty.	Мен Алматының тарихы жайында жазылған кітап іздеп жүрмін.
This is the car which hit my car.	Бұл – менің машинамады соққан машина.
My sister works for a company which is situated opposite the Art Gallery.	Әпкем Өнер галереясының қарама-қарсысында орналасқан компанияда жұмыс істейді.
The Mercedes, which is in front of the university belongs to Mr Aubakirov.	Университеттің алдында тұрған Мерседес – Әубәкіров мырзаныкі.
Nauryz kozhe is a kind of meal which is cooked during the Nauryz Holiday.	Наурыз көже – Наурыз мейрамында пісірілетін тағам түрі.
The cars which were stolen last week haven't been found yet.	Өткен аптада ұрланған машиналар әлі табылған жоқ.

III. whom / that (адамдар үшін)

Қатыстық есімдіктер толықтауыш қызметін атқарып тұрғанда да, қатыстық есімдікті сөйлемдер қазақ тіліне **-ған, ген, -қан, -кен (-атын, -етін, -йтын,-итін)** жұрнақтарының көмегімен аударылады, қатыстық есімдіктерді қолданбауға да болады. Мысалдар:

The man we saw at the reception is Aset's brother-in-law.	Біз қабылдау бөлмесінде көрген кісі – Әсеттің жездесі.
The teacher we adore won a prize at the scientific conference.	Біз шексіз құрметтейтін мұғалім ғылыми конференцияда жүлде алды.

My friends, I met on holiday will come to Almaty this weekend.

Демалыста танысқан достарым бұл аптаның соңында Алматыға келеді.

The girl my brother loves is going to marry a famous poet's son soon.

Інімнің сүйетін қызы жақында атакты ақынның ұлына күйеуге шықпақ.

The librarian you like asked me for your telephone number yesterday.

Сен ұнататын кітапханашы қыз кеше сенің телефон нөміріңді сұрады.

IV. which / that (жансыз зат есімдер үшін)

Қатыстық есімдіктер толықтауыш қызметін атқарып тұрғанда да, қатыстық есімдікті сөйлемдер қазақ тіліне -ған, -ген, -қан, -кен (-атын, -етін, -йтын, -итін) жұрнақтарымен аударылады, қатыстық есімдіктерді қолданбауға да болады.

Мысалдар:

The film which we watched on TV last night was very interesting.

Біз кеше теледидарда көрген кино өте қызықты еді.

The article which he wrote last month is about the history of Turkestan.

Оның өткен айда жазған мақаласы Түркістан қаласының тарихы жайында.

These are the dresses which my sister wore at high school.

Бұлар – әпкемнің лицейде киген көйлектері.

The song which Roza Rymbaieva sang at yesterday's concert belongs to the composer Kaldybek Kurmanali.

Роза Рымбаеваның кешегі концертте орындаған әні – Қалдыбек Құрманәлінікі.

Where is the blouse which you bought yesterday?

Кеше сатып алған жейдең қайда?

Have you found your watch, which you lost at the match?

Матчта жоғалтқан қолсағатыңды таптың ба?

The poem which my brother wrote last week won a prize in the competition.

Ағамның өткен аптада жазған өлеңі байқауда жүлде алды.

When will you give me back my magazines, which I gave you last month?

Саған өткен айда берген журналдарымды қашан қайтарасың?

Have you received the parcel which we sent to you three days ago?

Сізге үш күн бұрын жіберген сәлемдемемізді алдыңыз ба?

Today I must prepare the questions which I will ask at the interview.

Сұхбатта сұрайтын сұрақтарымды бүгін дайындауым керек.

V. whose (адамдар үшін)

Қатыстық есімдіктер меншіктілік қызметін атқарған кезде, қатыстық есімдікті сөйлемдер қазақ тіліне **-ған, -ген, -қан, -кен)-атын, -етін, -йтын, итын)** жұрнақтарының көмегімен аударылады және қатыстық есімдіктер міндетті түрде қолданылады.

Мысалдар:

The teachers whose students got high points on the exam are very pleased. Емтиханда жоғары ұпай жинаған студенттердің мұғалімдері өте қуанышты.

The man whose car was stolen called the police. Машинасы ұрланған адам полиция шақырды.

We congratulated our neighbour, whose son won a prize in the competition. Біз баласы жарыста жүлделі орын алған көршімізді құттықтадық.

The student whose poem got a star prize on the competition is my cousin. Жарыста өлеңі бас жүлдені жеңіп алған оқушы – менің бөлем.

Mr Aibekov whose lectures we attended last term is a very cheerful teacher. Біз өткен семестрде лекцияларына қатысқан Айбеков мырза – өте көңілді мұғалім.

This test is for the students whose mother tongue isn't English. Бұл тест ағылшын тілі ана тілі емес студенттерге арналған.

The composer whose songs I like best is coming to our school tomorrow. Мен әндерін өте қатты ұнататын композитор ертең біздің мектепке келеді.

VI. whose / of which (жансыз зат есімдер үшін)

Қатыстық есімдіктер меншіктілік қызметін атқарғанда қатыстық есімдікті сөйлемдер қазақ тіліне **-ған, -ген, -қан, -кен -атын, -етін, -йтын, -итін)** жұрнақтарының көмегімен аударылады және қатыстық есімдіктер міндетті түрде қолданылады

Мысалдар:

The classrooms whose windows were broken during the storm mustn't be used today. (= The classrooms, the windows of which were broken in the storm mustn't be used today.) Дауылда терезелері сынған дәрісханалар бүтін қолданылмауы керек.

Where are the chairs whose legs were broken? (= Where are the chairs, the legs of which were broken?) Аяқтары сынған орындықтар қайда?

The books whose covers are thick are usually expensive. (= The books, the covers of which are thick are usually expensive.) Мұқабалары қалың кітаптар көбінесе қымбат болады.

TEST on RELATIVE CLAUSES

1. **The man ... called didn't want to give his name.**
A. which B. whom C. who D. whose
2. **Have you got a map ... shows the motorways in Kazakhstan?**
A. that B. who C. whom D. where
3. **The poem ... my brother wrote won a prize in the competition.**
A. whose B. who C. what D. which
4. **The people ... I met on holiday were very cheerful.**
A. whose B. whom C. which D. when
5. **A burglar is a person ... breaks into a house or a shop and steal things.**
A. whom B. whose C. which D. who
6. **The play ... I watched on TV last night was very boring.**
A. which B. who C. whom D. where
7. **What's the name of your friend ... computer you borrowed?**
A. who B. which C. whose D. whom
8. **Did you see the man ... was driving the car?**
A. whom B. who C. whose D. which
9. **Where are the faxes ... arrived yesterday?**
A. that B. who C. whose D. where
10. **This is the house ... I have told you about.**
A. whom B. where C. whose D. -
11. **The parents ... children were admitted to university were very happy.**
A. who B. whose C. which D. of whose
12. **The boy ... she went out with last year was very jealous.**
A. which B. when C. to whom D. that
13. **It is the most interesting film ... I have ever seen.**
A. which B. when C. - D. where
14. **A theatre is a place ... you can see plays.**
A. on which B. where C. when D. whose
15. **I know the man to ... Thomas is talking.**
A. who B. which C. that D. whom
16. **The baby ... my aunt is looking after for the time being is only two months old.**
A. which B. whose C. - D. where
17. **Do you remember the date ... you started the course?**
A. where B. in which C. at which D. when

18. Do you know the girl ... Bakdaulat is dancing with?
A. whose B. where C. which D. that
19. Do you know the professor ... is making a speech?
A. whom B. who C. which D. whose
20. The paintings ... were stolen from the museum haven't been found yet.
A. which B. who C. in which D. whose
21. What is the date ... Kazakhstan celebrates its independence?
A. where B. in which C. when D. at which
22. The girl with ... my little brother is in love moved to Aktau last week.
A. who B. whom C. whose D. of whom
23. Cleopatra was the Egyptian queen ... beauty was famous throughout the world.
A. whose B. who C. of which D. whom
24. Did you find the dictionary ... you were looking for?
A. whom B. whose C. - D. of which
25. The salesman ... served us was very impolite.
A. whom B. who C. which D. whose
26. George Pitt, ... foot was injured in the accident won't play football today.
A. of which B. who C. whom D. whose
27. What's the name of the river ... flows through Paris?
A. who B. that C. in which D. where
28. My grandfather always tells in excitement the day ... he first saw the grandmother.
A. on which B. in that C. on that D. in which
29. The hotel ... we stayed last summer was very comfortable.
A. on which B. in that C. at where D. where
30. What's the name of the restaurant at ... you ate dinner last weekend?
A. where B. that C. which D. whose
31. What's a tool ... is used for digging?
A. who B. which C. of which D. whom
32. The kitchen is a place ... women spends most of their time.
A. at which B. when C. where D. on which
33. The girl ... Ersultan is talking to is very beautiful.
A. which B. that C. whose D. to whom
34. The person ... you have called cannot be reached at the moment.
A. which B. whose C. of which D. -
35. The money ... is spent on education and health is an investment for the future.
A. which B. where C. whom D. whose

INDIRECT SPEECH (ТӨЛЕУ СӨЗ)

Сөйлеушінің өз сөзінің ішінде басқа біреудің сөзін өзгертпей, сол күйінде беруі төл сөз (**direct speech**) деп аталады. Мысалы:

Kuralay told me: “**I can speak** Chinese fluently.”

Құралай маған: “Мен қытайша еркін сөйлей аламын,”– деді.

Сөйлеушінің өз сөзінің ішінде басқа біреудің сөзін өзгертіп, мазмұнын ғана сақтап беруі төлеу сөз (**indirect speech**) деп аталады. Мысалы:

Kuralay told me **that she could speak** Chinese fluently.

Құралай маған қытайша еркін сөйлей алатынын айтты.

Төл сөзді төлеу сөзге айналдыру барысында назар аударатын жайттар:

1. **Шақтар өзгереді.** Шақтардың қалай өзгеретіндігін жаттап алған жөн.
2. Кей жағдайда **жіктеу есімдіктері өзгереді.** Бұл өзгеріс қазақ тіліндегі төл сөзді төлеу сөзге айналдырудағы жіктеу есімдіктеріндегі өзгерістермен бірдей.
3. **Мезгіл көрсеткіштері өзгеруі мүмкін.** Бұл өзгеріс те қазақ тіліндегі төл сөзді төлеу сөзге айналдырудағы мезгіл көрсеткіштеріндегі өзгерістермен бірдей.

Ескерту: Алдымен шақтар мен модаль етістіктерде жасалған өзгерістерді, содан кейін мезгіл үстеулерінде жасалған өзгерістерді жаттап алған жөн.

Changes in Tenses (Шақтарда жасалатын өзгерістер):

Simple Present (V ₁)	→	Simple Past (V ₂)
Present Continuous (am / is / are -ing)	→	Past Continuous (was / were-ing)
Simple Past (V ₂)	→	Past Perfect (had + V ₃)
Present Perfect (have / has + V ₃)	→	Past Perfect (had + V ₃)
Past Continuous (was / were- ing)	→	Past Perfect Cont. (had been -ing)
Present Perfect Cont. (have / has been -ing)	→	Past Perfect Cont. (had been -ing)
Simple Future (will + V ₁)	→	Future in the Past (would + V ₁)
Past Perfect (had + V ₃)	→	Past Perfect (had + V ₃)
Past Perfect Cont. (had been -ing)	→	Past Perfect Cont. (had been -ing)

Changes in Auxiliary Verbs (Көмеші етістіктерде жасалатын өзгерістер):

am / is / are (көмекші етістігі)	→	was / were
have / has (көмекші етістігі)	→	had
will (көмекші етістігі)	→	would

Changes in Modal Verbs (Модаль етістіктерде жасалатын өзгерістер):

can + V ₁	→	could+ V ₁
may + V ₁	→	might + V ₁
must + V ₁	→	had to + V ₁
have / has +to + V ₁	→	had to + V ₁
could+ V ₁	→	could + V ₁
might+ V ₁	→	might + V ₁
had to+ V ₁	→	had to + V ₁
should+ V ₁	→	should + V ₁

Changes in Adverbs of Time and Place

(Modal Verbs Мезгіл және мекен үстеулерінде жасалатын өзгерістер):

now	→	then
today	→	that day
tomorrow	→	the following day (the next day)
next week (month)	→	the following week (month)
yesterday	→	the previous day (the day before)
last week (month)	→	the previous week (month)
here	→	there

INDIRECT SPEECH IN STATEMENTS (ХАБАРЛЫ СӨЙЛЕМДЕРДЕГІ ТӨЛЕУ СӨЗ)

Бастауыш + said / told + кісі + that + бастауыш + етістік

Мысалдар:

He told us: "I am a journalist".
He told us that he was a journalist.

Ол бізге: "Мен – журналистпін," – деді.
Ол бізге журналист екенін айтты.

Liz said: "I saw David at the pharmacy yesterday."

Лиза: "Мен кеше дәріханада Давидті көрдім," – деді.

Liz said that she had seen David at the pharmacy yesterday.

Лиза кеше дәріханада Давидті көргенін айтты.

They told me: "We will go on an excursion tomorrow."

Ол: "Біз ертең экскурсияға барамыз", – деп айтты.

They told me that they would go on an excursion tomorrow.

Ол маған ертең экскурсияға баратынын айтты.

Thomas said: "I study at Brighton University."

Томас: "Мен Брайтон университетінде оқимын", – деді.

Thomas said that he studied at Brighton University.

Томас Брайтон университетінде оқитынын айтты.

Judy told us: "I <u>handed in</u> my thesis last week."	Джуди: "Өткен аптада диплом жұмысын өткіздім," – деді.
Judy told us that she <u>had handed in</u> her term paper the previous week."	Джуди бізге бір апта бұрын диплом жұмысын өткізгенін айтты.
Abzal said: "I <u>can play</u> chess very well."	Абзал: "Мен өте жақсы шахмат ойнай аламын", – деді.
Abzal said that she <u>could play</u> chess very well.	Абзал өте жақсы шахмат ойнай алатынын айтты.
Victoria told me: "I <u>don't like</u> cooking."	Виктория маған : "Мен тамақ пісіргенді ұнатпаймын," – деді.
Victoria told me that she <u>didn't like</u> cooking.	Виктория маған тамақ пісіргенді ұнатпайтынын айтты.
The dean told us: "You <u>must attend</u> the conference at two o'clock."	Декан бізге: "Сағат екіде конференцияға қатысуларың керек", – деді.
The dean told us that we <u>had to attend</u> the conference at two o'clock.	Декан бізге сағат екіде конференцияға қатысуымыз керек екенін айтты.
Barbara told me: "I <u>have been</u> to Turkestan many times."	Барбара: "Мен Түркістанға бірнеше рет бардым", – деді.
Barbara told me that he <u>had been</u> to Turkestan many times.	Барбара маған Түркістанға бірнеше рет барғанын айтты.
They told us: "We <u>have been learning</u> Kazakh for three months."	Олар бізге: "Біз үш айдан бері қазақша үйреніп жүрміз", – деді.
They told us that they <u>had been learning</u> Kazakh for three months.	Олар бізге үш айдан бері қазақша үйреніп жүргенін айтты.
I told them: "I <u>studied</u> French in France."	Мен оларға: "Француз тілін Францияда үйрендім," – дедім.
I told them that I <u>had studied</u> French in France.	Мен оларға француз тілін Францияда үйренгенімді айттым.
The foreign students said: "We <u>are looking forward</u> to going to Medeu".	Шетелдік студенттер: "Біз Медеуге баруды асыға күтіп жүрміз", – деді.
The foreign students said <u>that they were looking forward</u> to going to Medeu.	Шетелдік студенттер Медеуге баруды асыға күтіп жүргенін айтты.

Exercise: 58. Put the following sentences into Indirect Speech:

1. They said : "We will go on holiday next month."
2. I told them: "I'm free on Saturdays."
3. Mr Robert Davis told us: "I attended the scientific conference last week."
4. Ainur said: "I'm looking after my niece now."
5. They told me: "We can't find a cheap hotel."

6. Zaure said: "I like the poems by Fariza Ongarsynova very much."
7. I told them: "I haven't graduated from university yet."
8. She said: "I don't have any relatives in Almaty."
9. Helen told me: "This villa has belonged to my aunt for ten years."
10. He said: "My brother lives in New York."
11. The estate agent told us: "The house has a big garden."
12. She said: "I didn't have any free time."
13. They said: "We have to study for the exam today."
14. The travel agent told me: "The airport taxes were included in the price."
15. Zhanagul told me: "I have been working on this project for five months."
16. The manager said: "We may participate in the Trade Fair in Rome."
17. They said: "We have seen this play before."
18. Altynay said: "I'm going to move to Zhezkazgan next weekend."
19. They said: "We passed all our exams."
20. The foreign tourists told us: "We're impressed by the beauty of Almaty."

Exercise: 59. Put the following sentences into Direct Speech:

4. The secretary said that Mr Zhumaly Bekzhanov was on holiday.
5. They said that they had spent their holiday in Egypt the previous year.
6. The teacher told us that we had to hand in our assignments until May.
7. Azhar said that she was very busy then, because she was preparing for the conference.
8. I told the boss that I wouldn't be able to work on Saturdays the following year.
9. Ethel said that she didn't want to go to the party, because she was tired.
10. They said that they hadn't been at home the previous night.
11. The students told the teacher that they couldn't translate the text.
12. She said that she didn't have to enter the IELTS exam to get the grant.
13. He said that he had done his military service in Kyzyl-Orda.
14. Saule said that she had lost her mobile phone.
15. You said that you would help me with cleaning the house.
16. Chris told us that he wanted to buy a new car.
17. Aisulu said that she was going to enter the Beauty Contest.
18. They told me that they would meet me at the airport.

INDIRECT SPEECH IN QUESTIONS (СҰРАУЛЫ СӨЙЛЕМДЕРДЕ ТӨЛЕУ СӨЗ)

А. Сұрау есімдігі бар сұраулы сөйлемдерде төлеу сөз

Бастауыш + asked + кісі + сұрау есімдігі + бастауыш + етістік

He asked Mary: “Where <u>do you live</u> ?”	Ол Мәриден: “Қайда тұрасың?”– деп сұрады.
He asked Mary where she <u>lived</u> .	Ол Мәриден қайда тұратынын сұрады.
They asked me: “When <u>did you graduate</u> from university?”	Олар менен: “Университетті қашан бітірдің?”– деп сұрады.
They asked me when I <u>had graduated</u> from university.	Олар менен университетті қашан бітіргенімді сұрады.
I asked them: “How long <u>have you been</u> in Almaty?”	Мен олардан “Қанша уақыттан бері Алматыдасыздар?”– деп сұрадым.
I asked them how long they <u>had been</u> in Almaty.	Мен олардан қанша уақыттан бері Алматыда екенін сұрадым.
She asked me: “Which languages <u>can you speak</u> ?”	Ол менен: “Қай тілдерде сөйлей аласың?”– деп сұрады.
She asked me which languages I <u>could speak</u> .	Ол менен қай тілдерде сөйлей алатынымды сұрады.

Ә. Сұрау есімдігі жоқ сұраулы сөйлемдерде төлеу сөз

Бастауыш + asked + кісі + if / whether + бастауыш + етістік

Jane asked us: “ <u>Do you work</u> on Saturdays?”	Джейн бізден: “Сендер сенбі күні жұмыс істейсіңдер ме?”– деп сұрады.
Jane asked us if (whether) we <u>worked</u> on Saturdays.	Джейн бізден сенбі күндері жұмыс істемейтінімізді сұрады.
The teacher asked Erdaulet: “ <u>Can you speak</u> Spanish?”	Мұғалім Ердаулеттен: “Испанша аласың ба?”– деп сұрады.
The teacher asked Erdaulet if (whether) he <u>could speak</u> Arabic.	Мұғалім Ердаулеттен арабша сөйлей алып-алмайтынын сұрады.
They asked me: “ <u>Will you go</u> on an excursion to Otyrar?”	Олар менен: “Отырарға экскурсияға барасың ба?”– деп сұрады.
They asked me if (whether) I <u>would go</u> on an excursion to Otyrar.	Олар менен Отырарға экскурсияға барып-бармайтынымды сұрады.
The manager asked Robert: “ <u>Did you finish</u> translating the faxes?”	Директор Роберттен: “Факстарды аударып бітірдің бе?”– деп сұрады.
The manager asked Robert if (whether) he <u>had finished</u> translating the faxes?”	Директор Роберттен факстарды аударып бітіріп-бітірмегенін сұрады.

INDIRECT SPEECH IN IMPERATIVES (БҮЙРЫҚТЫ СӨЙЛЕМДЕРДЕ ТӨЛЕУ СӨЗ)

Бастауыш + told / asked + кісі + (not) + to + V₁...

<p>The teacher told us: “<u>Do</u> your homework in time.”</p> <p>The teacher told us <u>to do</u> our homework in time.”</p>	<p>Мұғалім бізге: “Тапсырмаларыңды уақытыңда орындаңдар!”– деді.</p> <p>Мұғалім бізге үй тапсырмаларымызды уақытыңда орындауымыз керектігін айтты.</p>
<p>Linda told her father: “Dad, <u>buy</u> me a new cell phone, please”.</p> <p>Linda asked her father <u>to buy</u> her a new cell phone.</p>	<p>Линда әкесіне: “Әке, маған жаңа ұялы телефон сатып алыңызшы!”– деді.</p> <p>Линда әкесінен оған жаңа ұялы телефон сатып алуын өтінді.</p>
<p>Their boss told them: “<u>Don’t be late</u> for the meeting.”</p> <p>Their boss told them <u>not to be late</u> for the meeting.</p>	<p>Бастықтары оларға: “Жиналысқа кеш қалмаңдар!”– деді.</p> <p>Бастықтары оларға жиналысқа кеш қалмаулары керектігін айтты.</p>
<p>The neighbour downstairs told us: “<u>Don’t make a noise</u>, please.”</p> <p>The neighbour downstairs asked us <u>not to make a noise</u>.</p>	<p>Төмендегі қабаттағы көршіміз бізге: “Шуламаңыздаршы!” деді.</p> <p>Төмендегі қабаттағы көршіміз бізден шуламауымызды өтінді.</p>

ЕСТЕ САҚТАҢЫЗ:

Төмендегі етістіктер де бұйрықты сөйлемдерде төлеу сөз формуласымен қолданылады:
want / would like / invite / warn / remind / advise / recommend / allow / permit / promise / invite / order / teach / expect / force / persuade / forbid / encourage

Бастауыш + want / promise / tell / ask + кісі + (not) + to + V₁...

<p>The dean advised us to take the TOEFL exam.</p>	<p>Декан бізге TOEFL емтиханына кіруімізге кеңес берді.</p>
<p>My parents wants <u>my little brother</u> to be a doctor.</p>	<p>Ата-анам інімнің дәрігер болғанын қалайды.</p>
<p>I will teach <u>my sister</u> to drive a car on summer holidays.</p>	<p>Мен жазғы демалыста әпкеме машина айдауды үйретемін.</p>
<p>The teacher warned <u>the students</u> not to be late for the conference.</p>	<p>Мұғалім студенттерге конференцияға кешікпеулерін ескертті.</p>
<p>I promised my nephew to buy him a mobile phone.</p>	<p>Жиеніме ұялы телефон сатып алуға уәде бердім.</p>

TEST on INDIRECT SPEECH

1. **She told me that she ... very busy.**
A. is B. has been C. was D. had been
2. **She wanted to know**
A. where I studied B. what I study C. where you study D. where I live
3. **He told us that he ... in Astana for a year.**
A. has lived B. have been living C. is living D. had been living
4. **They told us that they ... on holiday the previous month.**
A. were B. have been C. had been D. weren't
5. **"Please, wait for me after the course!" Jane asked me ... after the course.**
A. to wait for her B. that I waited for her C. wait for her D. to wait for me
6. **"I can't find my dictionary." Sheila said**
A. that she couldn't find my dictionary B. that she couldn't find her dictionary
C. she couldn't find my dictionary D. if he can't find her dictionary
7. **"How long have you been studying English?" He asked us**
A. how long had you been studying English B. how long I had been studying English
C. how long we have been studying English D. how long we had been studying English
8. **I saw Sandra today. She said: "I must finish my thesis next week." She said that ...**
A. I must finish my thesis next week. B. she must finish her thesis next week.
C. she has to finish her thesis next week. D. she had to finish her thesis next week.
9. **Amanda told me: "I saw your aunt yesterday." Amanda told me ...**
A. that she saw my aunt the previous day B. that she had seen my aunt the previous day
C. that she had seen your aunt the previous day D. that she had seen her the previous day
10. **Why didn't she come to the party? I wondered... .**
A. why hadn't she come to the party B. why she hadn't come to the party
C. if she hadn't come to the party D. that she hadn't come to the party
11. **Mike said ... when he returns from his hometown.**
A. that he will visit us B. that he may visit us C. that he visits us D. that he would visit us
12. **The doctor asked me**
A. whether I had had an operation before B. whether had I had an operation before
C. if I had an operation before D. if I have had an operation before
13. **"Don't make a noise!" The teacher warned the students**
A. not make a noise B. that they didn't make a noise
C. if they not make D. not to make a noise
14. **The students said: "We couldn't translate the text." The students said**
A. that we couldn't translate the text B. that they couldn't translate the text
C. that they couldn't have translated the text D. they couldn't have translated the text
15. **The Prime-Minister said that he ... the agreement.**
A. signed B. will sign C. had signed D. would have signed

16. **“You must study hard for the exam.” The teacher told the students ...**
 A. we had to study hard for the exam B. to study hard for the exam
 C. that they had to study hard for the exam D. that they must study hard for the exam
17. **The travel agent asked us: “How would you like to travel? By air or by train?”
 The travel agent wanted to know**
 A. how would you like to travel B. how would we like to travel
 C. how we like to travel D. how we would like to travel
18. **“May I borrow your dictionary?” I asked George ...**
 A. whether I might borrow his dictionary B. if I may borrow your dictionary
 C. if he may borrow my dictionary D. if I might borrow your dictionary
19. **You didn’t tell us that ...**
 A. that the match was cancelled B. that the match will be cancelled.
 C. that the match has been cancelled D. that the match had been cancelled.
20. **“Do you speak Chinese?” They asked me ...**
 A. if I speak Chinese B. whether I spoke Chinese
 C. if I could Chinese D. whether I speak Chinese
21. **The dealer told us: “The car is in perfect condition”. The dealer told us ...**
 A. that the car was in perfect condition B. that the car is in perfect condition
 C. the car has been in perfect condition D. that the car had been in perfect condition
22. **Did you visit the museums on holiday? The teacher asked us ...**
 A. if we visited the museums on holiday B. if we had visited the museums on holiday
 C. if did we visit the museums on holiday D. if had you visited the museums on holiday
23. **The doctor warned the patient ...**
 A. whether he smoke B. not smoke C. if he smoke D. not to smoke
24. **I asked him...**
 A. if he is coming to the course B. whether he was coming to the course
 C. whether he would coming to the course D. if he has been coming to the course
25. **The teacher gave me a picture and told me ...**
 A. that I will describe it B. not to describe it C. to describe it D. if I describe it
26. **Askar told us ...**
 A. that I will buy a car next week B. that he bought a car last week
 C. that he will buy a car next week D. that he had bought a car the previous week.
27. **The receptionist wanted to know ...**
 A. how long we stayed in the hotel B. how long we will stay in the hotel
 C. how long we would stay in the hotel D. how long we have been staying in the hotel
28. **I asked my sister ... with my homework.**
 A. to help me B. if she can help me C. if I could help her D. not help me
29. **The interviewer wondered ...**
 A. can you drive a car B. if I can drive a car
 C. whether I could drive a car D. how long can you drive a car
30. **The head teacher warned us ... for the conference.**
 A. to be late B. don’t be late C. you can’t be late D. not to be late

SPECIAL DIFFICULTIES

QUESTION TAGS (МАҚҰЛДАТУ СӨЗІ)

Ағылшын тілінде ой-пікірімізді қарсымыздағы кісіге қабылдану үшін, сөйлемнің соңына “солай емес пе?” немесе “жарай ма?” мағынасын білдіретін мақұлдату сөздері (Question Tags) қолданылады.

I. Болымды сөйлем → **көмекші етістік + бастауыш?**

They can speak German fluently, **can't they?** Олар немісше еркін сөйлей алады, солай емес пе?

You have been to Greece several times, **haven't you?** Сен Грекияға бірнеше рет бардың, солай емес пе?

Your brother works as an accountant, **doesn't he?** Ағаң бухгалтер болып жұмыс істейді, солай емес пе?

There will be a scientific conference tomorrow, **won't there?** Ертең ғылыми конференция болады, солай емес пе?

You did your military service, **didn't you?** Азаматтық борышыңды өтедің, солай емес пе?

II. Болымсыз сөйлем → **көмекші етістік + not + бастауыш?**

The rector won't attend today's meeting, **will he?** Ректор бүгін жиналысқа қатыспайды, солай емес пе?

They didn't go on an excursion yesterday, **did they?** Олар кеше экскурсияға бармады, солай емес пе?

You weren't at work yesterday, **were you?** Кеше жұмыста болған жоқсың, солай емес пе?

She hasn't got any exams next week, **has she?** Оның келесі аптада еш емтиханы жоқ, солай емес пе?

You haven't been to Astana, **have you?** Сен Астанада болған жоқсың, солай емес пе?

Есте сақтаңыз!

I. Бұйрық райда айтылған сөзді қарсымыздағы кісіге мақұлдату үшін, сөйлемнің соңында көбінесе “жарай ма?” мағынасын білдіретін “**will you?**” қолданылады.

Мысалдар:

Finish the report by tomorrow, **will you?** Рапортты ертеңге дейін бітір, жарай ма?

Wait for me after the meeting, **will you?** Жиналыстан кейін мені күтіңдер, жарай ма?

Don't be late for the concert, **will you?**

Концертке кеш қалмандар, жарай ма?

Don't forget to post these documents, **will you?**

Мына құжаттарды жолдауды ұмытпа, жарай ма?

II. Бұл сөйлемде **never, hardly ever, seldom, rarely** жиілік үстеулерінен біреуі бар болған жағдайда, ол сөйлем болымсыз болып саналады. Сондықтан аталған сөйлемнің соңына **болымда көмекші етістік + бастауыш?** келеді.

He **never goes** to the theatre, **does he?**

Ол ешқашан театрға бармайды, солай емес пе?

You **seldom have** dinner at home, **do you?**

Сіз кешкі тамақты үйде ішесіз, солай емес пе?

III. **Nobody, nothing** белгісіздік үстеулері бастауыш ретінде қолданылған жағдайда, ол сөйлем болымсыз болып саналады. Сондықтан аталған сөйлемнің соңына **болымды көмекші етістік + бастауыш?** келеді.

Nobody knows this secret, **do they?**

Бұл құпияны ешкім білмейді, солай емес пе?

Nothing has changed since he came to the post, **has it?**

Ол қызметке келгеннен бері еш нәрсе өзгерген жоқ, солай емес пе?

IV. *I am* → **aren't I?**

I am late, **aren't I?**

Кеш қалдым, солай емес пе?

I'm going on a picnic with you, **aren't I?**

Мен сендермен пикникке барамын, солай емес пе?

V. *Let's + V₁* → **shall we?**

Let's have a meal first, **shall we?**

Алдымен тамақтанып алайық, жарай ма?

Let's go to the book fair after the lesson, **shall we?**

Сабақтан кейін кітап көрмесіне барайық, жарай ма?

Let's go on a picnic to Alma-Arasan next Sunday, **shall we?**

Келесі жексенбі күні Алма-Арасанға пикникке барайық, жарай ма?

Exercise: 60. Put the Question Tags.

1. He can use a computer well, ... ?
2. They don't study hard, ... ?
3. Mr Jackson is retired, ... ?
4. She studies at Cambridge University, ... ?
5. Listen to your teacher, ... ?
6. The exam was difficult, ?
7. She couldn't pass her driving test, ... ?
8. They are going to get engaged this weekend , ... ?
9. You haven't been to England, ... ?
10. Brian will change his job, ... ?
11. He didn't go to university last week, ... ?
12. Martin and Charles are hardworking students, ... ?
13. The Minister of Health is going to make a speech at the meeting, ... ?
14. Mrs Brown has been a lawyer for ten years, ... ?
15. Don' be late for the appointment, ... ?

Exercise: 61. Translate the following sentences into English:

1. Бақдәулеттің әкесі – дәрігер, солай емес пе?
2. Олар аптасына бес күн жұмыс істейді, солай емес пе?
3. Сендер өткен жексенбіде пикникке бардыңдар, солай емес пе?
4. Сен ертең жұмысқа бармайсың, солай емес пе?
5. Давид орысша сөйлей алмайды, солай емес пе?
6. Ертең балаларды мұражайға апар, жарай ма?
7. Десмонд мырза он жылдан бері директор, солай емес пе?
8. Сен ешқашан шетелге шықпадың, солай емес пе?
9. Линда мен Ричард демалыста, солай емес пе?
10. Олар сенбі күндері жұмыс істеуге тиісті, солай емес пе?
11. Сенің бүгін ағылшынша сабағың жоқ, солай емес пе?
12. Балалар! Шуламаңдар, жарай ма?
13. Ол TOEFL емтиханынан өте алмады, солай емес пе?
14. Сіз өткен жазда демалысқа шықпадыңыз, солай емес пе?
15. Олардың үш баласы бар, солай емес пе?

TOO & EITHER

Ann: I'm a student.

Мен студентпін.

Bill: I'm a student, **too**.

Мен де студентпін.

Ann: I like listening to poems.

Мен өлең тыңдағанды жақсы көремін.

Bill: I like listening to poems, **too**.

Мен де өлең тыңдағанды жақсы көремін.

Ann: Nice to meet you.

Сізбен танысқанымға қуаныштымын.

Bill: Nice to meet you, **too**.

Мен де сізбен танысқанымға қуаныштымын.

Ann: I don't like doing the ironing.

Мен киім үтіктегенді жақсы көрмеймін.

Bill: I don't like doing the ironing, **either**.

Мен де киім үтіктегенді жақсы көрмеймін.

Ann: I can't speak German fluently.

Мен немісше еркін сөйлей алмаймын.

Bill: I can't speak German fluently, **either**.

Мен де немісше еркін сөйлей алмаймын.

Ann: I didn't do my homework.

Мен үй жұмысымды орындаған жоқпын.

Bill: I didn't do my homework, **either**.

Мен де үй жұмысымды орындаған жоқпын.

SO & NEITHER

I. Болымды сөйлем

→ **So + көмекші етістік + бастауыш?**

Ann: I am a student.

Мен студентпін.

Bill: **So am I.**

Мен де.

Ann: I can play tennis very well.

Мен теннисті өте жақсы ойнай аламын.

Bill: **So can I.**

Мен де.

Ann: I went to the concert last night.

Мен кеше кешке концертке бардым.

Bill: **So did I.**

Мен де.

II. Болымсыз сөйлем

→ **Neither + көмекші етістік + бастауыш?**

Ann: I don't like doing the ironing.

Мен киім үтіктегенді жақсы көрмеймін.

Bill: **Neither do I.**

Мен де.

Ann: I won't go on holiday this year.

Мен биыл демалысқа шықпаймын.

Bill: **Neither will I.**

Мен де.

Ann: I didn't do my homework.

Мен үй тапсырмамды орындаған жоқпын.

Bill: **Neither did I.**

Мен де.

I. Болымды сөйлем**Бастауыш + көмекші етістік + not.**Ann: I am a student.

Мен студентпін.

Jack: I am not.

Мен (студент) емеспін.

Ann: I like listening to poems.

Мен өлең тыңдағанды жақсы көремін.

Jack: I don't.

Мен жақсы көрмеймін.

Ann: I passed my English exam.

Ағылшын тілі емтиханынан өттім.

Jack: I didn't.

Мен өткен жоқпын.

II. Болымсыз сөйлем**Бастауыш + көмекші етістік.**Ann: I don't like doing the ironing.

Мен киім үтіктегенді жақсы көрмеймін.

Jack: I do.

Мен жақсы көремін.

Ann: I didn't do my homework.

Мен үй тапсырманы орындаған жоқпын.

Jack: I did.

Мен орындадым.

Ann: I can't play chess.

Мен шахмат ойнай алмаймын.

Jack: I can.

Мен ойнай аламын.

Exercise: 62. Make sentences using so or neither as in the example.**Example:**A: I passed all my exams.

B: (So did I.)

A: We didn't attend yesterday's meeting.

B: (Neither did we.)

1. Ann: I need to enter the TOEFL exam.

B: ...

2. A: We will go on holiday in June.

B: ...

3. A: We didn't attend yesterday's meeting.

B: ...

4. A: I have to work on Saturdays.

B: ...

5. A: I haven't been to America.

B: ...

6. A: Alice likes pop music.

B: ...

7. A: I mustn't miss the bus.

B: ...

8. A: They went on an excursion last week.

B: ...

9. A: We won't be at home tonight.

B: ...

10. A: I should go on a diet.

B: ...

11. A: I am not good at playing tennis.

B: ...

12. A: We were late for class this morning.

B: ...

13. A: I enjoy travelling.

B:

14. A: We haven't got an English lesson today.

B:

15. A: I don't like going shopping.

B:

BOTH ... AND ... → ӘРІ ... ӘРІ ...

1. **Both** Erbol **and** his brother study in America. Ербол да , ағасы да Америкада оқиды.
2. He is **both** a singer **and** a composer. Ол әрі әнші, әрі композитор.
3. I **both** like tea **and** coffee. Мен шайды да, кофені де жақсы көремін.
4. **Both** David **and** Richard speak Kazakh well. Дэвид те, Ричард та қазақша жақсы сөйлейді.
5. I **both** studied my lessons **and** did the cleaning yesterday. Кеше сабақтарымды да оқыдым, тазалық та жасадым.
6. It was **both** cold **and** wet yesterday. Кеше ауа-райы әрі суық, әрі жауын-шашын еді.
7. I **both** sent her an invitation card **and** phoned her. Мен оған әрі шақыру билетін жібердім, әрі телефон соқтым.

EITHER ... OR ... → ИӘ ... ИӘ ...

1. **Either** Kuralai **or** Erzhan will work next Sunday. Иә Құралай, иә Ержан келесі жексенбіде жұмыс істейді.
2. Arai: How will you go to Turkestan?
Bolat: **Either** by train **or** by car. Арай: Түркістанға қалай барасыздар?
Болат: Иә пойызбен, иә машинамен.
3. We'll go **either** to Balkhash **or** to Kokshetau during summer holidays this year. Біз биыл жазғы каникулда иә Балқашқа, иә Көкшетауға барамыз.
4. You will **either** wash the dishes **or** clean the kitchen after the meal. Тамақтан кейін иә ыдыстарды жуасын, иә ас бөлмені тазалайсың.
5. They can come back from business trip **either** on Tuesday **or** on Wednesday. Олар іс-сапардан иә сейсенбі күні, иә сәрсенбі күні қайтады.
6. Wear **either** a long dress **or** trousers. Иә ұзын көйлек ки, иә шалбар ки.
7. We will go **either** to the theatre **or** to the ballet tomorrow evening. Біз ертең кешке иә театрға, иә балетке барамыз.

NEITHER ... NOR ... → HE ... HE ...

1. **Neither** Erlan **nor** Nurlan could pass the exam. Ерлан да, Нұрлан да емтиханнан өте алмады.
2. They bought a car. But **neither** she **nor** her husband can drive a car. Олар машина сатып алды, Бірақ не ол, не күйеуі машина айдай алмайды.
3. I have **neither** a car **nor** a motorcycle. Менің машинама да, мотоциклім де жоқ.
4. I **neither** like chicken soup **nor** fish soup. Мен тауық сорпасын да, балық сорпасын да жақсы көрмеймін.
5. I **neither** went on a picnic **nor** studied my lessons yesterday. Мен кеше не пикникке барған жоқпын, не сабақ оқыған жоқпын.
6. He **neither** read newspapers **nor** listen to the news. Ол не газет оқымайды, не хабарларды тыңдамайды.
7. I had **neither** breakfast **nor** lunch today. Мен бүгін таңғы асты да, түскі асты да ішкен жоқпын.

NOT ONLY ... BUT ALSO ... → ТЕК ҚАНА ... ЕМЕС, ДА / ДЕ

1. My brother speaks **not only** English, **but also** Chinese. Менің ағам тек қана ағылшынша сөйлемейді, қытайша да сөйлейді.
2. He bought **not only** a raincoat, **but also** an umbrella. Ол тек қана плащ сатып алмады, қолшатыр да сатып алды.
3. I **not only** read the novel, **but I also** saw the play. Тек қана романды оқымадым, мұнымен қатар қойылымын да көрдім.
4. She **not only** invited us to dinner, **but also** gave us presents. Ол бізді қонаққа шақыруымен қатар, бізге сыйлықтар да берді.
5. We studied **not only** Turkish, **but also** Arabic at high school. Біз лицейде тек қана түрікше үйренген жоқпыз, арабша да үйрендік.
6. He failed **not only** Maths, **but also** Chemistry. Ол тек қана математикадан емес, химиядан да өте алмады.
7. **Not only** the students, **but also** the teachers are looking forward to summer holidays. Тек қана студенттер емес, мұғалімдер де жазғы демалысты асыға күтіп жүр.

Exercise: 63. Write the sentences with *both...and...* / *either....or...* / *neither... nor...*

1. His speech was long. It was boring **too**.
2. Jack doesn't like a pizza. John doesn't like **either**.
3. You should attend the meeting, **or** Zhanat should attend the meeting.
4. She is a successful teacher. Her husband is a successful teacher **too**.
5. I haven't read the novel. I haven't seen the film **either**.
6. They should pay the house rent in time, **or** they should move to another flat.
7. Aiman was late for the meeting. Aizhan was late **too**.
8. David can't speak Russian. He can't speak Kazakh **either**.
9. We will come back on Saturday, **or** we will come back on Sunday.
10. He painted the walls. He painted the doors **too**.
11. I didn't do the cleaning. I didn't study for the exam **either**.
12. You should wear a black suit **or** a dark-blue suit to the meeting.
13. She plays the violin very well. She plays the guitar very well **too**.
14. He hasn't got a house. He hasn't got a job **either**.
15. They will go to Italy for a holiday, **or** they will go to Greece.

Exercise: 64. Translate the following sentences into English:

1. Ол – әрі ақын, әрі композитор.
2. Біз бұл жексенбіде иә бассейнге, иә паркке барамыз.
3. Олар тек қана қазақша ән айтып қойған жоқ, ұлттық билерді де биледі.
4. Әнасыл да, қарындасы да шетелде оқиды.
5. Оның иә емтихан тапсыруы керек, иә диплом жұмысын жазуы керек.
6. Біз мұражайларға да, дүкендерге де бардық.
7. Ол тек қана кітаптарын жоғалтып қойған жоқ, әмиянын да жоғалтып алды.
8. Менің келесі аптада емтихандарым да, сабақтарым да жоқ.
9. Олар әрі шөлдеді, әрі қатты шаршады.
10. Олар биыл мектепте иә қытайша, иә жапонша үйренеді.
11. Нэнси не ән айта алмайды, не би билей алмайды.
12. Анам қонақтарға тек қана палау пісірген жоқ, мәнти де пісірді.
13. Біз иә дүйсенбі күні, иә сенбі күні Отырарға экскурсияға барамыз.
14. Оның ағасы шахматты да, дойбыны да өте жақсы ойнайды .
15. Арай қазір Германияда, бірақ не немісше, не ағылшынша сөйлей алмайды.

MAKE

1. make a change	өзгеріс жасау
2. make preparations	әзірлік жасау
3. make a mistake	қателік жасау, қате жіберу
4. make an operation	операция жасау
5. make arrangements	жоспар құру
6. make a request	өтініш жасау
7. make a guess	болжам жасау
8. make a complaint	шағым айту
9. make a choice	шешім жасау
10. make a cake	торт пісіру
11. make tea / coffee	шай / кофе қайнату
12. make a fool of	мазақтау
13. make fun of	мазақтау, келеке ету
14. make friends	дос табу
15. make shoes	аяқ-киім тігу
16. make money	ақша табу
17. make a face	бетін тыржиту
18. make a profit	пайда табу
19. make a decision	шешім қабылдау
20. make an appointment	(кездесу үшін) уақыт белгілеу
21. make a fire	от жағу
22. make a comparison	салыстырма жасау, салыстыру
23. make a speech	сөз сөйлеу
24. make a phone call	телефон соғу
25. make trouble	дау шығару
26. make a wish	тілек тілеу
27. make a bed	төсек жинау
28. make a noise	шулау
29. make a sentence	сөйлем құрастыру
30. make an effort	күш жігерін салу

DO

1. do one's homework	үй жұмысын орындау
2. do the cleaning	тазалық жасау
3. do an exercise	жаттығу орындау
4. do gymnastics	гимнастика жасау
5. do a favour	жақсылық жасау
6. do evil	жамандық істеу
7. do one's best	қолына келгенін жасау
8. do business	бизнес (сауда) жасау
9. do housework	үй шаруасымен айналысу
10. do the washing	кір жуу
11. do the washing-up	ыдыс-аяқ жуу
12. do a test	тест шешу
13. do an exam	емтихан тапсыру
14. do gardening	бау-бақшамен айналысу
15. do the shopping	сауда жасау (киім, тамақ, т.б. сатып алу)
16. do the ironing	киім үтіктеу
17. do military service	азаматтық борышын өтеу
18. do the crossword	сөзжұмбақ шешу
19. do a puzzle	жұмбақ шешу
20. do one's duty	міндетін орындау
21. do wrong	қателік жасау
22. do right	дұрыс жасау
23. do a good job	жақсы (тиянақты) жұмыс жасау
24. do damage	зиян келтіру
25. do repairs	жөндеу жұмыстарымен айналысу
26. do good	пайдалы болу, септігін тигізу
27. do one's hair	шашын түзету
28. do justice to	әділ қарау, әділетті болу
29. do without	мұқтаж болмау
30. do well	табысты болу

Exercise: 65. Put the verbs either make or do instead of the points in the correct form.

1. The Minister of Education is going to ... a speech at the conference.
2. We would like to ... business with your company.
3. I wasn't busy in the office today. I ... some phone calls and translate two business letters.
4. She failed the exam. Because she ... too many mistakes.
5. Have you ... the shopping list?
6. I promise, I will ... my best.
7. You must ... a special effort. Mr Johnson is our valued customer.
8. Do you like ... the shopping?
9. Jennifer has ... a lot of friends since she came to Kazakhstan.
10. Mrs Taylor always ... the cleaning on Sundays.
11. He ... a lot of money by selling the old furniture.
12. Zhandos: Will you ... me a favour? Didar: It depends what it is.
13. Where did you ... your military service?
14. You should ... a wish while you blow the candles out.
15. Shall I ... a pizza for the guests?

Exercise: 66. Translate the following sentences into English:

1. Менің әпкем сөзжұмбақ шешкенді қатты ұнатады.
2. Адай: Айжан не істеп жатыр? Ақбота: Ол ас бөлмеде торт пісіріп жатыр.
3. Мұрамаңдар! Мен емтиханға дайындалып отырмын.
4. Мен ... кәсіпте тұра салысымен, төсегімді жинаймын.
5. Том: Демалысқа қайда барасыздар? Лиза: Біз әлі шешім қабылдаған жоқпыз.
6. ... менттер қазір жаттығу жасап жатыр.
7. Мұғалім: Жарайсың! Ешқандай қате жіберген жоқсың.
8. Ол мектептен келе салысымен, үй тапсырмасын орындайды.
9. Мен үй шаруасымен айналысқанды жек көремін.
10. Сен кеше қанша тест шештің?
11. Исағұлов мырза – менің атама операция жасаған хирург.
12. Үй шаруасын бөлісейік. Мен тазалық жасаймын, сен киім үтіктейсің.
13. Асқар: Қай команда жеңеді? Ержан: Болжам жасай алмаймын.
14. Оның ағасы кеңсе жиһаздары жасайтын фабрикада жұмыс істейді.
15. Әкем бос уақытында бау-бақшамен айналысқанды ұнатады.

PHRASAL VERBS (ФРАЗАЛЫҚ ЕТІСТІКТЕП)

PHRASAL VERBS I

1. be back	қайтып келу
2. be out of work	жұмыссыз болу
3. be over	біту
4. break down	(машина) бұзылу
5. break into	үйге немесе дүкенге (ұры) кіру
6. break out	(соғыс, өрт) басталу
7. bring smb up	өсіру, тәрбиелеу
8. bring smth up	сөз қозғау
9. call off	(жиналыс, матч) болмау, өтпеу
10. call on	бару, келу, соғу
11. carry on	жалғастыру
12. carry out	жүзеге асыру, орындау
13. clear smth up	(киім-кешек, бөлме) жинау / бір мәселені шешу
14. close down	(жұмыс орны) жабылу
15. come across	біруге (кездейсоқ) жолығу = run into

Exercise: 67. Translate the following sentences into Kazakh:

1. The boss went to France yesterday. He **will be back** on Saturday morning.
2. Alice: Where do you work? Tom: I'm **out of work** for now.
3. As soon as the meeting **was over**, everybody went home.
4. The car **broke down** while we were driving to the airport.
5. The thieves **broke into** their house last night.
6. When the Second World War **broke out**, they were in Moscow.
7. He **was brought up** by his grandparents.
8. I'll **bring** this issue **up** at tomorrow's meeting.
9. The match **was called off**, because it was raining cats and dogs.
10. I **called on** grandmother on my way to the library today. She was very pleased.
11. She said 'Hello' to us and **carried on** doing the cleaning.
12. Richard wasn't able to **carry out** his experiments in time, because he was ill.
13. a) We must **clear up** this problem in a short time. b) You must **clear up** your room now.
14. He is out of work now. His factory **closed down** a month ago.
15. I **came across** Gulmira at the market a few days ago.

Exercise: 68. Complete the sentences by using one of the following phrasal verbs in the correct form. *be out of work / be over / break down / break into / break out / bring up / call off / call on / carry out / close down*

1. Sorry, I'm late. My car ... on the way here.
2. When will the meeting ... ?
3. My brother has ... for a long time.
4. They had a restaurant near the stadium, but it ... five months ago.
5. The burglars ... their office last Sunday.
6. I my university teachers whenever I go to Almaty.
7. His parents died in an plane crash and he was ... by his grandmother.
8. They ... a lot of successful experiments.
9. When did the First World War ... ?
10. The university ... the examination, because the exam papers were stolen.

PHRASAL VERBS II

1. come back	қайту, қайтып келу
2. cross smth out	(қате жазулардың) үстінен сызу
3. cut down on smth	шығындарды азайту = reduce
4. fall asleep	ұйықтап қалу, ұйықтап кету
5. fill in	толтыру = complete
6. find out	сұрастырып білу, зерттеп табу
7. get along with	(бірумен) жақсы қатынаста болу, жақсы түсінісу
8. get into	(ғимаратқа) кіру / машина немесе таксиге міну
9. get out of	(ғимараттан) шығу / машина немесе таксиден түсу
10. get on	(автобуска, пойызға, кемеге) міну
11. get off	(автобустан, пойыздан, кемеден) түсу
12. get over (from)	жазылу, сауығу = recover from
13. give smth away	(зат) тарату, сыйлау
14. give smth back	қайтып беру, қайтару
15. give up	тастау, тоқтату/ үмітін үзу

Exercise: 69. Translate the following sentences into Kazakh:

1. They'll go to England next Thursday and **come back** in three weeks.
2. If you make a mistake on the form, you can **cross it out**.
3. You should **cut down** your expenses; otherwise, you can't save money to buy a car.
4. He was very tired. He **fell asleep** while he was watching TV.
5. You must **fill in** this form in block letters.
6. I want to **find out** where they were yesterday.
7. David wants to change his job, because he doesn't **get along with** his boss.
8. a) When I saw her, she was **getting in** a taxi.
b) I saw him **getting into** the bank.
9. a) When I saw her, she was **getting out of** her car.
b) I saw him **getting out of** the hostel.
10. Call us before you **get on** the train.
11. You should **get off** the bus at the last bus stop to get to the railway station.
12. She had a terrible cold last week. But she **got over from** it now.
13. I had a lot of novels, so I **gave them away** to my classmates.
14. He hasn't still **given back** my dictionary.
15. You should **give up** smoking as soon as possible.

Exercise: 70. Complete the sentences by using one of the following phrasal verbs in the correct form. *come back / cross out / fall asleep / find out / get along (with) / give back / give up / get out of / get on / get off*

1. I thought you were in France. When did you ... ?
2. My father ... smoking last month. He used to smoke two packets of cigarettes a day.
3. He was very tired. As soon as he sat in an armchair, he ...
4. Did you ... the books which you borrowed from library last week?
5. Can you meet us at the station? We will ... the train in Astana at eight a.m.
6. They usually ... the bus at the bus stop opposite the theatre to go to school.
7. She doesn't usually ... with her mother - in- law.
8. She read her essay again and the misspelled words.
9. I think he is a spy. We should ... what he does and where he works.
10. I saw the robbers ... the bank. They were wearing masks.

PHRASAL VERBS III

1. go on	жалғастыра беру
2. go out	(сыртқа) шығу) / (шам, от) сөну
3. grow up	өсу (ержету, бойжету)
4. hand in	(талсырма) өткізу
5. hand out	тарату
6. hear from	біруден хат-хабар алу
7. keep up with	артта қалмау, жету, үлгеру
8. live on	күн кешу, өмір сүру
9. look after	қарау, бағу
10. look like	ұқсау = resemble = take after
11. look for	іздеу
12. look into	зерттеу / ішіне қарау
13. look out	(терезеден) қарау / байқау, сақ болу
14. look smth up (in)	(сөздіктен т.б.) қарап шығу
15. look through	(журнал т.б.) қарап шығу

Exercise: 71. Translate the following sentences into Kazakh:

1. **Go on** *with* your story. It's very interesting.
2. a) He didn't **go out** yesterday. He studied for his exam all day.
b) When I was writing a letter, the lights **went out**.
3. My nephew wants to be a computer engineer when he **grows up**.
4. When do you have to **hand in** your composition?
5. The teacher **handed out** our test papers today. I got the highest point in class.
6. Have you **heard from** your friend in Spain lately?
7. My grandfather walks too fast in spite of his old age. I can't **keep up with** him.
8. He has to **live on** his scholarship.
9. Who **looks after** your baby when you are at work?
10. Balnur **looks like** his father very much.
11. A: What are you **looking for**? B: My glasses.
12. The manager **looked into** the workers' complaints.
13. a) When she heard the noise, she **looked out of** the window.
b) **Look out**. You're going to fall into the hole.
14. You can **look up** the words **in** the dictionary if you don't know what they mean.
15. The manager himself **looked through** your C. V. I think he will accept you for the job.

Exercise: 72. Complete the sentences by using one of the following phrasal verbs in the correct form.

go on / go out / hand in / hear from / keep up with / live on / look after / look like / look into / look out

1. I haven't ... my parents for a long time, so I'm very worried about them.
2. The teacher told us that we should ... our assignments by next Thursday.
3. How do ... such a little salary?
4. ... ! The chandelier is going to fall on you.
5. My aunt needs a nanny to ... after her six month-old baby.
6. However fast you run, you can't ... with him.
7. He ... talking about his trip to India all the lesson.
8. What time did the lights ... ?
9. The man who is talking to the dean ... Asanali Ashimov very much.
10. The rector himself will ... your complaints.

PHRASAL VERBS IV

1. look up	басын көтеріп қарау / (біреуге) соғу, кіріп шығу
2. look forward to	асыға күту
3. make one's mind	шешім қабылдау = decide
4. make smth up	құрастыру, ойлап табу/ дәрі жазу / макияж жасау
5. make up for smth	орнын толтыру, есесін қайыру
6. pick out	таңдау / тани алу, тану
7. pick up	жинау, теру, көтеру / (біруді) бір жерден алу
8. put on	кию
9. put off	кейінге қалдыру = postpone
10. put out	(өрт) сөндіру
11. run away from	қашу, қашқақтау
12. run into	біреуге (кездейсоқ) жолығу= come across
13. run out (of)	біту, таусылу
14. see smb off	біреуді шығарып салу
15. show smb around	(біруге) бір жерді кыдырту, көрсету

Exercise: 73. Translate the following sentences into Kazakh:

1. He didn't even **look up** when we entered his office.
2. I'm **looking forward to** seeing my nephews and nieces.
3. We haven't **made our minds** yet where to go for a holiday.
4. a) The story she told the teacher wasn't true. She **made it up**.
b) The doctor examined me and **made up** a prescription. c) She doesn't like **making-up**.
5. We will have to **make up for** the flawed products.
6. a) You should **pick out** the correct answers. b) I couldn't **pick her out** in the crowd.
7. a) When it started to rain suddenly, we were **picking up** flowers in the garden.
b) Don't go anywhere. I'm on my way. I'll **pick you up** in a few minutes.
8. He **put on** his coat and left the house without saying goodbye to anybody.
9. The concert was **put off** until next month.
10. The firemen were able to **put out** the fire very quickly.
11. While I was going to the library, I **run into** my history teacher.
12. Why do you **run away** from Tom?
13. I've **run out** of money. Can you **lend** me some money until next week.
14. Malika's flying to Italy tomorrow. We're going to the airport to **see her off**.
15. I **showed** my foreign guests **around** Almaty yesterday.

Exercise: 74. Complete the sentences by using one of the following phrasal verbs in the correct form. *look forward to / make up one's mind / make up / pick up / put off / put out / run into / run out / see off / show around*

1. The children are ... the summer holidays.
2. We are at the bus-station. Can you ... us ... soon?
3. Jack: Did the General Manager **postpone** his trip? Sue: Yes, he ... it... until next month.
4. I ... an old friend of mine on **the** campus yesterday.
5. Please, you must ... your cigarette. This is a no-smoking area.
6. We ... of petrol on our way to **the** airport, so we had to take a taxi.
7. Karen: Where are going to spend your holiday? Jim: I haven't ... my mind yet.
8. When I was a child, I used to ... stories.
9. When I saw Zhandos, he was ... **his** parents ... at the station. But he didn't recognize me.
10. Would you like me to ... you ... **the** city tomorrow?

PHRASAL VERBS V

take after	ұқсау = resemble = look like
take off	(киім) шешу / (ұшак) көкке көтерілу, ұшу
take place	болу, өту
take smb on	жұмысқа алу
talk over	талқылау = discuss
throw smth away	(қоқысқа) тастау, лақтырып жіберу
try on	киіп көру
turn on	(жарық) жағу, (теледидар, газ плитасы) қосу
turn off	(жарық, теледидар, газ плитасы) өшіру
turn up	(радио) даусын шығару, дәрежесін жоғарылату
turn down	даусын бәсеңдету, дәрежесін төмендету
turn down	кабылдамау, бас тарту = refuse
wake up	ояту, ояну
watch out (for)	байқау, абайлау
wear out	тозу, ескіру / қатты шаршату

Exercise: 75. Translate the following sentences into Kazakh:

1. Who does your daughter **take after**?
2. a) You needn't **take off** your shoes.
b) The plane to Paris **took off** at seven a.m.
3. Where will the next Olympic Games **take place**?
4. How many workers did the company **take on** yesterday?
5. We **talked over** this problem at yesterday's meeting.
6. Gloria: Where did you put the old newspapers? Hillary: I **threw them away**.
7. Ann: **Can I try on** the blouses?
Salesgirl: Yes, you can. The changing room is over there.
8. He **turned on** the television to watch the news.
9. **Turn off** the lights before leaving home.
10. Will you **turn up** the CD- player? My favourite song is being sung.
11. Can you **turn down** the cooker?
12. Jack proposed to Sue yesterday, but she **turned it down**.
13. I can't wake up myself. Mum **wakes me up** in the morning.
14. Watch out! The ladder is going to fall.
15. Cheap clothes don't last, they **wear out** fast.

Exercise: 76. Complete the sentences by using one of the following phrasal verbs in the correct form. *take after / take off / take place / take on / talk over / turn on / throw away / turn down / turn down / try on*

1. Would you the television? There is a good programme on Channel 3.
2. The radio is very loud. Can you ... it ... a bit, please?
3. How many workers is your factory going to ... this year?
4. The plane from Rome couldn't ... on time because of the heavy fog yesterday.
5. She ... at least ten dresses in the shop, but she didn't buy any of them.
6. Why did you ... such a good offer?
7. Ann: Where shall I put this box? Alice: We don't need it. You can ... it ...
8. In what country did the last Olympic Games ... ?
9. I ... my grandmother very much.
10. What problems are you going to ... at tomorrow's meeting?

Exercise: 77. Complete the sentences by using the phrasal verbs in the correct form.

1. The plane ... at 10 a.m. So you should be at the airport by 8 a.m.
2. When my little brother was a child, he always ... stories.
3. The burglars ... several houses last night.
4. I think the match will be ... because of the snow.
5. My cousins were born in Turkey but ... in Kazakhstan.
6. My trainers have ... , so I should buy a new pair of trainers soon.
7. We were ... by a terrible explosion this morning.
8. The doctor told the patient to ... smoking as soon as possible.
9. Don't forget to the lights before you go to bed.
10. The company refused to ... for the flawed products.
11. What a mess! You must ... this mess before the guests arrive.
12. The meeting was put off until next week because of the General Director's sudden illness.
13. Why did you ... such a good offer?
14. They ... the plan successfully in spite of the difficulties they faced.
15. We have been working on this project for a year. It certainly ... us

Exercise: 78. Translate the following sentences into English:

1. Тімекі тартуды тастауың керек.
2. Жиналыс сағат нешеде бітті?
3. Ол бес айдан бері жұмыссыз.
4. Биыл біздің колледж жұмысқа он мұғалім қабылдайды.
5. Жұмысыңды жалғастыра бер. Біз кейінірек келеміз.
6. Біз Мадоннаның концертін асыға күтіп жүрміз.
7. Мен әкем тартқанмын, ағам анама тартқан.
8. Университет конференцияны келесі айға қалдырды.
9. Олимпиада төрт жылда бір болады.
10. Мына жейдені киіп көріңіз. Ол өте сәнді.
11. – Кімді іздеп жүрсің? - Деканды.
12. Ертең мені сағат алтыда оят, жарай ма?
13. Бастық: Неге кеш қалдың? Қызметкер: Машинам жолда бұзылып қалды.
14. Ертең қолым бос емес. Әпкемнің бөпесіне қараймын.
15. Үйден шықпастан бұрын жарықты сөндіруді ұмытпа, жарай ма?

TEST on PHRASAL VERBS

1. I ... an old friend of mine at the concert yesterday. I was very happy, because I hadn't seen her since she moved to Zhezkazgan.
A. went across B. came across C. saw off D. came back
2. We're ... to the graduation party.
A. looking after B. looking through C. looking forward D. looking for
3. Will you ... the television? I want to watch the news.
A. turn off B. turn down C. turn out D. turn on
4. The firemen managed to ... the fire only after two hours.
A. put off B. put out C. put down D. put on
5. The factory where he worked ... last year. He has been out of work since then.
A. turned down B. closed down C. broke into D. took on
6. The burglars ... their country house last week and stole all their new furniture.
A. broke into B. broke up C. wore out D. saw off
7. Karen: When did you last ... from your parents?
Barbara: I received a letter from them two days ago. They're very well.
A. see off B. look forward C. hear from D. give up
8. The shoes I bought last week didn't last. They ... fast.
A. took off B. wore out C. broke out D. got off
9. ... ! A lorry is coming.
A. look up B. look through C. watch out D. look after
10. It's said that the journalist ... the story to be famous.
A. made up B. ran into C. look up D. give up
11. If you want to be healthy, you should ... your bad habits.
A. look up B. give up C. make up D. take off
12. He doesn't work anywhere, so he has to ... on his unemployment benefit.
A. take on B. go on C. live on D. get on
13. A: What time did the plane ... ? B: About ten minutes ago.
A. see off B. get off C. take on D. take off
14. Liz: We're busy tomorrow evening. We are going to ... our foreign guests ... at the airport at nine o'clock tomorrow evening. Bob: Let's meet at the weekend then.
A. look forward B. look out C. see off D. run into
15. As my classmates are making rapid progress, I can't ... with them.
A. keep up B. look up C. make up D. hold up

16. She ... doing her homework in spite of the noise.
 A. carried out B. took after C. put off D. carried on
17. We need to ... on our spending, otherwise we will never be able to buy a flat.
 A. give up B. cut down C. clear up D. make up
18. This word is unnecessary here. You should ... it
 A. cross out B. put out C. turn out D. put off
19. She moved abroad last month. She didn't sell her furniture. She ... them
 A. carried out B. gave away C. carried on D. went away
20. What a mess! You must ... your room immediately.
 A. look through B. pick up C. clear up D. close down
21. My boots are ... , so I need to buy a pair of boots as soon as possible.
 A. worn out B. watched out C. handed out D. looked out
22. I met my schoolmate at the airport. I couldn't ... him ... in the crowd.
 A. give up B. take after C. look up D. pick up
23. A lot of foreign tourists ... our bus at the bus-stop near the "Otyrar" Hotel.
 A. got into B. got on C. got out of D. called out
24. Jane: Why ... you ... ? Ethel: I've left my briefcase on the table.
 A. give back B. call off C. come back D. put off
25. You should ... this application form and send it by post.
 A. fill in B. fill up C. cross out D. hand in
26. He ... while he was listening to the lecture, because he didn't sleep last night.
 A. got over B. looked through C. handed out D. fell asleep
27. I will ... this matter when the manager comes back from his trip.
 A. keep up with B. hand in C. bring up D. give up
28. Companies have to ... for the faulty goods.
 A. call off B. give up C. make up D. carry put
29. I will ... my guests ... the city tomorrow. You can join us if you like.
 A. travel around B. show around C. run into D. take on
30. I want to ... you some time tomorrow. Will you be in the office the whole day?
 A. call on B. call off C. put off D. come across

IRREGULAR VERBS (БҰРЫС ЕТІСТІКТЕР)

Infinitive	Past Indefinite	Past Participle	Translation
Үш формасы да бірдей бұрыс етістіктер			
bet	bet	bet	дауласу
cost	cost	cost	(теңге, тиын) тұру
cut	cut	cut	кесу
hit	hit	hit	ұру
hurt	hurt	hurt	жаралау, ауырту, ауыру
let	let	let	рұқсат беру
put	put	put	қою
read	read	read	оқу
set	set	set	(күн) бату / қою
shut	shut	shut	жабу

Екінші және үшінші формасы бірдей бұрыс етістіктер

bleed	bled	bled	қанау
bring	brought	brought	әкелу
build	built	built	(үй) салу
burn	burnt	burnt	жағу, күйдіру
buy	bought	bought	сатып алу
catch	caught	caught	ұстап алу
deal	dealt	dealt	айналысу / сауда-саттық жасау
dream	dreamt	dreamt	армандау, қиялдау / түс көру
feed	fed	fed	тамақ жегізу, тамақ беру
feel	felt	felt	сезіну
fight	fought	fought	шайқасу, соғысу / күресу
find	found	found	табу
get	got	got	алу / сатып алу
hang	hung	hung	ілу, ілулі болу
have	had	had	бар болу
hear	heard	heard	есту
hold	held	held	ұстау
hang	hung	hung	ілу, іліп қою
keep	kept	kept	сақтау
lay	laid	laid	қою / жаю, төсеу / әзірлеу
leap	leapt	leapt	секіру
learn	learnt	learnt	үйрену

leave	left	left	тастау, тастап кету / шығу
lend	lent	lent	қарыз беру
light	lit	lit	жағу, жану
lose	lost	lost	жоғалту
make	made	made	жасау
mean	meant	meant	мағына білдіру / айтқысы келу
meet	met	met	танысу
pay	paid	paid	төлеу
say	said	said	айту
sell	sold	sold	сату
send	sent	sent	жіберу
shine	shone	shone	жарқырау/ (күн) шығу
shoot	shot	shot	ату
sit	sat	sat	отыру
sleep	slept	slept	ұйықтау
smell	smelt	smelt	иісі шығу
spell	spelt	spelt	әріптеп айту
spend	spent	spent	(уақыт) өткізу / (акша) жарату
spill	spilt	spilt	төгіп алу
spoil	spoilt	spoilt	(тамақ) бұзылу, бұзу / еркелету
stand	stood	stood	тұру
sweep	swept	swept	сыпыру
teach	taught	taught	үйрету
tell	told	told	айту
think	thought	thought	ойлану
understand	understood	understood	түсіну
win	won	won	жеңу

Үш формасы да өзгеше бұрыс етістіктер:

arise	arose	arisen	көтерілу, шығу
be	was / were	been	болу
bear	bore	borne / born	(бала) туу, қозылау, жеміс беру
beat	beat	beaten	жеңу / ұру
become	became	become	болу
begin	began	begun	бастау
bite	bit	bitten	тістеп алу
bleed	bled	bled	канау

blow	blew	blown	(жел) есу
break	broke	broken	сындыру
choose	chose	chosen	таңдау
come	came	come	келу
do	did	done	жасау
draw	drew	drawn	сурет салу / сызу
drink	drank	drunk	ішу
drive	drove	driven	(машина) айдау
eat	ate	eaten	жеу
fall	fell	fallen	кұлау
fly	flew	flown	ұшу
forbid	forbade	forbidden	тыйым салу
forget	forgot	forgotten	ұмыту
forgive	forgave	forgiven	кешіру
freeze	froze	frozen	тону, жаурау
give	gave	given	беру
grow	grew	grown	өсу
hide	hid	hidden	жасыру, тығу, тығып қою
know	knew	known	білу
lie	lay	lain	жату
ride	rode	ridden	(атқа) міну, (велосипед) тебу
ring	rang	rung	(телефон) соғу, шылдырау
rise	rose	risen	(күн) шығу / өсу, жоғарылау
run	ran	run	жүгіру
see	saw	seen	көру
show	showed	shown	көрсету
sing	sang	sung	ән айту
sink	sank	sunk	(кеме) бату
speak	spoke	spoken	сөйлеу, сөйлесу
steal	stole	stolen	ұрлау
swim	swam	swum	жүзу
take	took	taken	алу / апару
throw	threw	thrown	лақтыру, тастау
undertake	undertook	undertaken	бір іске кірісу / кепіл болу
wake up	woke up	woken up	ояну, ояту
wear	wore	worn	кию
write	wrote	written	жазу

GRAMMAR TERMS (ГРАММАТИКАЛЫҚ ТЕРМИНДЕР)

Noun	зат есім
Countable Nouns	саналатын зат есімдер
Uncountable Nouns	саналмайтын зат есімдер
Plural Forms of Nouns	зат есімдердің көпше түрі
Possessive Form of Nouns	зат есімдердің тәуелдік түрі
Adjective	сын есім
Demonstrative Adjectives	сілтеу сын есімдері
Degrees of Adjectives	сын есімдердің шырайлары
Pronoun	есімдік
Personal Pronouns	жіктеу есімдіктері
Demonstrative Pronouns	сілтеу есімдіктері
Possessive Pronouns	тәуелдік есімдіктері
Indefinite Pronouns	белгісіздік есімдіктері
Reflexive Pronouns	өздік есімдіктер
Reciprocal Pronouns	ортақ есімдіктер
Preposition	көмекші сөз
Tense	шақ
Article	артиклъ
Definite Article	белгілілік артиклі
Indefinite Article	белгісіздік артиклі
Numerals	сан есім
Cardinal Numerals	есептік сан есімдер
Ordinal Numerals	реттік сан есімдер
Fractional Numerals	бөлшектік сан есімдер
Adverb	үстеу
Adverbs of Frequency	жиілік үстеулері
Adverbs of Manner	қимыл-сын үстеулері
Degrees of Adverbs	үстеулердің шырайлары
Verb	етістік
Modal Verbs	модаль етістіктер
Regular Verbs	дұрыс етістіктер
Irregular Verbs	бұрыс етістіктер
Phrasal Verbs	фразалық етістіктер
Imperative	бұйрық рай
Infinitive	тұйық рай
Gerund	герундий
Passive Voice	ырықсыз етіс
Causative	өзгелік етіс
Main Clause	басынқы сөйлем
Subordinate Clause	бағыныңқы сөйлем
Adverbial Clause of Time	мезгіл бағыныңқылы сөйлем
Conditional Clause	шартты сөйлем
Relative Clause	қатыстық есімдікті сөйлем
Direct Speech	төл сөз
Indirect Speech	төлеу сөз
Word Order	сөз тәртібі
Word Order in Interrogative Sentences	сұраулы сөйлемдерде сөз тәртібі

ANSWER KEY:

Exercise 1, p. 7.

1. schools	2. secretaries	3. desks	4. holidays	5. foxes
6. housewives	7. brushes	8. fish	9. lorries	10. boys
11. bosses	12. wolves	13. mice	14. monkeys	15. oxen
16. photos	17. thieves	18. actresses	19. heroes	20. businesswomen
21. peaches	22. policemen	23. dishes	24. babies	25. zoos
26. cliffs	27. butterflies	28. deer	29. sandwiches	30. libraries
31. people	32. holidays	33. potatoes	34. sheep	35. leaves
36. horses	37. air-hostesses	38. donkeys	39. children	40. months

Exercise 2, p. 8.

1. one businesswoman → two businesswomen	11. one dress → thirty dresses
2. one envelope → three envelopes	12. one goose → forty geese
3. one diary → four diaries	13. one box → fifty boxes
4. one tomato → five tomatoes	14. one shelf → sixty shelves
5. one key → six keys	15. one fish → seventy fish
6. one dictionary → seven dictionaries	16. one chief → eighty chiefs
7. one postman → eight postmen	17. one fireman → ninety firemen
8. one child → nine children	18. one baby → one hundred babies
9. one waitress → ten waitresses	19. one glass → one thousand glasses
10. one family → twenty families	20. one photo → one million photos

Exercise 3, p. 8.

1. They are waitresses.	6. They are kind people.
2. They are old shelves.	7. They are old churches.
3. They are policemen.	8. They are housewives.
4. They are new buildings.	9. They are rich countries.
5. They are new cities.	10. They are beautiful ladies.

Exercise 4, p. 8.

1. The windows are closed.	6. The potatoes are rotten.
2. The children are in the garden.	7. The secretaries are absent today.
3. The shelves are full of books.	8. The knives are dull.
4. The watches are expensive.	9. The sandwiches are delicious.
5. The babies are crying.	10. The sportsmen are healthy.

Exercise 8, p. 15.

1. Name / is / what / her?	What's her name?
2. They / where / are / now?	Where are they from?
3. You / old / are / how?	How old are you?
4. What / is / nationality / he?	What nationality is he?
5. They / Canadian / are?	Are they Canadian?
6. City / what / you / are / from?	What city are they from?
7. Is / engaged / she?	Is she engaged?
8. Country / is / what / from / she?	What country is she from?
9. You / a / businessman / are?	Are you a businessman?
10. He / married / is / or / single?	Is he married or single?

Exercise 9, p. 15.

1. – What's your name?	– My name is David Archer.
2. – What's your job?	– I'm a doctor.
3. – How old are you?	– I'm twenty-eight.
4. – Are you married?	– Yes, I am.
5. – What country are you from?	– I'm from England.

6. – What city are you from?
7. – What nationality are you?

- I'm from Oxford.
- I'm English.

Exercise 10, p. 16.

1. – What's his name?
2. – What's his job?
3. – How old is he?
4. – Is he married?
5. – What country is he from?
6. – What city is he from?
7. – What nationality is he?

- His name's Toni Muller.
- He's an engineer.
- He's forty-five.
- Yes, he is.
- He's from Germany.
- He's Berlin.
- He's German.

Exercise 11, p. 16.

1. I'm in London now.
2. It's warm today.
3. Are you on holiday now?
4. We're in class now.
5. They're twins.
6. Are you a dentist?
7. You are very selfish.
8. Is your brother at home?

9. His father is a famous architect.
10. Are you from Atyrau?
11. They aren't students.
12. Is he German or English?
13. The boss isn't at work now.
14. Is he at the meeting?
15. What c'ty are they from?

Exercise 12, p. 23.

1. on	2. between	3. in	4. in	5. on	6. in	7. on	8. on
9. between	10. at	11. in	12. at	13. at	14. at	15. on	

Exercise 13, p. 23.

1. – Where is your mother? – She is in the kitchen.
2. – Where are the chairs? – They're on the balcony.
3. – Where is his house? – It's near the new mosque.
4. – Where are you? – We're in front of the theatre.
5. – Where is the new stadium? – It's between the new bus station and the airport.
6. – Where are you? – I'm at work.
7. – Where is the key? – It's under the doormat.
8. – Where is Mukhtar's school? – It's behind the "Sary Arka" Cinema.
9. – Where are the guests? – They're in the conference hall.
10. The new shopping centre is opposite the "Silk Road" Restaurant.
11. The "Altyn-Orda" cafe is in the Central Recreation Park.
12. Their villa is among the pine-trees.
13. Our hostel is opposite the Mukhanov Museum.
14. We are on the train now.
15. Azamat's office is on the second floor.

Test on Prepositions of Place p. 24.

1. b	2. a	3. c	4. b	5. b	6. c	7. a	8. b	9. a	10. a	11. b	12. c
13. b	14. c	15. b	16. a	17. b/c	18. c	19. c	20. c	21. a	22. b	23. b	24. b
25. c	26. b	27. c	28. b	29. a	30. c	31. a	32. b	33. c	34. b	35. c	

Test on Prepositions of Time p. 27.

1. c	2. a	3. c	4. b	5. c	6. b	7. a	8. c	9. b
10. a	11. b	12. a	13. c	14. b	15. c	16. b	17. a	18. c

Exercise 14, p. 32.

1. has got	2. have got	3. has got	4. have got	5. haven't got
6. has got	7. hasn't got	8. have got	9. hasn't got	10. have got

Exercise 15, p. 32.

1. Aizhan has got a sister and two brothers.
2. I haven't got a passport with me.
3. Has he got a flat?
4. How many dictionaries have you got?
5. Have you got any children?
6. We have got a house with a garden in Kapshagai.
7. Have you got a ticket for the concert?
8. How many children has your brother got?
9. She hasn't got a husband.
10. I have got an idea.
11. How much money have you got with you?
12. They have got a lot of free time during summer holidays.
13. Have you got a driving licence?
14. How many lessons has Sholpan got tomorrow?
15. Erbol has got a new Mercedes.
16. Have you got a camera?
17. They haven't got any free time nowadays.
18. He / she hasn't got any exams this week.
19. Have you got a dishwasher?
20. How many grandchildren has he / she got?

Exercise 16, p. 33.

1. there is	6. there is	11. there are
2. there are	7. there are	12. there is
3. there is	8. there is	13. there are
4. there are	9. there are	14. there is
5. there are	10. there is	15. there are

Exercise 17, p. 33.

1. There is an apple-tree in the garden.	2. There are five apple-trees in the garden.
3. There are a lot of apple-trees in the garden.	4. There are some apple-trees in the garden.
5. There is a lot of tea in the teapot.	6. There is some tea in the teapot.

Exercise 18, p. 34.

1. There is a school in our village.	2. There are two bookshops in our street.
3. There are a lot of universities in Astana.	3. There are some libraries in our city.
5. There is a lot of money in the bag.	6. There is some wine in the bottle.
7. There are a lot of Kazakhs in China.	8. There are some churches in Almaty.
9. There is a lot of fruit in the basket.	10. There is some meat in the fridge.

Exercise 19, p. 34.

1. There are one hundred years in a century.	2. There are 365 days in a year.
3. There are a four seasons in a year.	4. There are twelve months in a year.
5. There are thirty days in a month.	6. There are four weeks in a month.
7. There are seven days in a week.	8. There are twelve-four hours in a day.
9. There are sixty minutes in an hour.	10. There are sixty seconds in a minute.

Exercise 20, p. 35.

2. there isn't	7. there aren't	12. there isn't
3. there aren't	8. there isn't	13. there aren't
4. there isn't	9. there aren't	14. there isn't
5. there isn't	10. there isn't	15. there aren't
6. there aren't	11. there aren't	16. there isn't

Exercise 21, p. 35.

1. There isn't a telephone in my room.
2. There aren't any telephones in my office.
3. There isn't a television in my kitchen.
4. There aren't any televisions in our hostel.
5. There aren't many cars in the street today.
6. There isn't any meat in the freezer.
7. There isn't much cheese in the fridge.
8. There isn't any fruit in the basket.
9. There aren't many mosques in Almaty.
10. There aren't any students in the classroom.
11. There isn't much snow in the street today.
12. There isn't any butter in the fridge.
13. There aren't many passengers on the trolleybus.
14. There isn't a balcony in our flat.
15. There isn't much juice in the jug.

Exercise 22, p. 36.

1. Is there a television set in your room?
2. Are there many cars in the street today?
3. Is there a clock on the wall?
4. Are there any biscuits on the plate?
5. Are there any teachers in the staff room?
6. Is there any salt in the shaker?
7. Are there any dirty glasses on the table?
8. Is there a picture on the wall?
10. Is there any water in the glass?

Exercise 23, p. 36.

1. Is there a teacher in the classroom?	2. Are there any teachers in the teachers' room?
3. Are there many workers in your factory?	4. Are there any foreign students at your faculty?
5. Is there much water in the dam?	6. Is there any money in the safe?

Exercise 24, p. 37.

1. are there	2. is there	3. are there	4. is there	5. is there
6. are there	7. is there	8. are there	9. is there	10. are there

Exercise 25, p. 37.

1. How many bananas are there in the basket?
2. How much milk is there in the bottle?
3. How many rooms are there in their house?
4. How much fruit is there in the basket?
5. How many books are there on the shelf?
6. How many people are there at the concert?
7. How many seasons are there in a year?
8. How much jam is there in the jar?
9. How many trees are there in your garden?
10. How many oranges are there in the fridge?

Exercise 26, p. 38.

1. How many years are there in a century?	2. How many days are there in a year?
3. How many seasons are there in a year?	4. How many months are there in a year?
5. How many days are there in a month?	6. How many weeks are there in a month?
7. How many days are there in a week?	8. How many hours are there in a day?
9. How many minutes are there in an hour?	10. How many seconds are there in a minute?

Exercise 27, p. 38.

1. How many universities are there in Kazakhstan?
2. How much water is there in the jug?
3. How many rooms are there in your house?
4. How many theatres are there in Almaty?
5. How much honey is there in the jar?
6. How many cities are there in England?
7. How many foxes are there in this zoo?
8. How much peach juice is there in the bottle?
9. How many states are there in the USA?
10. How many letters are there in the Kazakh ABC?
11. How much flour is there in the sack?
12. How much water is there in the dam?
13. How much butter is there in the fridge?
14. How many students are there in the classroom?
15. How much soup is there in the pan?
16. How much oil is there in the bottle?
17. How much fruit is there in the basket?
18. How much tea is there in the teapot?
19. How many apple-trees are there in the garden?
20. How many students are there at your university?

Exercise 28, p. 40

1. Жанардың күйеуінің кеңсесі Құрманғазы көшесінде.
2. Түркияның президенті кім?
3. Сіздің жетістігіңіздің сыры неде?
4. Студенттердің ата-аналары өте қуанышты.
5. Бұл машинаның иесі кім?
6. Испанияның астанасы қай қала?
7. Қыздардың бағалары ұлдардікінен жоғары.
8. Балалар мектептің бақшасында.
9. Бұл кімнің ұялы телефоны?
10. Бұл кімнің қолғабы?

Exercise 29, p. 40.

1. Bekzat's father is a writer.
2. Is the colour of your car white?
3. Who's the President of Russia?
4. Azamat's sister's boss is a millionaire.
5. Which is the capital of Turkey? Istanbul or Ankara?
6. Who is the new manager of your company?
7. The door of the kitchen is locked.
8. Whose umbrella is this?
9. Whose bag is this?
10. Teachers' salaries are very low.

Exercise 30, p. 42.

1. Close your eyes.
2. Buy me a mobile phone, please.
3. Don't make a noise.
4. Be careful, please.
5. Don't disturb us, please.
6. Wait for me at the bus stop.
7. Translate this article into English.
8. Don't smoke here.
9. Go to the library tomorrow.
10. Don't sleep too much.

Exercise 31, p. 42.

1. Мына журналды оқындар.

2. Күнделігімді оқыма.
3. Бүгін Джейнге хат жаз.
4. Аттарыңды жазбаңдар.
5. Терезелерді аш.
6. Есікті жаппа.
7. Ертең курсқа келмеңдер.
8. Бүгін кешке театрға барыңдар.
9. Менің қаламсауытымды алма.
10. Маған бір қалам бер.
11. Маған французша үйретіңіз.
12. Мына сөйлемдерді ағылшыншаға аударыңыздар.
13. Мұқият бол.
14. Жалқау болмаңдар.
15. Инженер бол.
16. Футболшы болма.
17. Сабақта тек қана ағылшынша сөйлеңдер.
18. Қазақша-ағылшынша сөздік сатып алыңдар.
19. Мына суретке қарандар!
20. Менің компьютерімді қолданбаңдар.

Test on Present Continuous and Simple Present p. 56.

1. b 2. b 3. a 4. b 5. b 6. a 7. b 8. a 9. a
 10. b 11. a 12. a 13. b 14. b 15. b 16. b 17. a 18. b

Test on Past Continuous and Simple Past p. 79.

1. b 2. a 3. a 4. b 5. b 6. b 7. b 8. a 9. b
 10. a 11. b 12. a 13. a 14. a 15. b 16. b 17. a 18. b

Exercise 32, p. 80.

1. was painting / fell off, broke	2. was crossing / saw	3. caught / was stealing
4. was making / cut	5. broke down	6. were having / knocked
7. was preparing / was doing	8. rang	9. saw / were going
10. were watching / was translating	11. were thinking	12. was listening
13. was raining	14. were playing / were swimming	15. were doing / started

Exercise 33, p. 80.

1. We were looking for a flat this time last year.
2. When the postman came, we were having breakfast.
3. I was working as an interpreter this time last year.
4. When the lights went out, we were writing a composition.
5. They were having a holiday in Kokshetau in August last year.
6. While I was studying at school, my sister was studying at university.
7. When we left the office, it wasn't raining outside.
8. My friends were playing basketball while I was doing my homework.
9. When the fire started, we were studying for the exam in the library.
10. While they were watching the film, I was playing a game on the computer.
11. When the guests came, we were leaving home.
12. Was Dinara sleeping when you came home?
13. Were the students doing an exercise when the teacher entered the classroom?
14. What were you doing when the fire alarm rang?
15. Where was Magzhan going when you saw him?

Test on Present Perfect and Simple Past p. 89.

1. b 2. b 3. a 4. b 5. a 6. a 7. b 8. a 9. b

10. b 11. b 12. a 13. b 14. b 15. b 16. a 17. b 18. b

Exercise 34, p. 90.

1. has had 2. have seen 3. has been 4. haven't returned 5. have sung
6. (have) been 7. has gone 8. has written 9. (have) ridden 10. (haven't) seen
11. (has) left 12. (haven't) eaten 13. (have) taken 14. (has) broken 15. (has) made

Exercise 35, p. 90.

1. I have already done the tests.
2. They have never ridden a horse.
3. Have you ever written a poem?
4. We aren't hungry, we have just had breakfast.
5. She hasn't finished her homework yet.
6. I have known your brother for five years.
7. He has been a carpenter since he finished the high school.
8. It's the first time I have received a prize.
9. Zhannur has graduated from university this year.
10. He has published a book about Akhmet Yassaui lately.
11. We haven't been to the theatre since last year.
12. Have you seen Miss Amina Sabitova today?
13. I haven't flown on the plane before, so I'm a bit nervous.
14. He has had a car since he started work.
15. This is the best language learning method we have ever used.

Exercise 36, p. 98

1. found 2. reached 3. stolen 4. received 5. gone
6. fallen 7. left 8. missed 9. done 10. come back
11. seen 12. slept 13. asked 14. won 15. flown

Exercise 37, p. 98

1. When we got to the theatre, the play had started.
2. My nephew left home as soon as he had done his homework.
3. Before they went to China, they had learned Chinese for five months.
4. By the time we arrived in Taraz, the sun had already set.
5. We had lived in the city centre until my father retired.
6. They didn't told me that you had called me.
7. Dias got a job in a foreign company as soon as he graduated from university.
8. I couldn't recognize my cousin, because I hadn't seen him for ten years.
9. Before we went to bed, we had locked the door.
10. He admitted that he had cheated in the exam.
11. When they came, the wedding hadn't started yet.
12. The minister announced that he had signed the agreement.
13. I couldn't take a taxi, because I had left my wallet at home.
14. The plane had just landed when we arrived at the airport.
15. He didn't tell his parents that he had found a wallet.

Test on Tenses p. 103-104

1. c 2. b 3. b 4. c 5. c 6. d 7. d 8. b 9. c 10. b
11. c 12. c 13. a 14. b 15. a 16. b 17. d 18. b 19. d 20. c
21. d 22. c 23. a 24. d 25. c 26. c 27. b 28. b 29. c 30. d

Test on Tenses p. 105-106.

1. d 2. b 3. a 4. c 5. c 6. a 7. d 8. b 9. 9 10. c
11. c 12. d 13. a 14. c 15. d 16. b 17. a 18. d 19. c 20. a
21. d 22. a 23. c 24. b 25. a 26. c 27. a 28. a 29. c 30. d

Exercise 40, p. 110.

1. Akerke has got two sisters and three brothers.
2. It's the tenth of June today.
3. Nursultan Nazarbaev is the first President of Kazakhstan.
4. The manager will come in half an hour.
5. There are thirty- five teachers in our school.
6. – How old are you? – I'm forty- three.
7. I will go on holiday in one and a half months.
8. Today is the third day of the song contest.
9. They live on the ninth floor.
10. He won one million and four hundred thousand Tenges in the competition.
11. Malika will return from America in two and a half years.
12. There are three thousand, five hundred and forty- eight workers in our factory.
13. My brother will come back from the army in five and a half months.
14. Zeinep's birthday is on the fourteenth of February.
15. I have got about one thousand books.
16. They will go to Russia on the fifth of July.
17. We will arrive in Semei in one and a half hours.
18. Hundreds of tourists visit our museum every day.
19. My brother's office is on the seventh floor, but he never uses an elevator.
20. Thousands of tourists visit the Topkapy Palace in Istanbul every day.

Exercise 41, p. 112.

1. I ate nothing for breakfast.
2. He goes everywhere with his wife.
3. There is something in my eye. Will you have a look?
4. She has hidden her money somewhere in here.
5. I'm bored at home. Let's go somewhere tomorrow.
6. Don't go anywhere without me.
7. Is there anyone in the office now?
8. Everybody knows that he is a liar.
9. We went nowhere last Sunday, we prepared for the exam.
10. I know nobody at that school.
11. Isn't there anyone in the classroom?
12. Isn't there anything in the fridge to eat?
13. Was there anyone in the office when you arrived?
14. Nobody knows where he lives.
15. We couldn't find this dictionary anywhere.

Exercise 42, p. 114.

1. Romeo killed himself for love.
2. We waited for each other in front of the theatre.
3. We painted the house ourselves last year.
4. Do you know each other?
5. Aigerim herself gave me her telephone number.
6. Askar always irons his clothes himself.
7. They hate each other.
8. She takes her dog everywhere with herself.
9. Did you make this cake yourself?
10. My brother taught himself to play the guitar.
11. I bought a beautiful dress for myself yesterday.
12. They fell in love with each other at first sight.

Exercise 43, p. 116.

1. Пойызбен саяхат жасау, автобуспен саяхат жасаудан арзанырақ.
2. Арайлым – біздің факультеттегі ең сұлу қыз.

3. Бұл үй – біздікінен үлкенірек.
4. Ақпан – жылдың ең суық айы.
5. Ол – әлемдегі ең бай адамдардың бірі.
6. Феррари Мерседестен қымбаттау.
7. Емтихан біздің күткенімізден қиындау болды.
8. Ол – күйеуінен ұзынырақ.
9. Ол – біздің топтағы ең жалқау студент.
10. Әлемдегі ең биік тау қайсы?
11. Ол әпкесінен әдемірек.
12. Бұл – біздің бүгінге дейін өткізген ең жаман демалысымыз.
13. Алматы – Қазақстанның ең халқы көп қаласы.
14. Сіздің топтағы ең еңбекқор студент кім?
15. Кедейлер көбінесе байлардан жомарттау болады.

Exercise 44, p. 117.

1. more difficult	2. the most attractive	3. bigger
4. stingier	5. the most populous	6. the most boring
7. better	8. the most intelligent	9. the most hardworking
10. the best	11. the most difficult	12. more generous
13. the most exciting	14. more valuable	15. the most cheerful
16. the most modest	17. better	18. the most boring
19. the most comfortable	20. more economical	

Exercise 45, p. 117.

1. He is the most handsome boy at our college.
2. My dictionary is cheaper than yours.
3. This flat is smaller than ours.
4. Childhood is the happiest time of life.
5. He is shorter than his wife.
6. A Mercedes is cheaper than a Ferrari.
7. July is the hottest month of the year.
8. Ersultan is the most hardworking student I have ever seen.
9. German is easier than Chinese.
10. The Nile is the longest river in the world.

Exercise 46, p. 118.

1. The weather is getting colder and colder.
2. My grandfather's health is getting better and better.
3. You're getting lazier and lazier.
4. It's getting more and more difficult to find a job nowadays.
5. His grandmother's health is getting worse and worse.
6. The problem is getting more and more complicated.
7. The food is getting more and more expensive.
8. The children are getting naughtier and naughtier.
9. She's getting more and more experienced.
10. They were getting more and more stingier.

Exercise 47, p. 120.

1. careful	2. sadly	3. comfortable	4. angrily	5. fluently
6. sad	7. well	8. slowly	9. dangerously	10. quiet
11. terrible	12. quietly	13. smartly	14. hard	15. easily
16. good	17. polite	18. badly	19. fluent	20. loudly

Exercise: 48, p. 120.

1. Sharon Stone is a beautiful actress.
2. Zeinep can translate business letters into English easily.
3. My mother is a very good cook.

4. My sister's sister-in-law dances very beautifully.
5. Answer the easy questions first.
6. They sing very well.
7. Wait for me. I will get ready quickly.
8. Nurlybek is a very polite guy.
9. Can Erlan run fast?
10. Sometimes I don't understand her, because she doesn't speak clearly.

Exercise 49, p. 123.

1. Оның әпкесі киножұлдызындай әдемі.
2. Бүгін ауа-райы кешегідей суық емес.
3. “Қазақстан” қонақ үйі “Отырар” қонақ үйіндегі қымбат па?
4. Менің бастығымның үйі сарайдай үлкен.
5. Амазон өзені Ніл өзеніндегі ұзын емес.
6. Сен әпкеңдей еңбекқорсың ба?
7. Оның ағасы Арнольд Шварценегрдей күшті.
8. Оның айлығы әйелінікідей көп емес.
9. Балқаш көлі Байкал көліндей терең бе?
10. Сенің креслоң бастықтікідей жанға жайлы емес екен.

Exercise 50, p. 123.

1. Her husband is as rich as Bill Gates.
2. Astana isn't as big as Almaty.
3. Is Arabic as difficult as Chinese?
4. Our teacher is as beautiful as Jennifer Lopez.
5. Jack isn't as strong as David.
6. Is a Toyota as expensive as a Mercedes?
7. Their kitchen is as big as our living-room.
8. Silver isn't as valuable as gold.
9. Is Azamat as successful as his brother?
10. Nazgul isn't as stingy as her sister.

Test on Adjectives, Adverbs and Noun Determiners p. 125-126.

1. d 2. b 3. d 4. c 5. d 6. c 7. d 8. c 9. a 10. d 11. c 12. b
 13. b 14. c 15. b 16. a 17. a 18. d 19. d 20. c 21. b 22. c 23. b 24. d
 25. c 26. b 27. a 28. a 29. b 30. a 31. c 32. b 33. c 34. d 35. d

Exercise 51, p. 133.

1. the 2. an 3. the 4. the 5. a 6. – 7. the 8. the 9. an 10. the
 11. a 12. – 13. an 14. the 15. a / the 16. the 17. an 18. the 19. – 20. the
 21. – 22. a 23. the 24. the 25. the 26. – 27. the 28. a 29. the 30. a

Exercise 52, p. 134.

1. – 2. – 3. the 4. – 5. the 6. the 7. – 8. – 9. the 10. –
 11. the 12. the 13. – 14. – 15. the 16. – 17. the 18. – 19. – 20. –

Test on Articles p. 135-136.

1. b 2. c 3. b 4. d 5. a 6. d 7. c 8. b 9. a 10. d 11. a 12. b
 13. d 14. a 15. c 16. b 17. a 18. d 19. b 20. c 21. b 22. c 23. a 24. b
 25. d 26. a 27. b 28. c 29. b 30. d 31. b 32. a 33. d 34. b 35. d

Test on Modal Verbs p. 153 -154.

1. b 2. d 3. c 4. a 5. c 6. d 7. d 8. b 9. c 10. d 11. c 12. c
 13. b 14. a 15. c 16. a 17. c 18. d 19. b 20. d 21. d 22. b 23. c 24. d

25. a 26. b 27. a 28. c 29. b 30. d 31. c 32. c 33. b 34. a 35. c

Exercise: 53, p. 162.

1. They were taken to hospital.
2. Lunch will be served after the meeting.
3. The living - room is used as a dining room.
4. When the guests came, the windows were being cleaned.
5. The art gallery is being shown to the guests.
6. This museum is visited by thousands of people every year.
7. This poem was written by Mukhtar Shakhonov when he was eighteen years old.
8. Dinner is served at 6 o'clock.
9. When I switched on TV, my favourite song was being sung by Makpal Junisova.
10. Mr Beksultanov is often sent to South Korea by the company.
11. Coffee is imported from Brazil.
12. The documents were signed by Mr Taylor yesterday.
13. The exam results haven't been announced yet.
14. When was this hospital built?
15. Who was the telephone invented by?

Exercise: 54, p. 162.

1. The company "Atamura" organize a number of fairs every year.
2. The workers haven't painted the walls yet.
3. They offered me a job at the hospital.
4. The boss didn't sign your documents yesterday.
5. They can't admit the children under eighteen to the night club.
6. The minister postponed the meeting until next week.
7. We must pay the house rent as soon as possible.
8. I think the General Manager may cancel the business trip.
9. The teachers are checking our test papers now.
10. The police caught the thieves yesterday.
11. Their teacher will take them to the zoo next week.
12. Mr Dosymov proposed a new project at yesterday's meeting.
13. The police force has to caught the terrorists as soon as possible.
14. Who will translate this novel?
15. Who discovered America?

Test on Passive Voice p. 163-164.

1. c	2. a	3. d	4. b	5. c	6. b	7. d	8. c	9. b	10. a
11. c	12. d	13. b	14. d	15. c	16. c	17. a	18. d	19. c	20. b
21. c	22. a	23. d	24. a	25. c.	26. b.	27. c	28. a	29. b	30. b

Exercise: 55 p. 170.

1. Ертең ағаш ұстасына кітап сөрелерін жөндет.
2. Мен көбінесе киімдерімді әпкеме үтіктетемін.
3. Ол визасын ұзатуы керек.
4. Ол тойға шалбар кигісі келді, бірақ анасы оған көйлек кигізді.
5. Біз ауланың қабырғаларын әктетуіміз керек.
6. Мен жұма күні көзімді тексертемін.
7. Шашынды қызылға боятпауың керек.
8. Ол ешкімге компьютерін қолдандырмайды.
9. Сен телефон шалғанда, мен машинаны жөндетіп жатыр едім.
10. Сенің орнында болсам, бұл жерге аквапарк салғызар едім.
11. Мына құжаттарға ертеңге дейін директорға қол қойдыруың керек.
12. Тісімді жұлғызудан қорқамын.
13. Әкем бүгін мені тым ерте тұрғызды.

14. Мектеп директоры кеше балаларға мектеп ауласында футбол ойнатқызбады.
15. Келісімшартқа қол қоймастан бұрын, адвокатыңа тексертіп алуың керек.
16. Ол әрқашан киімдерін жеңгесіне тіктіреді.
17. Бастығымыз кейде бізге жексенбі күндері де жұмыс істеткізеді.
18. Ертең тіс дәрігеріне тісімді жұлғызамын.
19. Теледидарды қашан жөндетесің?
20. Диссертациянды кімге аударттың?

Exercise: 56, p. 170.

1. I must have my thesis translated next week.
2. Have your hair dyed black.
3. We got the cleaning woman to clean the office yesterday.
4. He doesn't let his daughters to wear trousers.
5. Make your children do their homework themselves.
6. I will get a tailor to lengthen my new dress.
7. Thoughts made me terribly tired.
8. You must have the oil of the car changed.
9. When will you have the fridge repaired?
10. When did you get your office painted?

Test on the Causative p. 171- 172.

1. c	2. d	3. c	4. b	5. a	6. c	7. d	8. b	9. c	10. d
11. c	12. a	13. b	14. a	15. c	16. d	17. b	18. d	19. d	20. c
21. a	22. c	23. b	24. c	25. a	26. d	27. b	28. a	29. c	30. d

Test on Infinitives and Gerunds p. 179- 180.

1. a	2. b	3. a	4. b	5. b	6. a	7. a	8. a / b	9. a	10. a / b	11. b
12. b	13. a	14. b	15. a	16. a	17. a	18. a	19. b	20. b	21. a	22. b
23. b	24. a	25. b	26. b	27. a	28. b	29. b	30. b	31. a	32. b	

Test on Adverbial Clauses of Time p. 185-186.

1. b	2. c	3. c	4. b	5. a	6. d	7. c	8. b	9. a	10. c
11. d	12. b	13. a	14. a	15. b	16. a	17. b	18. c	19. c	20. a
21. d	22. b	23. a	24. c	25. b.	26. a.	27. d	28. b	29. c	30. a

Test on Conditional Clauses p. 191-192.

1. c	2. d	3. b	4. c	5. d	6. a	7. d	8. a	9. c	10. d
11. b	12. d	13. b	14. a	15. b	16. d	17. b	18. a	19. d	20. b
21. c	22. c	23. b	24. c	25. a	26. b	27. d	28. c	29. a	30. c

Test on Relative Clauses p. 197-198.

1. c	2. a	3. d	4. b	5. d	6. a	7. c	8. b	9. a	10. d	11. b	12. d
13. c	14. b	15. d	16. c	17. d	18. d	19. b	20. a	21. c	22. b	23. a	24. c
25. b	26. d	27. b	28. a	29. d	30. c	31. b	32. c	33. b	34. d	35. a	

Exercise: 58, p. 201.

1. They said that they would go on holiday the following month.
2. I told them that I was free on Saturdays.
3. Mr Robert Davis told us that she had attended the scientific conference the previous week.
4. Ainur said that she was looking after her niece then.
5. They told me that they couldn't find a cheap hotel.
6. Zaure said that she liked the poems by Fariza Ongarsynova very much.
7. I told them that I hadn't graduated from university yet.
8. She said that she didn't have any relatives in Almaty.
9. Helen told me that that villa had belonged to her aunt for ten years.

10. He said that his brother lives in New York.
11. The estate agent told us that the house had a big garden.
12. She said that she didn't have any free time.
13. They said that they had to study for the exam that day.
14. The travel agent told me that the airport taxes were included in the price.
15. Zhanagul told me that she had been working on this project for five months.
16. The manager said that we might participate in the Trade Fair in Rome.
17. They said that they had seen that play before.
18. Altynay said that she was going to move to Zhezkazgan the following weekend.
19. They said that they had passed all their exams.
20. The foreign tourists told us that they were impressed by the beauty of Almaty.

Exercise: 59, p. 202.

1. The secretary said: "Mr Zhumaly Bekzhanov is on holiday."
2. They said : "We spent our holiday in Egypt last year."
3. The teacher told us: "You must hand in your assignments until May."
4. Azhar said: "I'm very busy today, because I'm preparing for the conference."
5. I told the boss: "I won't be able to work on Saturdays next year."
6. Ethel said: "I don't want to go to the party. I'm very tired."
7. They said: "We weren't at home last night."
8. The students told the teacher: "We couldn't translate the text."
9. She said: "I didn't have to enter the IELTS exam to get the grant."
10. He said: " I did my military service in Kyzyl-Orda."
11. Saule said: "I have lost my mobile phone. "
12. You said: "I will help you with cleaning the house."
13. Chris told us: "I want to buy a new car."
14. Aisulu said : "I am going to enter the Beauty Contest."
15. They told me : "We will meet you at the airport."

Test on Indirect Speech p. 205-206.

1. c	2. a	3. d	4. c	5. a	6. b	7. d	8. d	9. b	10. b
11. d	12. a	13. d	14. b	15. c	16. c	17. d	18. a	19. d	20. b
21. a	22. b	23. d	24. b	25. c	26. d	27. c	28. a	29. c	30. d

Exercise: 60, p. 209.

1. can't he?	2. do they?	3. isn't he?	4. doesn't she?	5. will you?
6. wasn't it?	7. could she?	8. aren't they?	9. have you?	10. won't he?
11. did he?	12. aren't they?	13. isn't he?	14. hasn't she?	15. will you?

Exercise: 61, p. 209.

1. Bakdaulet's father is a doctor, isn't he?
2. They work five days a week, do they?
3. You went on a picnic last Sunday, didn't you?
4. You won't go to work tomorrow, will you?
5. David can't speak Russian, can he?
6. Take the children to the museum tomorrow, will you?
7. Mr Desmond has been a manager for ten years, hasn't he?
8. You have never been abroad, have you?
9. Linda and Richard are on holiday, aren't they?
10. They have to work on Sundays, don't they?
11. You don't have an English lesson today, do you?
12. Children! Don't make a noise, will you?
13. He couldn't pass the TOEFL exam, could he?
14. You didn't go on holiday last summer, did you?
15. They have got three sons, have they?

Exercise: 62, p. 211.

1. So do I.	2. So will we.	3. Neither did we.	4. So do I.	5. Neither have I.
6. So do I.	7. Neither must I.	8. So did we.	9. Neither will I.	10. So should I.
11. Neither am I.	12. So were we.	13. So do I.	14. Neither have we.	15. Neither do I.

Exercise: 63, p. 214.

1. His speech was both long and boring.
2. Neither Jack nor John likes a pizza.
3. Either you or Zhanat should attend the meeting.
4. Both she and her husband is a successful teacher.
5. I have neither read the novel nor seen the film.
6. They should either pay the house rent in time or move to another flat.
7. Both Aiman and Aizhan were late for the meeting.
8. David can speak neither Russian nor Kazakh.
9. We will come back either on Saturday or on Sunday.
10. He painted both the walls and the doors.
11. I neither did the cleaning nor studied for the exam yesterday.
12. You should wear either a black suit or a dark-blue suit to the meeting.
13. She plays both the violin and the guitar very well.
14. He has neither a house nor a job.
15. They will go either to Italy or to Greece for a holiday.

Exercise: 64, p. 214.

1. He is both a poet and a composer.
2. We will go either to the pool or to the park this Sunday.
3. They not only sang the Kazakh songs, but also danced the Kazakh National Dances.
4. Both Anasyl and his sister study abroad.
5. She should either take the examination or write a graduate thesis.
6. We both went to the museums and to the shops.
7. He has lost not only his books but also his wallet.
8. I have neither exams nor lessons next week.
9. They were both thirsty and very tired.
10. They will learn either Chinese or Japanese at school this year.
11. Nancy can neither sing nor dance.
12. Mum not only cooked the palau, but also manty for the guests.
13. We will go on an excursion to Otyrar either on Thursday or on Saturday.
14. Her brother plays both chess and draughts very well.
15. Arai is in Germany now, but she can speak neither German nor English.

Exercise: 65, p. 207.

1. make	2. do	3. made	4. made	5. made	6. do
7. make	8. doing	9. made	10. does	11. made	12. do
13. do	14. make	15. make			

Exercise: 66, p. 217.

1. My sister enjoys doing the crossword puzzles.
2. Arai: What's Aizhan doing? Akbota: She's is making a cake in the kitchen.
3. Don't make a noise. I'm studying for the exam.
4. I usually make my bed as soon as I get up.
5. Tom: Where will you go for a holiday? Liz: We haven't made up our minds yet.
6. The students are doing an exercise now.
7. Teacher: Well done! You haven't made any mistakes.
8. He does his homework as soon as he comes from school.
9. I hate doing housework.
10. Askar: Which team will win the game? Erzhan: I can't make a guess.

11. How many tests did you do yesterday?
12. Mr Isagulov is the surgeon who made an operation on my grandfather.
13. Let's share housework. I'll do the cleaning and you'll do the ironing.
14. His brother works in a factory that makes the office furniture.
15. My father likes doing the gardening in his free time.

Test on Make & Do p. 218.

1. a	2. b	3. b	4. a	5. a	6. b	7. b	8. b	9. b
10. a	11. a	12. a	13. b	14. a	15. a	16. b	17. a	18. A

Exercise: 68, p. 219.

1. broke down	2. be over	3. been out of work	4. closed down	5. broke into
6. call on	7. brought up	8. carried out	9. break out	10. called off

Exercise: 70, p. 220.

1. come back	2. gave up	3. fell asleep	4. give back	5. get off
6. get on	7. get along	8. crossed out	9. find out	10. getting out

Exercise: 72, p. 221.

1. heard from	2. hand in	3. live on	4. look out	5. look after
6. keep up	7. went on	8. go out	9. looks like	10. look into

Exercise: 74, p. 222.

1. looking forward to	2. pick up	3. put off	4. ran into	5. put out
6. ran out	7. made up	8. make up	9. seeing off	10. show around

Exercise: 76, p. 223.

1. turn on	2. turn down	3. take on	4. take off	5. tried on
6. turn down	7. throw away	8. take place	9. take after	10. talk over

Exercise: 77, p. 224.

1. takes off	2. made up	3. broke into	4. called off	5. grew up
6. worn out	7. woken up	8. give up	9. turn off	10. make up
11. clear up	12. put off	13. turn down	14. carried out	15. wore out

Exercise: 78, p. 224.

1. You should **give up** smoking.
2. What time **was** the meeting **over**?
3. He has **been out of work** for a long time.
4. Our college will take on ten teachers this year.
5. **Go on** with your work. We'll come later.
6. We are **looking forward to** Madonna's concert.
7. I **take after** my father, and my brother takes after mother.
8. The university **put off** the scientific conference until next month.
9. The Olympic Games **take place** every four years.
10. **Try on** this blouse. It's very fashionable.
11. Who are you **looking for**?
12. **Wake me up** at six o'clock, will you?
13. Boss: Why are you late? Employee: My car **broke down** on the way.
14. I'm not free tomorrow. I'll **look after** my sister's baby.
15. Don't forget to **turn off** the light before leaving home, will you?

Test on Phrasal Verbs p. 225- 226.

1. b	2. c	3. d	4. b	5. b	6. a	7. c	8. b	9. c	10. a
11. b	12. c	13. d	14. c	15. a	16. d	17. b	18. a	19. b	20. c
21. a	22. d	23. b	24. c	25. a	26. d	27. c	28. c	29. b	30

CONTENT

АЛҒЫ СӨЗ	3
Plural Forms of Nouns	5
Uncountable Nouns	9
Personal Pronouns	11
To be (Simple Present)	11
Word Order in Interrogative Sentences	12
Prepositions of Place	17
Prepositions of Place (in, on, at)	20
Test on Prepositions of Place	24
Prepositions of Time	26
Test on Prepositions of Time (in, on, at)	27
Have got	29
A lot of, some, many, much, any	31
There is ... / There are	33
Possessive Form of Nouns	39
Imperative	41
TENSES	43
The Present Continuous Tense	43
The Simple Present Tense	49
Adverbs of Frequency	51
Test on Present Continuous and Simple Present	56
The Simple Future Tense	57
Going To Future	62
The Simple Past Tense	67
To be (Simple Past)	73
The Past Continuous Tense	75
Test on Past Continuous and Simple Past	79
The Present Perfect Tense	81
Test on Present Perfect and Simple Past	89
The Present Perfect Continuous Tense	91
The Past Perfect Tense	93
The Past Perfect Continuous Tense	99
The Future Continuous Tense	100
The Future Perfect Tense	101
The Future Perfect Continuous Tense	102
Test on Tenses-1	103
Test on Tenses-2	101
NUMERALS	107
Cardinal Numerals	107
Ordinal Numerals	108
Fractional Numerals	109
PRONOUNS	111
Indefinite Pronouns	111
Reflexive Pronouns	113
Reciprocal Pronouns	114
ADJECTIVES / ADVERBS / NOUN DETERMINERS	115
Degrees of Adjectives	115
Repetition of Comparatives	118

Adverbs of Manner	119
Degrees of Adverbs	121
Degrees of Noun Determiners	122
Equality in Adjectives / Adverbs / Noun Determiners	123
Equality in Adverbs	124
Equality in Noun Determiners	124
Test on Adjectives, Adverbs and Noun Determiners	125
ARTICLES	127
Indefinite Article	127
Definite Article	129
Test on Articles	135
MODAL VERBS	137
Can	137
Could	138
May	139
Might	140
Must	142
Should	143
Had better	144
Needn't	145
Daren't	145
Would	146
Would rather	146
Be able to	147
Have to	148
Used to	149
Need to	150
Ought to	150
Dare to	150
Be supposed to	151
Be going to	151
Would prefer	152
It's time	152
Test on Modal Verbs	153
THE PASSIVE VOICE	155
Passive Voice in Simple Present and in Simple Past	158
Passive Voice in Present Continuous and in Past Continuous	159
Passive Voice in Present Perfect and in Past Perfect	160
Passive Voice in Simple Future and in Modals	161
Test on the Passive Voice	163
THE CAUSATIVE	165
Causative (Type 1)	167
Causative (Type 2)	167
Causative (Type 3)	168
Causative (Type 4)	168
Causative (Type 5)	169
Test on the Causative.....	171
GERUNDS and INFINITIVES	173
Verbs which require Gerunds (-ing)	173

Verbs which require Infinitives (to V ₁).....
Verbs which require both Infinitives (to V ₁) and Gerunds (-ing)
Verbs which require both Infinitives (to V ₁) and Gerunds (-ing)
Test on Gerunds and Infinitives
ADVERBIAL CLAUSES of TIME
Test on Adverbial Clauses of Time
CONDITIONAL CLAUSES
Clauses (Type 1)
Conditional Clauses (Type 2)
Conditional Clauses (Type 3)
Test on Conditional Clauses
RELATIVE CLAUSES
Relative Pronouns as Subject of the Relative Clauses
Relative Pronouns as Object of the Relative Clauses.....
Relative Pronouns as Possessive Expression of the Relative Clauses
Test on Relative Clauses
INDIRECT SPEECH
Indirect Speech in Statements
Indirect Speech in Questions
Indirect Speech in Imperatives
Test on Indirect Speech
SPECIAL DIFFICULTIES
Question Tags
Too / Either.....
So / Neither
Both ... and
Either ... or
Neither... nor
Not only... but also
Make
Do
Test on Make & Do.....
PHRASAL VERBS
Phrasal Verbs I
Phrasal Verbs II
Phrasal Verbs III.....
Phrasal Verbs IV.....
Phrasal Verbs V.....
Test on Phrasal Verbs
IRREGULAR VERBS
GRAMMAR TERMS
ANSWER KEY

ЕСКЕРТПЕ ҮШІН

175
177
177
179
181
185
187
187
189
190
191
193
193
194
196
197
199
200
203
204
205
207
207
210
210
212
212
213
213
215
216
218
219
219
220
221
222
223
225
227
230
231

«Таңбалы» баспа орталығының президенті

Мырзабай ОМАР

АЛТЫНШАШ ҚҰРМАНӘЛІ

АҒЫЛШЫН ТІЛІНІН ГРАММАТИКАСЫ

(Оқу құралы)

Жауапты редакторы: ф.ғ.к., доцент Ұлан ЕРКІНБАЙ

Техникалық редакторы: Санат ТӨРЕБАЙ

Корректоры: Жаксылық ОМАРҒАЗЫ